KOŁA NAUKOWE

– szkołą twórczego działania

Edycja siódma

Redakcja:
Dominik Dąbrowski
Ewa Stępień

Biała Podlaska 2021

PAŃSTWOWA SZKOŁA WYŻSZA
IM. PAPIEŻA JANA PAWŁA II W BIAŁEJ PODLASKIEJ

KOŁA NAUKOWE – SZKOŁĄ TWÓRCZEGO DZIAŁANIA

EDYCJA SIÓDMA

REDAKCJA
Dominik Dąbrowski
Ewa Stępień

Biała Podlaska 2021

Wydawca:
Państwowa Szkoła Wyższa
im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Recenzenci:
prof. dr hab. Krystyna Chmiel
prof. dr hab. Janusz Leszek Sokół
dr hab. Barbara Bergier, prof. PSW
dr hab. Krystyna Gawlik, prof. PSW
dr hab. Danuta Guzal-Dec, prof. PSW
dr hab. Iwona Mystkowska, prof. PSW
dr hab. Agnieszka Siedlecka, prof. PSW
dr Ewelina Niźnikowska
dr Marian Stelmach
dr Jarosław Żbikowski

Redakcja:
Dominik Dąbrowski
Ewa Stępień

© Copyright by Państwowa Szkoła Wyższa
im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

ISBN: 978-83-64881-78-7

Nakład: 120 egzemplarzy

Liczba arkuszy wydawniczych: 8 + grafika

Wydawnictwo Państwowej Szkoły Wyższej
im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej
ul. Sidorska 95/97, 21-500 Biała Podlaska
www.pswbp.pl

Skład, druk i projekt okładki:
Agencja Reklamowa TOP, ul. Chocimska 4, 87-800 Włocławek,
tel.: 54 427 09 70, www.agencjatop.pl

SPIS TREŚCI

Słowo od redaktorów 5

Karolina Nowak
Wpływ pandemii COVID-19 na turystykę w Krakowie.....7

Jakub Szwedo, Janusz Leszek Sokół
Czynniki wpływające na wybór miejsca wypoczynku na obszarach wiejskich doliny rzeki Bug 17

Mariia Karavaieva, Nataliia Maslichenko, Ewa Stępień
Rola wyjazdów turystycznych dzieci i młodzieży na podstawie badań przeprowadzonych w wybranych szkołach na Białorusi i na Ukrainie....27

Joanna Czaban, Dominik Dąbrowski
Ocena potencjału turystycznego i rekreacyjnego miasta Międzyrzec Podlaski w dobie zagrożenia COVID-19 w opinii mieszkańców 36

Ewelina Saczuk, Janusz Leszek Sokół
Funkcjonowanie gospodarstw agroturystycznych w powiecie bialskim w czasie pandemii COVID-19 60

Agata Żmudzińska, Daniel Rogoźnicki
Zwierzęta gospodarskie jako element integralny turystyki wiejskiej.....68

Natalia Szołucha, Katarzyna Radwańska
Rola ogrodu w gospodarstwie agroturystycznym.....77

Ewa Pucyk, Daniel Rogoźnicki
Koń huculski – możliwości wykorzystania w rekreacji i hipoterapii.....86

Elvira Shevchenko, Andrei Taradaniuk, Lizaveta Nikalayeuskaya, Agnieszka Kozak
Motywy podjęcia studiów i oczekiwania edukacyjne i zawodowe studentów Turystyki i Rekreacji Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej 100

Magdalena Stajner, Paulina Stoedter
Poziom wiedzy studentów PWSZ Nysa na temat podstawowych zabiegów resuscytacyjnych w dobie COVID-19..... 112

Paulina Karwowska, Edyta Rafalska, Aleksandra Ostaszewska, Magdalena Wysokińska, Julia Chaciówka, Ewelina Kaźniuk
Recepcja nauczania Jana Pawła II w świadomości studentów przygotowujących się do pracy w zawodzie nauczyciela.....125

Natalia Gawęda, Wiktoria Moczulska
Działalność instytucji kulturalnych w czasie pandemii 137

Jakub Prokop
Obszary leśne źródłem surowca drzewnego 145

Tomasz Pawłowicz
Charakterystyka oraz skutki występowania jemioły pospolitej (Viscum album) w lasach gospodarczych 153

Sławomir Janocha, Damian Dubis
Zastosowanie narzędzi jakości do analizy i ograniczenia strat przedsiębiorstwa 162

Jacek Krzympiec, Zuzanna Podborączyńska, Ewelina Waligóra
Zróżnicowanie umów dotyczących zatrudnienia w Polsce – stan prawny na 01.01.2021 177

Słowo od redaktorów

„Nauka to podróż, która trwa przez całe życie. Dla otwartych umysłów świat jest pełen pytań, na które warto poznać odpowiedzi”

– Jim Stovall

Szanowni Czytelnicy,

Przekazujemy publikację zawierającą referaty prezentowane podczas VII Ogólnopolskiej Konferencji Studenckich Kół Naukowych, zorganizowanej dnia 20.05.2021 roku przez Państwową Szkołę Wyższą im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, pod tytułem „KOŁA NAUKOWE – SZKOŁĄ TWÓRCZEGO DZIAŁANIA”. Uczestnikami konferencji byli studenci i pracownicy różnych ośrodków akademickich. Pomimo ograniczeń i lockdownu, spotkanie odbyło się za pośrednictwem platformy cyfrowej, dzięki której konferencja miała zasięg międzynarodowy i przekroczyła oczekiwania organizatorów.

Prezentujemy zbiór recenzowanych prac, obejmujący 16 referatów opracowanych przez studentów pod okiem doświadczonych opiekunów naukowych z Uczelni macierzystych. Uczestnikami tegorocznej konferencji byli przedstawiciele z ośrodków akademickich m. in.: PSW w Białej Podlaskiej, PWSZ w Nysie i Krośnie oraz AWF w Krakowie i Wrocławiu. Konferencja miała charakter interdyscyplinarny, zatem tematyka prezentowanych referatów obejmowała szeroki wachlarz problemów badawczych. Dominującą grupą były prace uwzględniające zagadnienia turystyki i rekreacji: wpływ pandemii COVID-19 na turystykę, ocenę czynników wpływających na wypoczynek na obszarach wiejskich doliny Bugu, rolę wyjazdów turystycznych dzieci i młodzieży ze szkół na Białorusi i Ukrainie. Wskazywano również ocenę potencjału turystycznego wybranych miejscowości. Ciekawym ujęciem były prace związane z funkcjonowaniem gospodarstw agroturystycznych, także w czasie obecnej pandemii, a także rolą ogrodu w gospodarstwie. W zakres tematu wpisywało się także wskazanie konia huculskiego i jego wykorzystanie w rekreacji i hipoterapii.

Kolejne doniesienia, dotyczyły opinii młodzieży akademickiej w zakresie motywów podejmowania studiów i oczekiwań edukacyjnych, wiedzy na temat podstawowych zabiegów resuscytacyjnych w dobie COVID-19, a także istota nauczania Jana Pawła II w świadomości osób przygotowujących się do pracy w zawodzie nauczyciela.

W dalszej kolejności prezentowane były opracowania dotyczące leśnictwa, ukazujące obszary leśne w aspekcie źródła surowca drzewnego i praca podej-

mująca ocenę skutków występowania jemioły pospolitej w lasach gospodarczych. Uzupełnieniem tych tematów było wskazanie zastosowań narzędzi jakości do analizy i ograniczenia strat przedsiębiorstwa.

Publikację kończy informacja dotycząca stanu prawnego i zróżnicowania stosowanych umów związanych z zatrudnieniem w Polsce.

Mamy głęboką nadzieję, że niniejsza publikacja będzie inspiracją do podejmowania kolejnych wyzwań i działań na rzecz rozwoju młodych naukowców i osób towarzyszących w ich rozwoju.

Redaktorzy

Karolina Nowak
Studenckie Koło Naukowe Azymut
Akademia Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie
– opiekun naukowy: dr hab. Zygmunt Kruczek, prof. AWF

WPŁYW PANDEMII COVID-19 NA TURYSTYKĘ W KRAKOWIE

Streszczenie
Ogłoszenie w marcu 2020 roku przez Światową Organizację Zdrowia (WHO) pandemii wirusa Sars-CoV-2 oraz wprowadzenie światowego i krajowego lockdownu w bardzo dużym stopniu przyczyniło się do osłabienia turystycznego sektora gospodarki. W oparciu o przeprowadzone przez Małopolską Organizację Turystyczną badania ruchu turystycznego w Krakowie przedstawiono istotne zmiany jakie miały miejsce w przyjazdach do stolicy Małopolski w 2020 r. w porównaniu ze stanem sprzed pandemii, tj. 2019 rok. Opisano również podjęte działania łagodzące skutki kryzysu w krakowskiej turystyce wywołane pandemią. Głównym celem niniejszej pracy było ukazanie wpływu pandemii COVID-19 na turystykę w Krakowie, mieście które od wielu lat cieszyło się wzrastającą liczbą odwiedzających.

Słowa kluczowe: turystyka, COVID-19, Kraków

Wstęp

Kraków od zawsze pełnił ważną rolę na turystycznej mapie Polski. Historyczne miasto Królów od dawna przyciągało zarówno krajowych jak i zagranicznych gości. Na przestrzeni lat liczba turystów odwiedzających miasto sukcesywnie wzrastała, dlatego w literaturze pojawiły się sygnały o konfliktach na linii mieszkańcy – turyści, ukazujące zjawisko tzw. overtourismu (Kruczek 2018, Szromek i in. 2020). Niestety ogłoszona 11 marca przez Światową Organizację Zdrowia (WHO) pandemia wirusa Sars-CoV-2 odbiła się w znacznym stopniu na całej gospodarce turystycznej zarówno miasta, jak i kraju, a także całego świata. W artykule porównano wyniki badań nad turystyką w Krakowie przeprowadzone w 2019 i w 2020 r. na zlecenia Urzędu Miasta Krakowa przez zespół międzyuczelniany ekspertów kierowany przez Krzysztofa Borkowskiego. W artykule wykorzystano uzyskane z tych badań dane o zmianie wielkości i struktury ruchu turystycznego, dochodach z turystyki, zmianie motywów przyjazdów do Krakowa, wybieranych atrakcjach. Posłużono się również danymi GUS, opublikowanymi pracami na temat turystyki w Krakowie, przyjętym

przez Radę Miasta w marcu 2021 r., dokumentem o polityce zrównoważonej turystyce oraz doniesieniami medialnymi (Walas, 2021).

Globalna pandemia COVID-19 odbiła się niekorzystnie na branży turystycznej całego świata. Zamknięcie granic, restrykcje, zakaz podróży, kwarantanna, zamknięcie miejsc noclegowych, wstrzymanie lotów, zamknięcie atrakcji turystycznych spowodowało wielkie zachwianie jednego z najważniejszych światowych sektorów jakim była turystyka. Wiele osób z dnia na dzień straciło pracę. Zarówno hotele, hostele jak i restauracje czy puby ogłaszają upadłość (Walas, Kruczek 2020).

Regionem który najbardziej ucierpiał w wyniku pandemii jest Azja i Pacyfik, w której ruch turystyczny spadł aż o 84%. W 2020 roku odnotowano tam 300 mln mniej przyjazdów niż w roku ubiegłym. Bliski Wschód i Afryka odnotowały 75% spadek. Europa odnotowała 70% spadek liczby przyjazdów, mimo poluzowania restrykcji w branży turystycznej na okres wakacyjny. W obu Amerykach ilość przyjazdów spadła względem ubiegłego roku o 69%.

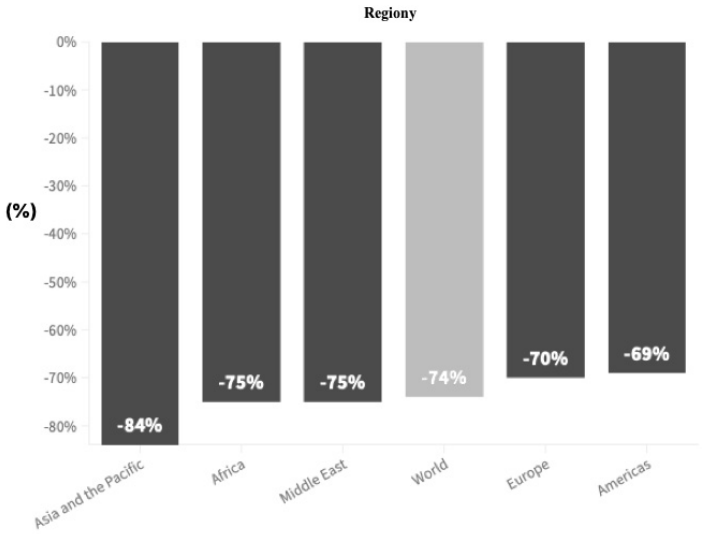

Ryc. 1. Spadek wielkości ruchu turystycznego w 2020 r. względem roku 2019 wg regionów turystycznych UNWTO
Źródło: World Tourism Organization (UNWTO).

Wyniki

Turystyka w Krakowie przed pandemią COVID-19

Kraków przed ogłoszeniem przez Światową Organizację Zdrowia (WHO) pandemii i wprowadzeniem przez rząd lockdownu dla turystyki cieszył się bardzo dużą popularnością wśród gości odwiedzających nasz kraj (Kruczek, Mazanek 2019).

W 2019 roku turyści odwiedzający Kraków wydali łącznie 7,5 mld zł, miasto odwiedziło wtedy ponad 14 mln osób z czego 3,3 mln stanowili turyści zagraniczni. Branża turystyczna zasilała także znacznie budżet Krakowa. W 2020 r. w Krakowie, podobnie jak na całym świecie nastąpił z przyczyn pandemii znaczny spadek przyjazdów turystycznych i wpływów z turystyki, miasto odwiedziło o 6 mln mniej osób, a wpływy w turystyki zmalały o 4 mld zł. Zaprezentowane na ryc. 2 dane wskazują, jak głęboki był to spadek, albowiem gospodarka turystyczna Krakowa cofnęła się do poziomu z 2009 r., kiedy to panował największy kryzys finansowy w historii gospodarki światowej.

W 2019 r. turyści zagraniczni wydawali podczas pobytu w mieście królów ok. 694 zł, natomiast wydatki turystów krajowych szacowane były na poziomie 395 zł. Niestety w związku z nastaniem w marcu 2020 roku światowej pandemii wirusa Sars-CoV-2, obostrzeniach w zakazie przemieszczania i wprowadzeniu krajowego lockdownu liczba turystów uległa znacznemu zmniejszeniu (Borkowski 2019a, 2020), co wpłynęło na znaczne obniżenie wpływów z turystyki.

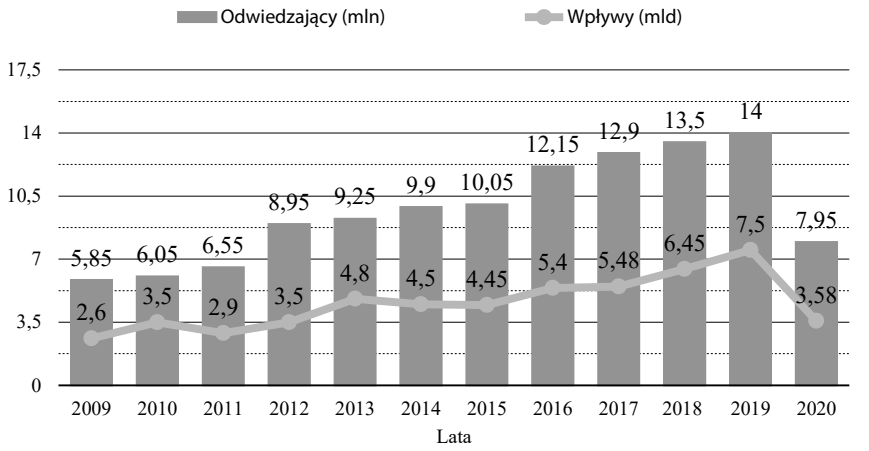

Ryc. 2. Liczba odwiedzających Kraków w latach 2012-2020 oraz przychody z turystyki
Źródło: Obliczenia własne na podstanie analizy MOT dla Gminy Miejskiej Kraków na lata 2012-2020.

Zmiany w wielkości i strukturze ruchu turystycznego przyjazdowego do Krakowa w 2020 r. w porównaniu z 2019 r.

Od wielu lat Kraków kojarzony jest jako miasto najwyższej klasy zabytków, formatu światowego potwierdzonych wpisem na listę UNESCO już w 1978 r., miastem licznych muzeów historii i obiektów kultury. Magnesem przyciągającym turystów do Krakowa były też leżące w aglomeracji tego miasta takie obiekty jak unikatowa w skali świata Kopalnia Soli w Wieliczce i Muzeum Pomnik Historii Auschwitz Birkenau. Motywy zwiedzania zabytków i poznawania historii dominowały we wcześniej przeprowadzonych badaniach ruchu turystycznego (Borkowski 2019).

W 2020 r. nastąpiła zasadnicza zmiana motywów, na pierwszym miejscu wśród deklarowanych celów znalazł się wypoczynek. Taki cel deklarowało ponad 25% odwiedzających miasto. Był to jedyny obok odwiedzin krewnych i znajomych czy przyjazdów biznesowych motyw, który wykazał tendencję wzrostową. Ta zasadnicza zmiana wiąże się z zwiększonym przyjazdami turystów krajowych, głównie rodzin korzystających z bonów turystycznych, wspierających turystykę rodzinną. Drugim istotnym celem przyjazdów turystycznych do Krakowa było zwiedzanie zabytków. Liczba osób deklarujących taki cel w ubiegłym roku osiągnęła 18,1% ankietowanych, co stanowi spadek aż o 12% w porównaniu z rokiem 2019. Najmniejszą różnicę odnotowano w przyjazdach edukacyjnych w których różnica procentowa pomiędzy 2019, a 2020 rokiem wyniosła tylko 0,1%.

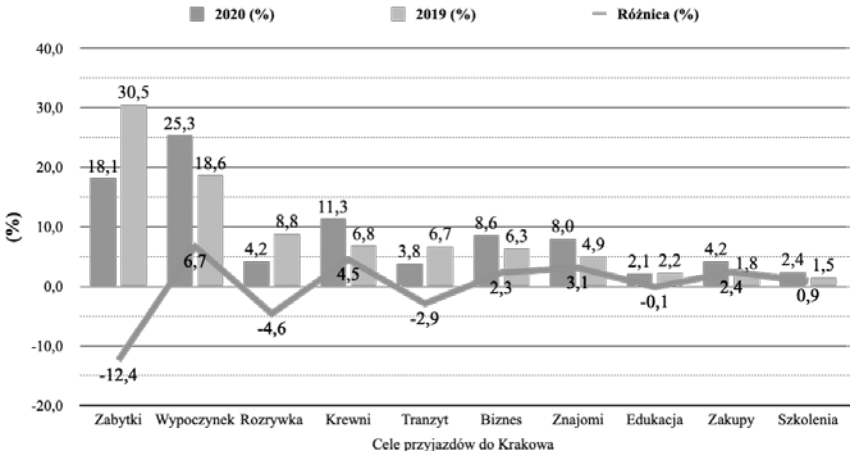

Ryc. 3. Cele przyjazdów do Krakowa w 2019 i 2020 roku
Źródło: Obliczenia własne na podstanie analizy MOT dla Gminy Miejskiej Kraków na lata 2019-2020.

Najchętniej wybieranym środkiem transportu wykorzystywanym podczas przyjazdów do Krakowa w 2019, podobnie jak i w 2020 roku był samochód. W związku z wszelkimi wprowadzonymi ograniczeniami ten rodzaj komunikacji odnotował wzrost zainteresowania o 11,0% w 2020 roku w porównaniu do 2019 roku. Większym zainteresowaniem cieszyły się także przyjazdy autobusami regularnymi (wzrost 3,0%). Niestety pandemiczna sytuacja w naszym kraju, uziemienie samolotów spowodowało ogromny spadek turystów przylatujących do Krakowa. Przed pandemią samolot był głównym środkiem transportu, a Międzynarodowy Port Lotniczy Kraków – Balice był drugim co do frekwencji pasażerów portem lotniczym w Polsce po warszawskim Okęciu. Zmniejszyło się również wykorzystanie autokarów turystycznych jako formy przyjazdu do Krakowa (spadek o 3,2%). Największa różnica w 2020 roku w stosunku do roku poprzedniego nastąpiła w wyborze pociągu jako środka transportu turystycznego podczas przyjazdów do Krakowa, albowiem odnotował on spadek zainteresowania o 7,3%.

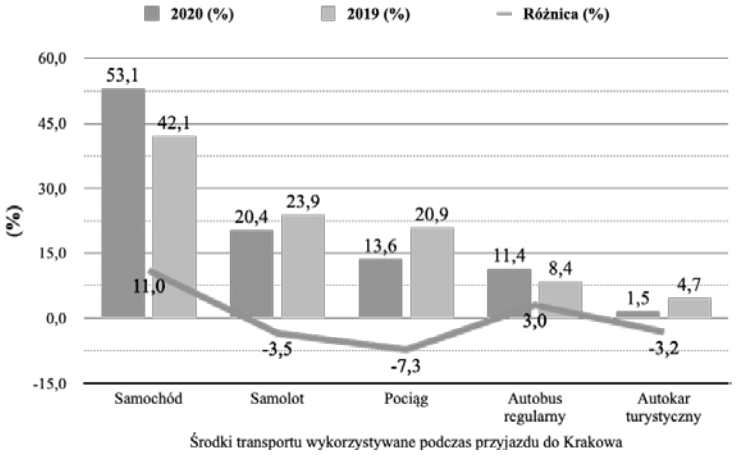

Ryc. 4. Środki transportu wykorzystywane podczas przyjazdu do Krakowa w 2019 i 2020 roku
Źródło: Obliczenia własne na podstanie analizy MOT dla Gminy Miejskiej Kraków na lata 2019-2020.

Głównym miejscem zakwaterowana wybieranym przez turystów podczas pobytu w naszym mieście zarówno w 2019 jak i 2020 roku były hotele, niestety w związku z sytuacją epidemiologiczną występującą na terenie całego kraju wybieranie tego rodzaju noclegu spadło o 13,5%. Jest to największy odnotowany spadek w tym sektorze, wynikający z zamknięcia z dniem 1 kwietnia 2020 roku przez władze naszego kraju usług hotelowych. Restrykcje te trwały do 3 maja, ale kłopoty w tej branży zaczęły się już w połowie marca kiedy to zamknięte zostały granice oraz ograniczono swobody przemieszczania się. Większym zainteresowaniem w 2020 roku w stosunku do poprzedniego roku cieszyły się

hostele ich atrakcyjność dla odwiedzających Kraków wzrosła o 6,3%, natomiast apartamenty przyjęły o 3,8% więcej gości niż w 2019 roku. Zakwaterowanie u rodziny, które wykazało procentowy wzrost zainteresowania o 3,1% oraz pobyt u znajomych, który cieszył się większą popularnością w 2020 roku o 1,4%.

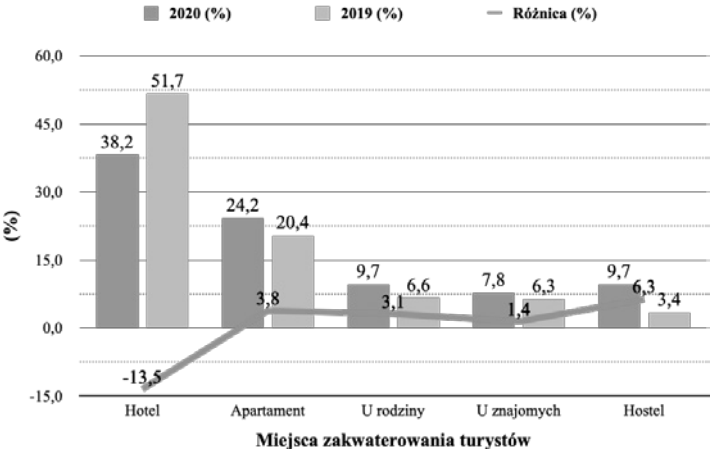

Ryc. 5. Miejsca zakwaterowania wybierane podczas przyjazdu do Krakowa w 2019 i 2020 roku
Źródło: Obliczenia własne na podstanie analizy MOT dla Gminy Miejskiej Kraków na lata 2019-2020.

Od wielu lat główną atrakcją turystyczną przyciągającą odwiedzających do naszego miasta jest Wawel, niestety w związku z obostrzeniami nałożonymi na obywateli w 2020 roku liczba turystów w tym obiekcie zmniejszyła się o 2,3% w stosunku do 2019 roku. Mimo pandemii ogłoszonej przez Światową Organizację Zdrowia (WHO) większą popularnością niż w ubiegłych latach cieszył się Rynek Główny, który zanotował wzrost odwiedzających o 1,9%. Stare Miasto które do tej pory cieszyło się dużym zainteresowaniem podczas pandemii COVID-19 odnotowało spadek odwiedzających o 3,2% co jest największą procentową różnicą z wymienionych atrakcji turystycznych. Podobny poziom odwiedzających w 2020 roku w stosunku do lat poprzednich zanotowano w Sukiennicach i w dzielnicy żydowskiej Kazimierz. Żadnej różnicy nie zanotowano natomiast w Sanktuarium w Łagiewnikach gdzie liczba odwiedzających zarówno w 2019 jak i w 2020 roku utrzymała się poziomie 2,2%.

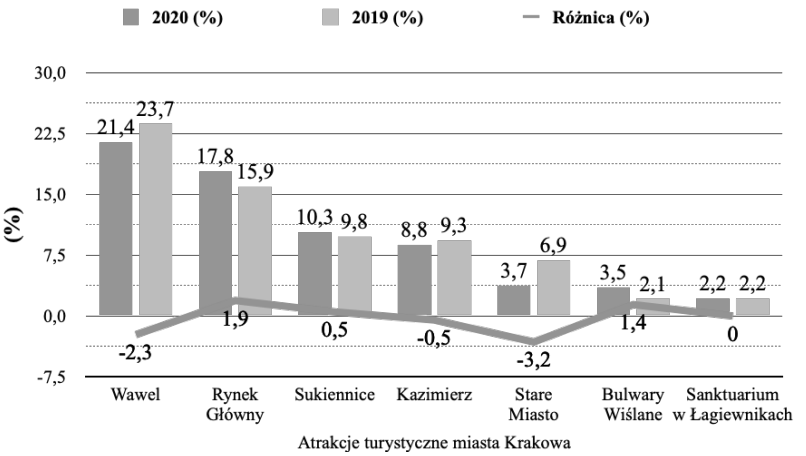

Ryc. 6. Wybierane atrakcje turystyczne miasta Krakowa w 2019 i 2020 roku
Źródło: Obliczenia własne na podstanie analizy MOT dla Gminy Miejskiej Kraków na lata 2019-2020.

Działania łagodzące skutki kryzysu krakowskiej branży turystycznej

Władze miasta już wiosną 2020 roku ruszyły z kampanią skierowaną do mieszkańców miasta, której główne hasło brzmi „*Bądź turystą w swoim mieście – zwiedzaj Kraków*". Projekt ten został podzielony na trzy etapy.

Pierwszym z nich to ponowne odkrywanie uroków miasta przez jego mieszkańców poprzez uczestnictwo w tematycznych spacerach z obszarów literatury, filmu, rzemiosła czy muzyki. W tym celu zaktualizowane zostały trasy zwiedzania. W ramach wydarzeń otwartych chętni mają możliwość uczestnictwa w otwartych wydarzeniach kulturalnych, czy piknikach.

Kolejny etap stanowią wszelkiego rodzaju warsztaty. Jest to doskonała oferta dla krakowian na poszerzenie swojej wiedzy i umiejętności poprzez uczestnictwo w ciekawych zajęciach prowadzonych przez zaproszone do tego projektu firmy, instytucje oraz osoby, które prowadzą zróżnicowane tematycznie warsztaty za niewielką opłatą.

Ostatnim obszarem kampanii jest dzielenie się w mediach społecznościowych zdjęciami lub materiałami video z organizowanych w mieście spacerów, wycieczek czy warsztatów[1]. Innym działaniem było opracowanie certyfikatu bezpieczeństwa dla hoteli z inicjatywy Krakowskiej Izby Turystyki, a także wdrażanie projektu: Protokół KRAKÓW. Jest to zbiór dobrych praktyk i rekomendacji do stosowania w nowej, post-pandemicznej rzeczywistości, określający

[1] https://www.krakow.pl/aktualnosci/239609,33,komunikat,rusza_program__badz_turysta_w_swoim_miescie___zwiedzaj_krakow_.html)

listę kluczowych strategii, które umożliwią dalszy rozwój przemysłu spotkań i wydarzeń w Krakowie[2].

Ryc. 7. Plakat promujący akcję pt. „Bądź turystą w swoim mieście – zwiedzaj Kraków"
Źródło: Materiały prasowe Karków.pl

Kraków jest obok Pragi i Warszawy trzecim miastem europejskim, które przygotowało dokument strategiczny na lata 2021-2028 zatytułowany „Polityka zrównoważonej turystyki Krakowa na lata 2021-2028" (Walas, 2020). Zawiera on zarówno w części diagnostycznej opis zjawisk i procesów zachodzących w gospodarce turystycznej miasta. Wyniki przeprowadzonych badań sugerują, że dochodzenie do konsensusu społecznego w zakresie kształtu turystyki w Krakowie nie będzie procesem łatwym, ze względu na silnie zróżnicowane poglądy. Zespół badaczy stworzył nową wizje oraz rekomendowane kierunki rozwoju turystyki miasta w dziewięciu obszarach którymi są: krakowski rynek turystyczny „szyty na miarę", hipertrofia turystyczna i równoważenie gospodarki współdzielenia, przemysł spotkań, czyli MICE, zarządzanie tożsamością i reputacją turystyczną, turystyczna komunikacja marketingowa, zarządzanie gospodarką nocną, kultura i przemysły kreatywne a gospodarka turystyczna, zarządzanie konfliktami pomiędzy interesariuszami oraz nowe technologie w turystyce (Walas, 2020).

[2] https://krakownetwork.pl/o-projekcie/

Podsumowanie

Odbudowa branży turystycznej Krakowa po pandemii potrwa zapewne kilka lat, szacuje się, że jej względna stabilizacja na poziomie przed COVID-19 nastąpi w sezonie 2023/2024 (UNWTO, 2020). Minimalizacja negatywnych zjawisk może nastąpić między innymi poprzez angażowanie mieszkańców w sektor turystyczny, komunikację z mieszkańcami czy respektowanie ogólnie przyjętych norm przez usługodawców jak i odwiedzających. W zależności od lokalnych uwarunkowań zrównoważenie turystyki osiągać się będzie również poprzez regulacje prawne, które sprzyjać będą odbudowie przyjazdów turystycznych. Nie można bowiem zapominać, że pandemia COVID-19 całkowicie zatrzymała gospodarkę turystyczną (Walas, Kruczek 2020).

Piśmiennictwo

1. Borkowski, K. (ed.) (2019a). *Ruch Turystyczny w Krakowie w 2019 roku. Infografika*. http://www.mot.krakow.pl/media/badanie-ruchu-turystycznego/infografika-brt-krakow-2019.pdf.
2. Borkowski, K. (2019b). *Triangulacja subiektywnych odczuć osób wypoczywających w Krakowie w aspekcie poczucia bezpieczeństwa osobistego podczas rekreacyjnego pobytu w destynacji. Badania diagnostyczne* 2008-2018, Monografia, MOT Kraków.
3. Borkowski, K. (2020), *Ruch turystyczny w Krakowie w 2020 r.* https://www.bip.krakow.pl/zalaczniki/dokumenty/n/293063/karta.
4. Kruczek, Z. (2018). *Turyści vs. mieszkańcy. Wpływ nadmiernej frekwencji turystów na proces gentryfikacji miast historycznych na przykładzie Krakowa*. Turystyka Kulturowa, *3*, 29-41.
5. Kruczek, Z. (2019). *Ways to counteract the negative effects of overtourism at tourist attractions and destinations,* Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Seria B, 74: 45-57, DOI: 10.17951/b.2019.74.45-57.
6. Kruczek, Z., Mazanek, L., 2019: *Krakow as a Tourist Metropolitan Area. Impact of Tourism on the Economy of the City*, Studia Periegetica, 2(26): 25-41, DOI 10.26349/st.per.0026.02
7. Seweryn, R., Berbeka, J., Niemczyk, A., Borodako, K. (2017). *Wpływ ekonomiczny turystyki na gospodarkę Krakowa*, Małopolska Organizacja Turystyczna, Kraków.
8. Szromek, A., Kruczek, Z., Walas, B. (2020). The Attitude of Tourist Destination Residents towards the Effects of Overtourism – Kraków Case Study, *Sustainability*, 12(1), 228, DOI: 10.3390/su12010228
9. UNWTO. (2020). *Tourism and COVID-19. Priorities for Tourism Recovery.* Global Guidelines, Madrid.

10. Walas, B., Kruczek, Z. (2020). *The impact of COVID-19 on tourism in Kraków in the eyes of tourism entrepreneurs*, *Studia Periegetica*, 2(30)/2020 DOI: 10.5604/01.3001.0014.3664
11. Walas, B., (ed.). (2020). *Polityka zrównoważonej turystyki Krakowa na lata 2021-2028*, UMK, Krakow, https://www.researchgate.net/publication/350398822_Polityka_zrownowazonej_turystyki_Krakowa_na_lata_2021-2028

Liczba znaków ze spacjami: 15 447 + grafika

Jakub Szwedo, Janusz Leszek Sokół
Koło Naukowe Studentów Turystyki i Rekreacji
Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

CZYNNIKI WPŁYWAJĄCE NA WYBÓR MIEJSCA WYPOCZYNKU NA OBSZARACH WIEJSKICH DOLINY RZEKI BUG

Streszczenie
Celem pracy było określenie czynników, które mogą decydować o wyborze miejsca wypoczynku jako formy turystyki na obszarach wiejskich doliny rzeki Bug. Analiza tych czynników uwzględniała też narodowość badanych osób. W badaniach przeprowadzonych w 2020 roku wzięło udział 148 osób: w tym 73 narodowości polskiej (45 kobiet i 18 mężczyzn) i 75 obcokrajowców, głównie Białorusinów (51 kobiet i 24 mężczyzn). Stwierdzono, że turyści z Polski najchętniej wypoczywali w pensjonatach/hotelach, u rodziny/znajomych, natomiast obcokrajowcy – głównie u rodziny/znajomych. Większość turystów, niezależnie od narodowości była zadowolona z pobytu w wybranych przez siebie obiektach, wysoko oceniając funkcjonującą tam bazę komunikacyjną, noclegową, gastronomiczną oraz szlaki i trasy rowerowe. Czynnikami decydującymi o wyborze ich miejsca pobytu, niezależnie od narodowości była cisza i spokój, miłe otoczenie oraz dogodna lokalizacja. Badani odpoczywali najczęściej w gronie rodziny lub znajomych/przyjaciół. Polscy turyści najchętniej korzystali z wyżywienia u właścicieli obiektów wypoczynkowych, natomiast obcokrajowcy przyrządzali posiłki samodzielnie.

Słowa kluczowe: dolina Bugu, turystyka, wybór miejsca

Wstęp

Obszar doliny Bugu charakteryzuje się wieloma walorami przyrodniczymi, do których zalicza się lasy, góry czy zbiorniki wodne (Sokół, Boruch, 2011). Zdaniem wielu autorów (Obidziński, 2010; Sokół, Boruch, 2011; Czarnecka, 2016) dzisiejsza szata roślinna doliny Bugu jest wypadkową wielowiekowej migracji roślin, od wczesnego okresu polodowcowego po dzień dzisiejszy. W dolinie Bugu stwierdzono prawie 1300 gatunków roślin naczyniowych, nie licząc 64 drobnych gatunków z rodzaju mniszek (14 gatunków obecnie uznaje się za wymarłe). Prawie wszystkie z nich są stałymi składnikami flory, a tylko 6 z nich pojawia się efemerycznie lub przejściowo.

Ze względu na różnorodność i bogactwo gatunkowe i siedliskowe na obszarach związanych z Bugiem utworzono szereg obszarów chronionych. W ramach

systemu Natura 2000 w zlewni Bugu utworzono 26 specjalnych obszarów ochrony siedlisk oraz 19 obszarów specjalnej ochrony ptaków. W 2012 roku udało się też stworzyć Transgraniczny Rezerwat Biosfery Polesie Zachodnie, który integruje trzy krajowe rezerwaty biosfery: Polesie Zachodnie (Polska), Szacki Rezerwat Biosfery (Ukraina) oraz Polesie Nadbużańskie (Białoruś). Z doliną Bugu są też związane 4 parki krajobrazowe: Strzelecki Park Krajobrazowy, Sobiborski Park Krajobrazowy, Park Krajobrazowy Podlaski Przełom Bugu, jak również Nadbużański Park Krajobrazowy (Iwaniuk, 2005).

Z raportu badań krajowego rynku turystycznego, zleconego przez Polską Organizację Turystyczną wynika, że Polacy podczas wyjazdów turystycznych preferują umiarkowanie aktywne formy spędzania czasu. Najczęściej wskazywaną przez badanych formą aktywności jest zwiedzanie ciekawych przyrodniczo i kulturowo miejsc, a w dalszej kolejności wypoczynek i rekreacja mało aktywna, rozrywka i kontakty towarzyskie. Tylko co piąty turysta w trakcie wypoczynku podejmuje w pierwszej kolejności aktywność sportową. Najmniej popularnymi formami aktywności wśród badanych są zakupy, pielęgnacja zdrowia i urody lub udział w praktykach religijnych. W grupie tzw. „odkrywców" (zwiedzających), szczególnie preferowane są zabytkowe miejscowości lub obiekty. Wypoczywający aktywnie, spędzają czas głównie w górach, nad morzem lub jeziorem. Często jeżdżą na rowerze, pływają lub uprawiają trekking. Z kolei tzw. „turyści all inclusive" znacznie częściej niż pozostali, spędzają czas na robieniu zakupów lub uczestniczeniu w praktykach religijnych (Polska Organizacja Turystyczna, 2014).

Z licznych badań wynika, że wśród wielu form spędzania wolnego czasu coraz większą popularność zdobywa agroturystyka. Jest adresowana przede wszystkim do klientów indywidualnych, rodzin jak i niewielkich grup turystycznych. Zaletą tej formy jest możliwość wykorzystania istniejących już zasobów mieszkaniowych gospodarstw rolnych, jak również niewykorzystanych obiektów inwentarskich oraz przestrzeni rekreacyjnej w obrębie gospodarstwa (Sokół, 2012). Autor zwrócił uwagę, że znaczny odsetek turystów to osoby zainteresowane wyłącznie dobrą, autentyczną, tradycyjną czy regionalną kuchnią. Autor podkreślił, że żywienie i usługi gastronomiczne zajmują bardzo ważne miejsce w każdej formie turystyki a wyjątkowa, oryginalna, a nade wszystko smaczna „kuchnia podlaska" może w znacznym stopniu zwiększyć rozpoznawalność Podlasia i przyczynić się do rozwoju turystyki na tym obszarze (Sokół, 2015).

Alejziak (2015) przedstawił wyniki badań dotyczących roli i znaczenia turystyki aktywnej w prozdrowotnym stylu życia młodzieży akademickiej z Krakowa. Analizując preferencje studentów nauk ścisłych oraz turystyki i rekreacji autor stwierdził, że zdecydowana większość studentów kierunków inżynieryjnych wybiera turystykę masową aniżeli aktywną, natomiast studenci turystyki i rekreacji odwrotnie. Pomimo tych różnic preferencje „inżynierów" i studen-

tów turystyki były bardzo zbliżone. W obydwu badanych grupach najwięcej młodzieży uczestniczyło w wędrówkach górskich i nizinnych oraz w turystyce rowerowej. Ponadto studenci turystyki zimą uprawiali narciarstwo i snowboard, a latem kajakarstwo. Inne formy turystyki aktywnej były realizowane przez znacznie mniejszą grupę respondentów, zarówno ze studiów inżynierskich, jak i turystyki. Dotyczyło to głównie turystyki wspinaczkowej, żeglarstwa, jeździectwa i survivalu.

Celem prezentowanych badań było określenie czynników, które mogą decydować o wyborze miejsca wypoczynku na obszarach wiejskich doliny rzeki Bug.

Materiał i metody

W badaniach wykorzystano jedną z metod badań jakościowych tj. sondaż diagnostyczny, zastosowaną techniką była ankieta, a narzędziem, autorski arkusz ankiety.

W badaniach przeprowadzonych w 2020 roku wzięło udział 148 osób: w tym 73 narodowości polskiej (45 kobiet i 18 mężczyzn) i 75 obcokrajowców, głównie Białorusinów (51 kobiet i 24 mężczyzn). W grupie turystów z Polski co trzecia osoba mieszkała w mieście od 50 do 100 tys. mieszkańców i co czwarta pochodziła z miast powyżej 100 tys. mieszkańców. W przypadku turystów spoza Polski, zdecydowaną większość stanowili mieszkańcy miast powyżej 100 tys. mieszkańców (65,3%).

Wśród turystów polskich największy odsetek stanowiły osoby w wieku 26 – 40 lat i 41 – 60 lat (po 34,2%). Pozostali byli w wieku 18 – 25 lat (23,3%) lub pow. 60 lat (8,2%). W grupie obcokrajowców większość to turyści w wieku 18 – 25 lat (80%).

Największy odsetek wśród polskich turystów stanowiły osoby posiadające wykształcenie wyższe (76,7%). W przypadku obcokrajowców odsetek ten wynosił 45,3%. Wykształceniem średnim legitymowało się odpowiednio 54,7 i 21,9% badanych.

Ponad połowa respondentów z obu grup ujawniła, że ich status materialny jest na średnim poziomie (turyści polscy – 58,9%, obcokrajowcy – 54,7%). Status wysoki posiadało odpowiednio 20,5 i 45,3% turystów.

Wyniki

Najważniejszymi czynnikami decydującymi o wyborze miejsca wypoczynku zarówno przez turystów polskich jak i zagranicznych były walory przyrodnicze (odpowiednio 68,5 i 64%) oraz naturalny krajobraz (odpowiednio 50,7 i 53,3%) – ryc. 1.

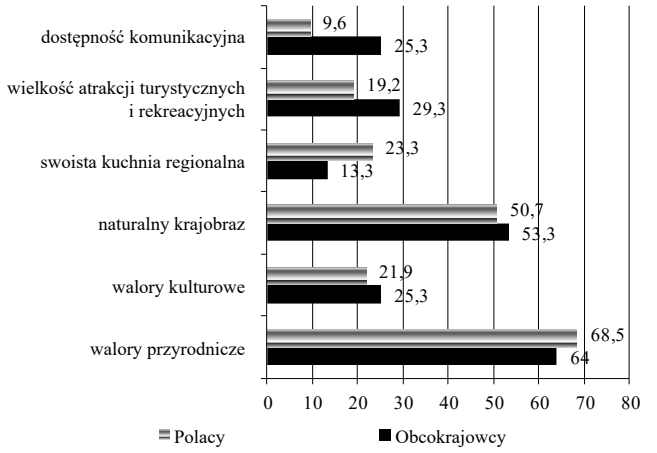

Ryc. 1. Czynniki decydujące o wyborze miejsca wypoczynku przez badane osoby (w %) /badani mieli możliwość wyboru kilku odpowiedzi/
Źródło: badania własne.

Turyści polscy w przeciwieństwie do turystów zagranicznych najchętniej przebywali w pensjonatach/hotelach (odpowiednio 27,4 i 12%) – ryc. 2. Chętnie i w równym stopniu obie grupy turystów wypoczywały u rodziny/znajomych (odpowiednio 26 i 26,7%). Poza tym, Polacy często korzystali z gospodarstwa agroturystycznego (23,3%) a obcokrajowcy z kwater prywatnych (17,3%) i w dalszej kolejności – równorzędnie gospodarstwa agroturystyczne (16%) i schroniska (16%). Te ostatnie rzadko były odwiedzane przez turystów z Polski (1,4%).

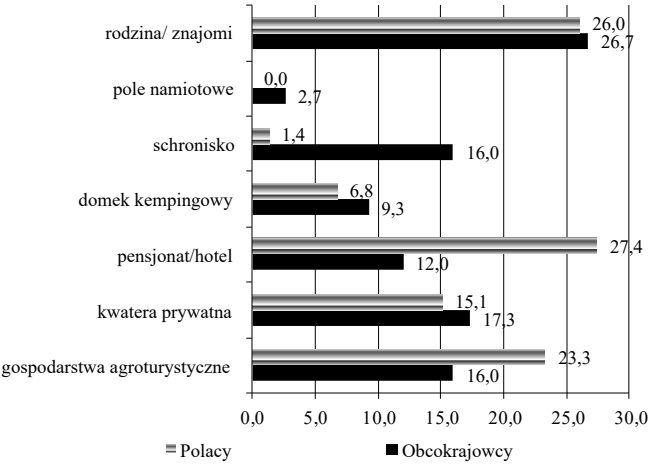

Ryc. 2. Obiekty turystyki wiejskiej najchętniej wybierane przez turystów (w %)
/badani mieli możliwość wyboru kilku odpowiedzi/
Źródło: badania własne.

W opinii turystów polskich jak i zagranicznych najważniejszymi atutami, sprzyjającymi rozwojowi turystyki w regionie są walory krajobrazowe (odpowiednio: 4,1 pkt. i 4 pkt.) i czysta woda (odpowiednio: 4 pkt. i 4,1 pkt.) – ryc. 3. Najmniejszą wagę badani z obu grup przykładali do małego stopnia zaludnienia regionu (odpowiednio: 3,3 pkt. i 3,1 pkt.).

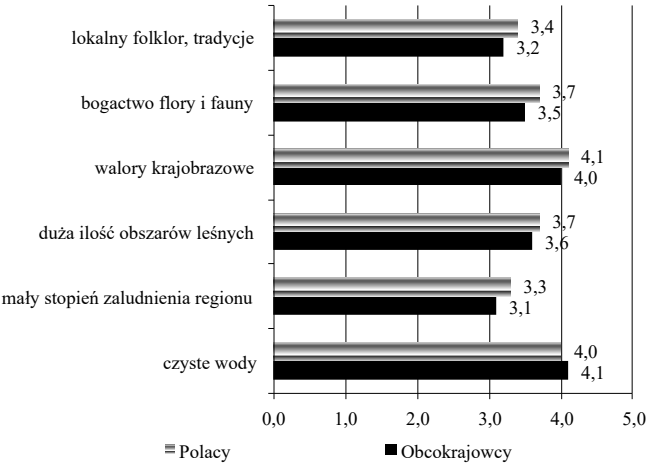

Ryc. 3. Najważniejsze walory turystyczne ważne dla rozwoju turystyki regionu w opinii badanych (w %) skala – 0 pkt. (walor nieważny) do 5 pkt. (walor bardzo ważny)
Źródło: badania własne.

W grupie turystów polskich w większości przypadków pobyt w wybranym obiekcie badani ocenili bardzo dobrze lub dobrze (odpowiednio 49,3 i 42,5%). W przypadku obcokrajowców największą grupę stanowiły osoby, które oceniły stopień zadowolenia jako dobry (58,7%) – ryc. 4.

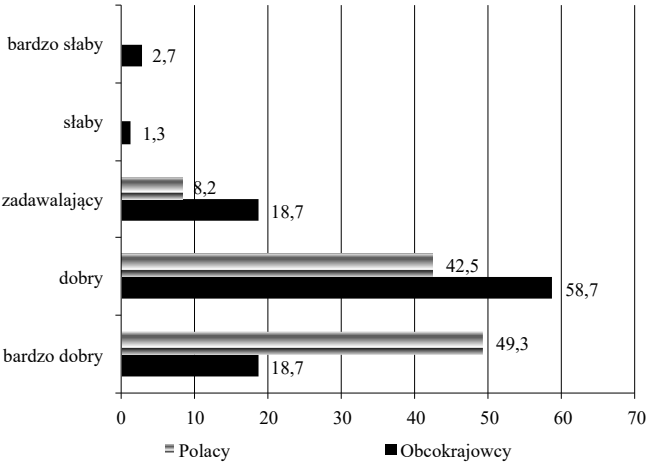

Ryc. 4. Stopień zadowolenia badanych z pobytu w wybranym obiekcie (w %)
Źródło: badania własne.

Polscy turyści wybierając miejsce noclegowe (ryc. 5) brali pod uwagę przede wszystkim panującą tam ciszę i spokój (46,6%) oraz dogodną lokalizację (38,4%). W grupie obcokrajowców było to głównie miłe otoczenie (57,3%), a dopiero następnie dogodna lokalizacja (46,7%) oraz cisza i spokój (44%).

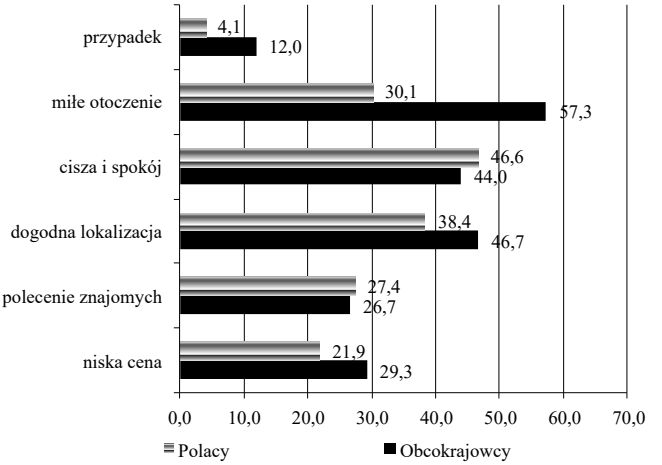

Ryc. 5. Czynniki decydujące o wyborze obiektu noclegowego przez badane osoby (w %) /badani mieli możliwość wyboru kilku odpowiedzi/
Źródło: badania własne.

Polscy turyści najchętniej korzystali z wyżywienia u gospodarzy (45,2%), natomiast zagraniczni spożywali posiłki przyrządzone samodzielnie (44%), bądź korzystali z oferty małej gastronomii (29,3%) – ryc. 6.

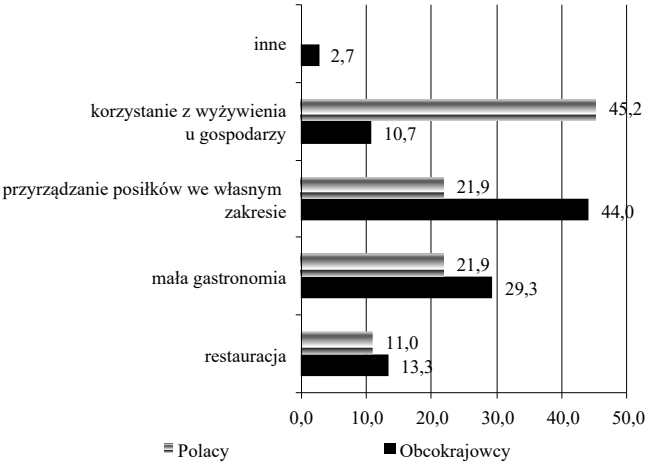

Ryc. 6. Formy gastronomii, z której najczęściej korzystali badani podczas wyjazdów związanych z turystyką wiejską w dolinie Bugu (w %)
Źródło: badania własne.

W grupie turystów polskich największy odsetek stanowiły osoby, które deklarowały, że w trakcie wypoczynku w dolinie Bugu jeździły na rowerze (56,2%), spacerowały (53,4%) i obserwowały przyrodę (45,2%). Z kolei obcokrajowcy najchętniej obserwowali przyrodę (32%), spacerowali (28%) i biernie wypoczywali nad wodą (16%) – ryc. 7.

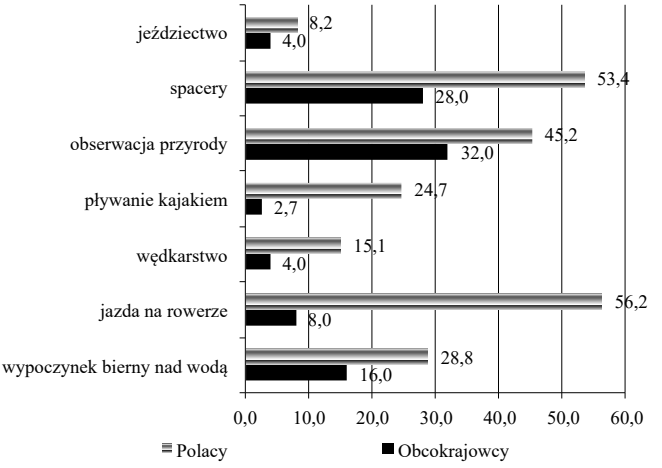

Ryc. 7. Formy aktywności turystycznej preferowane w trakcie wypoczynku przez badane osoby (w %) /badani mieli możliwość wyboru kilku odpowiedzi/
Źródło: badania własne.

Polscy turyści uprawiający turystykę wiejską na obszarach doliny rzeki Bug najwyżej ocenili funkcjonującą tam bazę noclegową i gastronomiczną (po 3,3 pkt) oraz szlaki i trasy rowerowe (3,2 pkt.). Podobnie stan infrastruktury ocenili turyści spoza Polski (ryc. 8). Ich zdaniem, najlepiej rozwinięta jest na tym terenie baza komunikacyjna (3,8 pkt.), gastronomiczna i noclegowa (po 3,6 pkt.) oraz szlaki i trasy rowerowe (3,2 pkt.). Najniżej turyści ocenili wypożyczalnie sprzętu turystycznego (Polacy – 2,4 pkt.; obcokrajowcy – 2,6 pkt.) oraz obiekty sportowe (Polacy – 2,4 pkt.; obcokrajowcy – 2,8 pkt.).

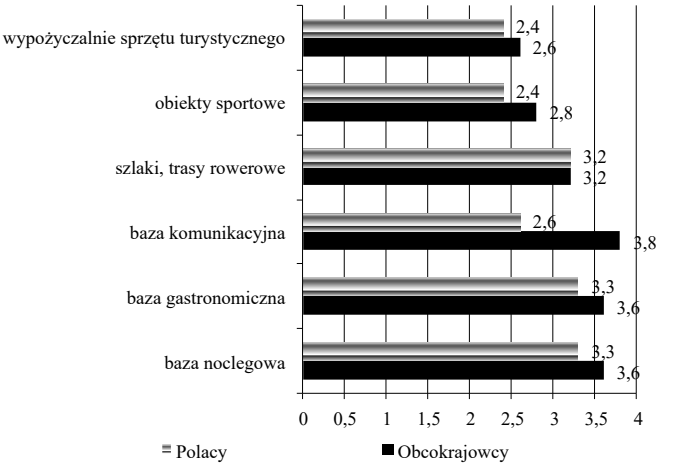

Ryc. 8. Stan infrastruktury turystycznej w regionie w opinii badanych (w %) skala – 0 pkt. (walor nieważny) do 5 pkt. (walor bardzo ważny)
Źródło: badania własne.

Większość turystów polskich jak i zagranicznych stwierdziła, że ponownie przyjedzie do doliny rzeki Bug w celach turystycznych (odpowiednio: 94,5 i 65,3%) – ryc. 9.

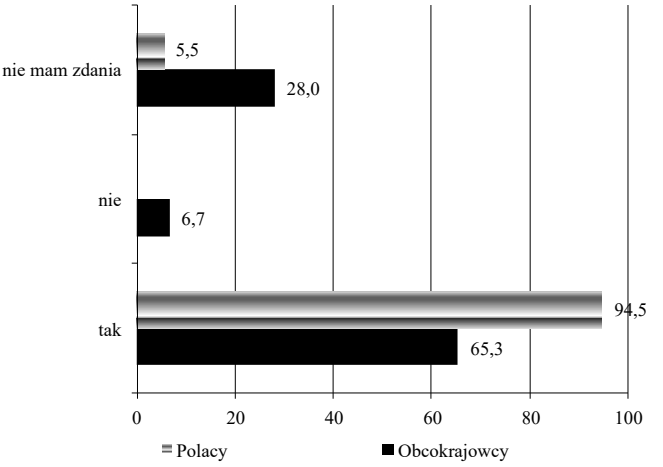

Ryc. 9. Badani, którzy zadeklarowali ponowne odwiedzenie doliny rzeki Bug (w %)
Źródło: badania własne.

Zdecydowana większość turystów, tak z Polski jak i z zagranicy poleciłaby wypoczynek w dolinie rzeki Bug (odpowiednio: 72,6 i 45,3%) – ryc. 10.

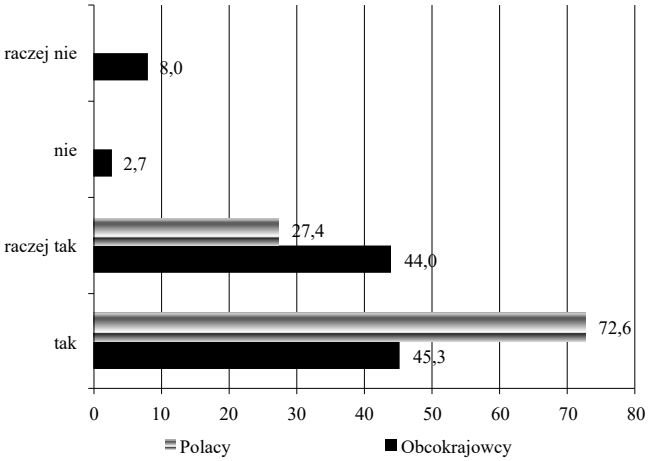

Ryc. 10. Respondenci, którzy poleciliby innym osobom wypoczynek w dolinie rzeki Bug (w %)
Źródło: badania własne.

Podsumowanie

Turyści z Polski najchętniej wypoczywali w pensjonatach/hotelach, u rodziny/znajomych oraz w gospodarstwach agroturystycznych, natomiast obcokrajowcy – głównie u rodziny/znajomych a następnie w mniejszym stopniu w kwaterach prywatnych, gospodarstwach agroturystycznych i schroniskach.

W większości przypadków, zarówno turyści polscy jak i zagraniczni byli zadowoleni z pobytu na obszarach wiejskich doliny rzeki Bug, wysoko oceniając funkcjonującą tam bazę komunikacyjną, noclegową, gastronomiczną oraz szlaki i trasy rowerowe.

Turyści z Polski najchętniej korzystali z wyżywienia u gospodarzy, natomiast obcokrajowcy przyrządzali posiłki samodzielnie.

Czynnikami decydującymi o wyborze miejsca pobytu, niezależnie od narodowości były cisza i spokój, miłe otoczenie oraz dogodna lokalizacja.

Piśmiennictwo

1. Alejziak, B. D. (2015). *Turystyka aktywna młodzieży studenckiej jako forma zdrowego stylu życia*, Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu, Tom 21, Nr 1, 13-18.
2. Bernat, S. (2015). *Walory, zagrożenia i ochrona krajobrazu przygranicznego odcinka doliny Bugu*, Problemy Ekologii Krajobrazu, 26, 257-269.
3. Czarnecka, B. (red.) (2016). *Na międzyrzeczu Wisły i Bugu. Krajobrazy roślinne i dziedzictwo kulturowe środkowowschodniej Polski i zachodniej*

Ukrainy, Towarzystwo Wydawnictw Naukowych LIBROPOLIS Sp. z o.o., Lublin.
4. Iwaniuk, A. (red.) (2015). *Raport o jakości wód rzeki Bug i jej dopływów w latach 2005-2014*, Wojewódzki Inspektorat Środowiska w Lublinie, Lublin.
5. Obidziński, A. (red.) (2010). *Z Mazowsza na Polesie i Wileńszczyznę. Zróżnicowanie i ochrona szaty roślinnej pogranicza Europy Środkowej i Północno-Wschodniej*, Polskie Towarzystwo Botaniczne, Warszawa.
6. Polska Organizacja Turystyczna 2014, https://www.pot.gov.pl/pl: dostęp 16.05.2021.
7. Sokół, J. L. (2012). *Działalność gospodarstw agroturystycznych na obszarze Narwiańskiego Parku Narodowego w ocenie turystów i ich nowe wyzwania*, Ekonomia i Zarządzanie, t. 4, nr 3, 118-128.
8. Sokół, J. L. (2015). *Kuchnia podlaska jako czynnik rozwoju turystyki w regionie*, Zeszyty Naukowe Turystyka i Rekreacja, z. 15 (1), s. 53-64.
9. Sokół, J. L., Boruch, J. (2011). *Ekologizacja gospodarstw agroturystycznych w powiecie białostockim*, Ekonomia i Zarządzanie, z. 3, 95-112.

Liczba znaków ze spacjami: 13 925 + grafika

Mariia Karavaieva, Nataliia Maslichenko, Ewa Stępień
Koło Naukowe Studentów Turystyki i Rekreacji
Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

ROLA WYJAZDÓW TURYSTYCZNYCH DZIECI I MŁODZIEŻY NA PODSTAWIE BADAŃ PRZEPROWADZONYCH W WYBRANYCH SZKOŁACH NA BIAŁORUSI I NA UKRAINIE

Streszczenie
Turystyka szkolna to wstępny etap przygotowania młodego człowieka do uprawiania turystyki w wymiarze społecznym. Turystyka uczy, poszerza wiedzę oraz doskonali wiele umiejętności praktycznych. W procesie poznawania świata, szczególne znaczenie ma aspekt socjalizacyjny, a wycieczki szkolne są jedną z najpopularniejszych form kontaktu młodego człowieka z otaczającym go środowiskiem. Uzyskane w trakcie działalności turystycznej doświadczenie, z pewnością przyda się człowiekowi w przyszłości. Można więc powiedzieć, że turystyka przyczynia się do kształtowania potencjału ludzkiego.
Celem badań było zdobycie wiedzy na temat znaczenia wyjazdów turystycznych młodzieży szkolnej w socjalizacji młodzieży, na przykładzie wybranych szkół Białorusi i Ukrainy.
Badania przeprowadzono metodą sondażu diagnostycznego w okresie od marca do kwietnia 2021 roku. Materiał badawczy zgromadzono przy pomocy kwestionariusza ankiety, którą przeprowadzono wśród uczniów wybranych szkół Białorusi i Ukrainy.
Wyniki przeprowadzonych badań pozwoliły sformułować następujące wnioski:
Szkoła organizuje zbyt mało wyjazdów turystycznych aż 74% ankietowanych chciałoby, żeby było ich znacznie więcej.
Zdecydowana większość badanych uczniów (87%) chciałaby częściej uczestniczyć w wyjazdach turystycznych z przyjaciółmi i kolegami z klasy.
Z badań wynika, że 42% respondentów wyjeżdża z klasą na wycieczki 1-2 razy w ciągu roku, częściej 3-5 razy około 30%. Duży odsetek respondentów (76%) stwierdziło, że wyjazdy turystyczne sprzyjają poznawaniu nowych kolegów i nawiązywaniu z nimi bliższych kontaktów.

Słowa kluczowe: turystyka, dzieci i młodzież, Białoruś, Ukraina

Wstęp

Człowiek z natury jest istotą społeczną, żyje i uczestniczy we wspólnocie. Już Arystoteles, jako jeden z pierwszych stwierdził to i sformułował podstawowe zasady społecznego oddziaływania (Aronson, 1997).

Ludzie wiele czasu spędzają w kontaktach z innymi, wzajemnie na siebie oddziaływując. Grupa społeczna ma duży wpływ na kształtowanie osobowości, na zachowania, sferę intelektualną i emocjonalną jednostki. Dlatego tak ważne są relacje międzyludzkie, w których doniosłe znaczenie ma bezpośredniość, otwartość, tolerancja i partnerstwo. Pewne cechy osobowości mogą utrudniać współżycie w grupie, np. skrytość, nieufność i inne. Można to zaobserwować u dzieci, które często nie potrafią przystosować się do społeczności, w której żyją, w związku z tym wzrasta znaczenie socjalizacji – zachowanie właściwych relacji międzyludzkich. Pomaga w tym wzajemne poznanie się, wspólne zajęcia, między innymi sportowe i turystyczne. Dużą rolę w realizacji procesu socjalizacji pełnią rodzice, szkoła, placówki opiekuńczo-wychowawcze, kluby, ośrodki kultury i inne.

Jak już wspomniano, socjalizacja jest szczególnie ważna w odniesieniu do dzieci i młodzieży. Jedną z form realizacji tego procesu jest turystyka. Termin ten pochodzi od francuskiego słowa „tour" (podróż, wędrówka). Pojawił się on w literaturze już pod koniec XVIII wieku, jednak upowszechnił się dopiero w XIX, a zwłaszcza w XX stuleciu (Janowski, 2003).

Istnieje wiele różniących się definicji turystyki, co wynika z faktu, że interesuje ona specjalistów różnych dziedzin wiedzy, między innymi: geografów, teoretyków kultury fizycznej, socjologów, pedagogów, ekonomistów, prawników i innych. Wszyscy oni definiują zjawisko uczestnictwa ludzi w turystyce, uwzględniając potrzeby i specyfikę swojej specjalności (Janowski, 2003).

Jedną z bardziej znanych jest definicja sformułowana przez Hunzinkera i Krapfa (Łobożewicz, 1977). Według wyżej wymienionych autorów, „turystyka to całokształt stosunków i zjawisk związanych z podróżą i pobytem w jakiejś miejscowości osób przyjezdnych, jeśli ich pobyt nie wynika z motywu osiedlenia się i przez to nie wiąże się z jakąkolwiek działalnością zarobkową" (Łobożewicz, 1997).

Jedną z nowszych jest definicja Gaworeckiego (2010), według którego, Turystyka obejmuje ogół czynności osób, które podróżują i przebywają w celach wypoczynkowych, służbowych lub innych nie dłużej niż rok bez przerwy poza swoim codziennym otoczeniem".

Odmianą turystyki powszechnej jest turystyka szkolna, prowadzona pod kierunkiem nauczyciela, w celu realizacji założeń dydaktyczno-wychowawczych, krajoznawczych i rekreacyjnych (Janowski, 2003).

Turystyka szkolna jest formą aktywności ruchowej, która łączy pracę nad rozwojem psychofizycznym dzieci i młodzieży z działalnością poznawczą, wychowawczą i kulturalną.

Walory społeczne turystyki szkolnej polegają na zaspokajaniu różnorodnych potrzeb dzieci i młodzieży, między innymi swobody, przyjaźni, żywiołowości, uznania, poczucia godności i innych. Jest ważną częścią socjalizacji dzieci i młodzieży.

Poprzez turystykę następuje proces socjalizacji człowieka – wychowanie, relacje kulturowe, partnerstwo i wzajemna pomoc, fizyczne i duchowe doskonalenie jednostki, nabywanie i rozwój takich cech, które mają wysoką wartość społeczną.

Otrzymane w trakcie działalności turystycznej doświadczenie, z pewnością przyda się człowiekowi w przyszłości. Można więc powiedzieć, że turystyka przyczynia się do kształtowania potencjału ludzkiego (Krawczyk, 2006).

Socjalizacja to proces opanowywania norm i wartości społecznych przez osobę. Jest wiele form socjalizacji osobowości, spośród których wyróżnia się turystyka. Podczas podejmowania aktywności turystycznych, człowiek uczy się żyć i wchodzić w interakcje z ludźmi o różnym charakterze, uczy się wzajemnej pomocy i współpracy. Zdobywa wiele umiejętności praktycznych i radzenia sobie w trudnych sytuacjach (Szczepański, 1970).

Proces socjalizacji, umożliwiający przystosowanie się do grupy, jest trudny dla wielu dzieci i młodzieży, gdyż wymaga ograniczenia egoistycznych nawyków i nadmiernych aspiracji. Poprzez uczestnictwo w różnych formach turystyki tworzą się nowe relacje między uczestnikami, następuje integracja grupy. Turystyka uczy współdziałania, współpartnerstwa, równości praw i obowiązków, liczenia się z innymi. Sprzyja życzliwości, wyrozumiałości, nawiązywaniu sympatii i przyjaźni. Przygotowuje do pełnego uczestnictwa w życiu zbiorowości.

Celem badań było zdobycie wiedzy na temat znaczenia szkolnych wyjazdów turystycznych w socjalizacji młodzieży, na przykładzie wybranych szkół na Białorusi i Ukrainie.

Realizacja tak sformułowanego celu wymagała postawienia następujących, szczegółowych pytań badawczych:

1. Czy respondenci deklarują chęć wyjazdu z kolegami i przyjaciółmi?
2. Czy istnieje możliwość odbycia wyjazdów turystycznych dzieci i młodzieży szkolnej w objętych badaniami państwach? Jak często?
3. Czy wyjazdy turystyczne sprzyjają poznawaniu nowych kolegów, nawiązywaniu z nimi blizszych kontaktów?

Materiał i metoda

Badania przeprowadzono metodą sondażu diagnostycznego w okresie marca i kwietnia 2021 roku. Materiał badawczy zgromadzono przy pomocy ankiety, którą przeprowadzono wśród uczniów wybranych szkół Białorusi i Ukrainy.

Ogółem przebadano 62 respondentów – 55% osób z Białorusi i 45% z Ukrainy (ryc. 1).

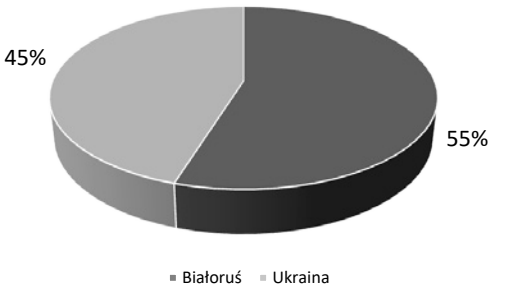

Ryc. 1. Kraj pochodzenia respondentów
Źródło: badania własne.

Ankietowani byli w wieku od 10 do 18 lat. Najliczniejszą grupę stanowili uczniowie mający 13-15 lat (ryc. 2).

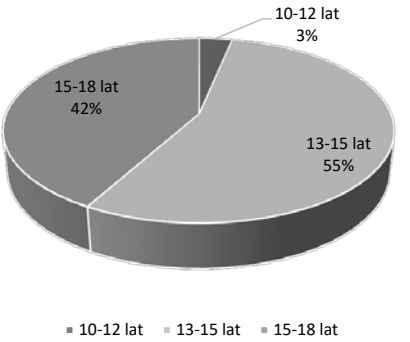

Ryc. 2. Wiek badanych
Źródło: badania własne.

Wyniki

Na podstawie analizy wyników badań stwierdzono, że częściej podróżują uczniowie z Ukrainy niż uczniowie z Białorusi.

W ogóle nie wyjeżdża poza miejsce swojego zamieszkania 16% młodzieży z Ukrainy i 35% z Białorusi. Największa grupa respondentów 52% (z Ukrainy

– 64%, z Białorusi – 40%) wyjeżdża 1-2 razy w roku. Niewielki odsetek ankietowanych (17% z Ukrainy i 17% z Białorusi) podróżuje w ciągu roku 3-5 razy, a tylko nieliczni więcej jak 5 razy (3% z Ukrainy i 8% z Białorusi) (ryc. 3).

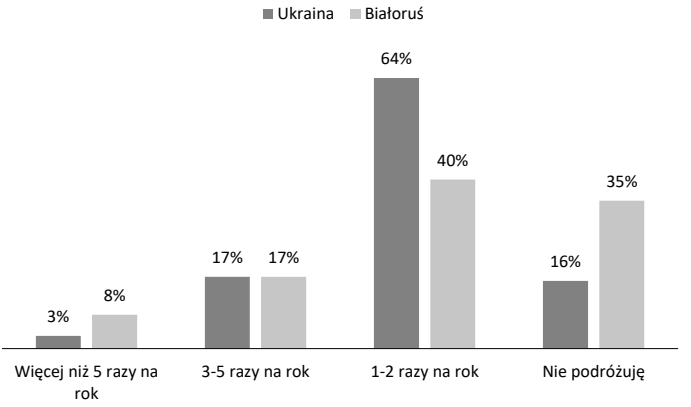

Ryc. 3. Uczestnictwo respondentów w wyjazdach turystycznych w ciągu roku
Źródło: badania własne.

Z badań wynika, że większość ankietowanych 87% chciałaby częściej uczestniczyć w wyjazdach turystycznych z przyjaciółmi i kolegami z klasy (ryc. 4).

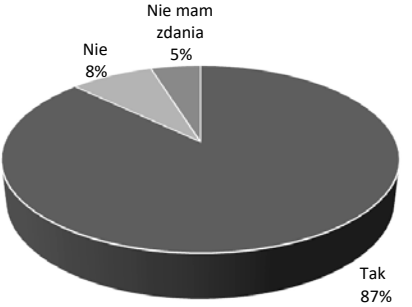

Ryc. 4. Chęć i potrzeby w zakresie uczestnictwa respondentów w wyjazdach turystycznych z kolegami z klasy
Źródło: badania własne.

Według opinii ankietowanych, najatrakcyjniejsze turystycznie są tereny nad morzem (45%). Dziewiętnaście procent uebadanych chciałoby udać się na wycieczkę do ciekawego miejsca. W góry i do lasu pojechałaby zbliżona ilość respondentów (15%, 13%). Najmniej atrakcyjną dla młodzieży jest wycieczka do miasta (8%) - ryc. 5.

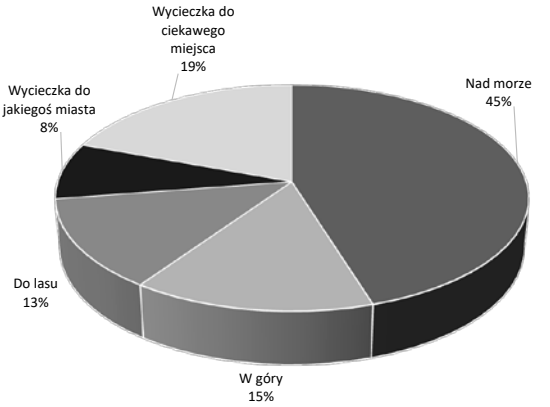

Ryc. 5. Najatrakcyjniejsze miejsca wyjazdów turystycznych, według opinii ankietowanych
Źródło: badania własne.

Wyniki badań pokazały, że 42% respondentów wyjeżdża z klasą na wycieczki 1-2 razy w ciągu roku, a prawie 30% 3-5 razy w ciągu roku (ryc. 6).

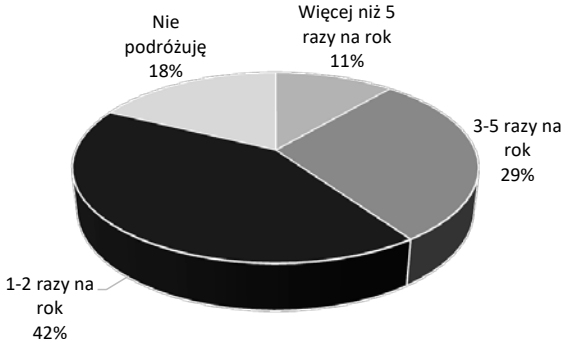

Ryc. 6. Częstość wyjazdów respondentów na wycieczki z klasą
Źródło: badania własne.

Według opinii ankietowanych szkoła organizuje zbyt mało wyjazdów. Zdecydowana większość respondentów (74%) chciałaby, żeby było ich znacznie więcej (ryc. 7).

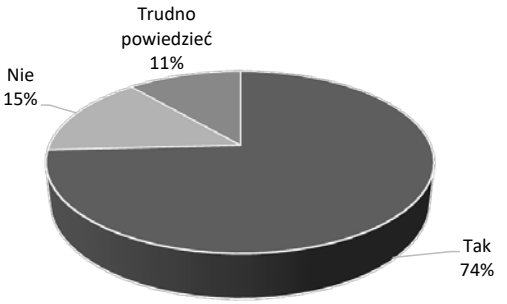

Ryc. 7. Opinia respondentów na temat zwiększenia liczby wycieczek szkolnych
Źródło: badania własne.

Według opinii badanych, uczniów wyjazdy turystyczne sprzyjają poznawaniu nowych kolegów, nawiązywaniu z nimi bliższych kontaktów, a nawet przyjaźni (76%) (ryc. 8).

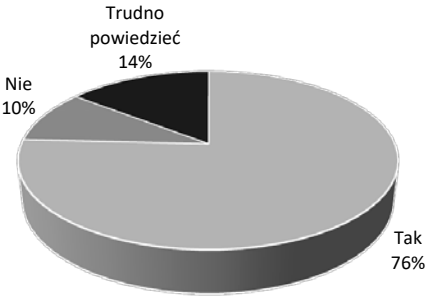

Ryc. 8. Rola szkolnych wyjazdów turystycznych w nawiązywaniu nowych kontaktów koleżeńskich
Źródło: badania własne.

Zdecydowana większość respondentów (74%) stwierdziła, że wyjazdy turystyczne ułatwiły im odnalezienie swego miejsca w grupie społecznej (ryc. 9).

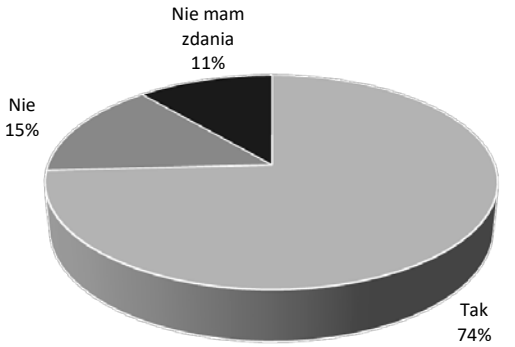

Ryc. 9. Opinia ankietowanych na temat roli turystyki w odnalezieniu swego miejsca w społeczności szkolnej
Źródło: badania własne.

Według opinii większości ankietowanych (69%) formy turystyki szkolnej przyczyniły się do integracji społecznej – zacieśnienia kontaktów z kolegami, wzajemnego poznania się, zrozumienia i współpracy. Odegrały więc ważną rolę socjalizacyjną (ryc. 10).

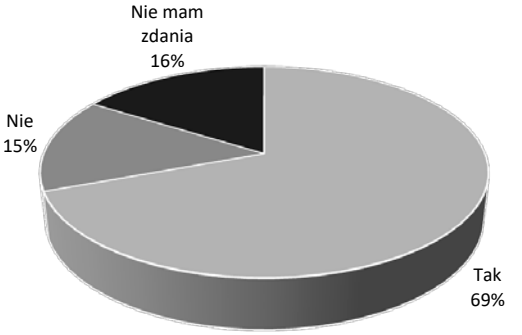

Ryc. 10. Opinia ankietowanych na temat roli szkolnych wyjazdów turystycznych w integracji z rówieśnikami
Źródło: badania własne.

Wnioski

Turystyka szkolna jest formą aktywności ruchowej, która łączy pracę nad rozwojem psychofizycznym dzieci i młodzieży z działalnością poznawczą, wychowawczą i kulturalną. Turystyka szkolna sprzyja zacieśnianiu więzi społecznej i umiejętności życia w grupie. Wyniki naszych badań umożliwiły realizację ich celu, dostarczyły one danych dotyczących roli szkolnych wyjazdów turystycznych w socjalizacji dzieci i młodzieży. Walory społeczne turystyki szkolnej

polegają na zaspokajaniu różnorodnych potrzeb dzieci i młodzieży, między innymi swobody, przyjaźni, żywiołowości, uznania, poczucia godności i innych. Turystyka jest ważną częścią socjalizacji dzieci i młodzieży.

Wyniki przeprowadzonych badań pozwoliły sformułować następujące wnioski:

1. Szkoła organizuje zbyt mało wyjazdów turystycznych aż 74% ankietowanych chciałoby, żeby było ich znacznie więcej.
2. Zdecydowana większość badanych uczniów (87%) chciałaby częściej uczestniczyć w wyjazdach turystycznych z przyjaciółmi i kolegami z klasy.
3. Z badań wynika, że 42% respondentów wyjeżdża z klasą na wycieczki 1-2 razy w ciągu roku, częściej 3-5 razy około 30%.
4. Duży odsetek respondentów (76%) stwierdziło, że wyjazdy turystyczne sprzyjają poznawaniu nowych kolegów i nawiązywaniu z nimi bliższych kontaktów.

Piśmiennictwo

1. Aronson, E. (1997). *Człowiek istota społeczna*. W: J. Radzicki, (red.) Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
2. Gaworecki, W. (2010). *Turystyka*. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa s. 20.
3. Janowski, I. (2003). *Krajoznawstwo i turystyka szkolna*. Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce.
4. Krawczyk, Z. (2006). *Socjologia kultury fizycznej*. Wydawnictwo AWF Józefa Piłsudskiego w Warszawie, Warszawa.
5. Łobożewicz, T. (1997). *Propedeutyka turystyki*, Warszawa.
6. Szczepański, J. (1970). *Elementarne pojęcia socjologii*. Polskie Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, s. 96.

Liczba znaków ze spacjami: 12 037 + grafika

Joanna Czaban, Dominik Dąbrowski
Koło Naukowe Studentów Turystyki i Rekreacji
Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

OCENA POTENCJAŁU TURYSTYCZNEGO I REKREACYJNEGO MIASTA MIĘDZYRZEC PODLASKI W DOBIE ZAGROŻENIA COVID-19 W OPINII MIESZKAŃCÓW

Streszczenie
Celem badań było poznanie w jaki sposób został wykorzystany potencjał turystyczny i rekreacyjny miasta Międzyrzec Podlaski i jego okolic w dobie zagrożenia Covid-19 w realizacji wolnego czasu przez mieszkańców i turystów z uwzględnieniem zasad bezpieczeństwa.
W badaniu wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego w ramach której posłużono się techniką badania ankietowego z wykorzystaniem autorskiego narzędzia jakim był interaktywny kwestionariusz ankiety. Łącznie uwzględniono opinie 160 osób w różnym wieku.
Analiza wyników pokazała, że główną atrakcją turystyczną są „Międzyrzeckie Jeziorka". Dużym zainteresowaniem cieszył się nowo wybudowany Park rekreacyjny. Natomiast całoroczny stok narciarski to miejsce aktywnego spędzania czasu wolnego przez narciarzy. Badania wykazały, iż mieszkańcy Międzyrzeca oraz odwiedzający, wybierali różne formy aktywności realizowane w czasie wolnym. Dużym zainteresowaniem cieszyły się trasy rowerowe, ścieżki spacerowe oraz ścieżki biegowe. Większość uważała, że na pozytywny rozwój miasta może mieć wpływ poprawa infrastruktury turystycznej. Uzyskano również informacje wskazujące że ograniczenia wywołane Covid-19 nie spowodowały obniżenia zainteresowania aktywnością fizyczną ani potrzeby izolacji i podejmowania indywidualnych form aktywności z dala od innych osób.

Słowa kluczowe: potencjał turystyczny i rekreacyjny, Covid-19, Międzyrzec Podlaski

Wstęp

Aktywność dla współczesnego człowieka stała się stylem i sposobem na życie oraz koniecznością funkcjonowania w przestrzeni życia codziennego. Jest też niezbędnym czynnikiem wpływającym na zdrowie człowieka. Aby w pełni można było z niej korzystać, warto zastanowić się by wybrać odpowiednie i bezpieczne miejsce – warunki do jej uprawiania. Dlatego podczas pandemii często dostrzec możemy ludzi udających się w miejsca odosobnione typu lasy,

parki, dzikie ścieżki w otoczeniu przyrodniczym lub kompleksy odpowiednio przygotowane z dodatkową infrastrukturą i zagospodarowaniem sportowo-rekreacyjnym lub turystycznym.

W omawianej pracy dokonamy oceny wybranego miasta, bliskiego sercu autorom – Międzyrzeca Podlaskiego, w celu oceny możliwości realizacji aktywności w czasie wolnym mieszkańców i osób odwiedzających to miasto. W ostatnich latach zauważa się dynamiczny rozwój ruchu turystycznego w tym mieście, a także stały rozwój infrastruktury i starania władz miasta, co jak się wydaje sprawia, że to miasto staje się bezkonkurencyjne w wielu aspektach w stosunku do innych miast w tym regionie.

To właśnie potencjał, zagospodarowanie oraz infrastruktura turystyczna i rekreacyjna w zasadniczym stopniu wpływa na atrakcyjność danego terenu lub regionu.

Termin „potencjał" od drugiej połowy lat 60 XX wieku był bardzo popularny. Literatura wskazuje że jest to:

- możliwość wykorzystania obszaru, krajobrazu do zamierzonych celów,
- możliwość wykorzystania danego terenu, który dostarcza odpowiednie formy materialne do celów konsumpcyjnych,
- możliwość użytkowania terenu w danej przestrzeni przyrodniczej (potencjał gospodarczy).

Słownik wyrazów obcych wskazuje, że potencjał to: „zasób możliwości, mocy, zdolności wytwórczej tkwiącej w czymś, sprawność, wydajność, możliwość w jakiejś dziedzinie". Panasiuk (2010) rozszerza definicję potencjału w ujęciu turystyki. Jego zdaniem potencjał turystyczny zawiera typowe elementy gospodarcze, ale także:

- podstawowe zasoby turystyczne (zagospodarowanie turystyczne, dostępność komunikacyjna, walory turystyczne przyrodnicze oraz kulturowe),
- zasoby podażowe (informacja, inwestycje, organizacja turystyki, lokalizacja, marketing),
- zasoby popytowe (poziom wydatków turystycznych, wielkość oraz struktura ruchu turystycznego).

Literatura przedmiotu wskazuje także, że potencjał turystyczny to „wszystkie elementy środowiska geograficznego oraz zachowania człowieka, które mogą być wykorzystane do uprawiania turystyki bądź do zajmowania się turystyką" (Kaczmarek i in., 2002). Te elementy to inaczej zasoby, które zostały nagromadzone w danym czasie i można je wykorzystać w procesie usług turystycznych. Stanowią podstawę kreowania produktu turystycznego danego obszaru (Meyer, 2010).

Pod pojęciem zagospodarowanie turystyczne mieści się również „działalność mająca na celu przystosowanie środowiska geograficznego do potrzeb turystyki". W konsekwencji istotą zagospodarowania turystycznego jest podejmowanie

działań, których celem jest przystosowanie środowiska geograficznego do zaistniałych potrzeb turystów (Siuki, Kowalczyk, 2012). Zagospodarowanie turystyczne posiada tzw. bazę materialną turystyki i związane z nią usługi. Wyróżnia się cztery podstawowe kategorie urządzeń oraz usług turystycznych:

- baza noclegowa, czyli potrzeba zapewnienia zakwaterowania,
- baza gastronomiczna, która służy zaspokojeniu potrzeb żywieniowych,
- baza transportowa lub komunikacyjna, która umożliwia turystom poruszanie się na danym obszarze lub dotarcie na miejsce do danej atrakcji,
- baza towarzysząca lub uzupełniająca, umożliwia zaspokajanie innych potrzeb w czasie wyjazdu (Kowalczyk, Derek, 2010).

Do czynników decydujących o walorach danego regionu zalicza się położenie geograficzne, cechy geologiczne oraz geomorfologiczne oraz status prawny. Natomiast o atrakcyjności danego terenu świadczy dostępność komunikacyjna, forma udostępnienia, zagospodarowanie turystyczno-rekreacyjne oraz działania promocyjne.

Infrastrukturę turystyczną i rekreacyjną można nazwać zagospodarowaniem turystycznym. Infrastruktura ta służy wyłącznie albo w znacznej mierze turystyce. Do infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej zalicza się:

- infrastrukturę noclegową,
- infrastrukturę gastronomiczną,
- infrastrukturę komunikacyjną,
- infrastrukturę towarzyszącą (Kowalczyk, Derek, 2010).

Infrastrukturę turystyczną i rekreacyjną uzupełnia infrastruktura ogólna (para turystyczna), która powstaje z myślą o mieszkańcach danego terenu. Do infrastruktury tej zalicza się uzbrojenie terenu (sieć gazowa, wodna, elektryczna), urządzenia telekomunikacyjne, pocztowe, sieć handlu detalicznego, usługi fotograficzne, fryzjerskie, itp.

Potencjał, zagospodarowanie oraz infrustruktura turystyczna i rekreacyjna to pojęcia, które w znacznym stopniu przenikają się. Posiadają szereg cech wspolnych, dzięki którym wzajemnie się uzupełniają.

Międzyrzec Podlaski – położenie, ludność, dane statystyczne

Międzyrzec Podlaski leży we wschodniej części Polski w powiecie bialskim i na terenie województwa lubelskiego. To także siedziba wiejskiej gminy Międzyrzec Podlaski (Skubisz, Żuk, 2015). Na terenie miasta nie ma dużych ośrodków przemysłowych, dlatego też występuje tu dosyć duży odsetek osób bezrobotnych (Bank Danych Lokalnych, 2020). Na ryc. 1 przedstawiono położenie miasta na tle Polski.

Ryc. 1. Położenie miasta Międzyrzec Podlaski na tle Polski z uwzględnieniem szlaków komunikacyjnych
Źródło: Strategia Rozwoju miasta Międzyrzec Podlaski na lata 2015-2020 z perspektywą do 2025 roku, Międzyrzec Podlaski 2015.

Miasto położone jest 30 kilometrów na południowy zachód od Białej Podlaskiej, 100 kilometrów na północ od Lublina 135 kilometrów na południowy wschód od Warszawy. Międzyrzec Podlaski zamieszkuje 16 753 tys. mieszkańców.

Dane statystyczne wskazują, że na przestrzeni kilkunastu lat liczba mieszkańców miasta Międzyrzec Podlaski zmalała o 3,4%. Szacuje się, że średni wiek mieszkańców to 40,9 lat i jest porównywalny do średniego wieku mieszkańców Polski (Międzyrzec Podlaski w liczbach, 2021).

W 2020 roku mieszkańcy Międzyrzeca Podlaskiego zawarli 101 małżeństw. W tym także roku zanotowano znaczną ilość rozwodów. Na 1000 mieszkańców przypadało 1,5 rozwodów. Prawie co trzeci mieszkaniec miasta jest stanu wolnego (30,5%), a ponad połowa (55,1%) pozostaje w związku małżeńskim. Natomiast 2,6% społeczeństwa jest rozwiedziona, a 11,7% to wdowy i wdowcy. W 2020 roku urodziło się ponad 180 dzieci. Częściej rodzili się chłopcy niż dziewczynki. Dane statystyczne wskazują, że w 2019 roku na 1000 mieszkańców miasta przypadało około dziesięć zgonów. Najczęściej były one spowodowane chorobami układu krążenia (42%). Także znaczna część mieszkańców zmarła z powodu nowotworów (22,7%). Na terenie miasta niewielka część mieszkańców to osoby bezrobotne. Stanowią one około 6% społeczeństwa (Międzyrzec Podlaski w liczbach, 2021).

Potencjał turystyczny i rekreacyjny miasta i najbliższej okolicy

Baza hotelowa

Na terenie miasta Międzyrzec Podlaski baza hotelowa obejmuje pensjonaty, obiekty agroturystyczne, hotele oraz możliwość przenocowania w kilku osobowych drewnianych domkach, które najczęściej zlokalizowane są w okolicy jeziorek.

W Międzyrzecu Podlaskim mieści się hotel Las Vegas, który dysponuje jedno, dwu i trzy osobowymi pokojami z pełnym wyposażeniem. Przy obwodnicy miasta znajduje się hotel Chrobry, który dysponuje 32 pokojami. Pokoje są klimatyzowane i posiadają pełne wyposażenie. Na terenie obiektu znajdują się sale konferencyjne i bankietowe oraz mini SPA. Organizowane są wesela, imprezy okolicznościowe oraz spotkania biznesowe.

Na terenie miasta działalność prowadzi również hotel Hesperus oraz baza o niższym standardzie tzw. tanie noclegi w centrum Międzyrzeca Podlaskiego.

Z uwagi na rozwój turystyki na terenie miasta mieszkańcy zaczęli interesować się agroturystyką. Dlatego też każdego roku przybywa gospodarstw agroturystycznych i pensjonatów. Powstaje również baza domków letniskowych, które w okresie letnim są w pełni obłożone. Z roku na rok liczba tych miejsc się zwiększa podobnie jak poziom świadczonych usług.

Baza noclegowa na terenie Międzyrzeca Podlaskiego sukcesywnie się rozwija a jest to możliwe dzięki rozwojowi turystyki, a tym samym zwiększającej się liczby turystów goszczących na terenie miasta.

Baza gastronomiczna

Na terenie miasta Międzyrzec Podlaski oraz w jego okolicy znajduje się szereg obiektów gastronomicznych, w których zarówno mieszkańcy, jak i turyści mogą skosztować różnorodnych potrawy, również dań regionalnych Podlasia i Lubelszczyzny.

Jedną z restauracji na terenie miasta jest Panorama Podlaska, która może pomieścić 160 osób. W tym samym budynku znajduje się także pizzeria i pub „Piwnica". Goście mogą zjeść dania przy muzyce. Także dania domowe oferowane są w restauracji „Jadłoteka".

Na terenie miasta znajduje się także pizza Da Grasso. Pizzę można zjeść na miejscu, jak również zamówić na wynos.

Wieczorem turyści i mieszkańcy mogą skorzystać z oferty Baru 43. Natomiast lokal „Vegas" dysponuje 80 miejscami łącznymi. W swojej ofercie posiada napoje alkoholowe, szeroki wybór dań. Oferuje między innymi fast food, domowe obiady, desery oraz zestawy śniadaniowe.

W pobliżu żwirowni znajduje się restauracja „Zacisze". W swojej ofercie posiada dania gorące (obiadowe), przystawki, przekąski, desery, napoje ciepłe, napoje zimne, alkohol. Służy jednocześnie zorganizowanym grupom wypoczywającym na terenie ośrodka PSW jako podstawowa baza gastronomiczna.

W mieście i jego okolicy znajduje się kilkanaście restauracji, barów, pizzerii, które oferują szeroką gamę dań oraz klimatyczna kawiarenka w samym centrum na placu miejskim.

Zagospodarowanie istniejących zbiorników wodnych i rzek

Miasto Międzyrzec Podlaski położone jest pośród malowniczych terenów. Dlatego też cechuje je bogate walory środowiska naturalnego. W okolicy miasta zbiega się rzeka Krzna Północna, Krzna Południowa, Piszczka oraz Kanał Wieprz-Krzna. Od zachodu rozciąga się Równina Łukowska, a od wschodu Zaklęsłość Łomaska. Natomiast od południa Równina Radzyńska (Kalinowski, Szwed, 1993).

Cennym walorem środowiska naturalnego są Międzyrzeckie Jeziorka. To zespół pięciu akwenów wodnych, które znajdują się w południowo-wschodniej części miasta. Zbiorniki powstały poprzez eksploatację żwiru. Najstarsze mają około 40 lat. Dlatego też posiadają urozmaiconą linie brzegową z licznymi zatokami, wyspami oraz półwyspami. Głębokość tych akwenów jest różna. Głównym zbiornikiem jest zbiornik „Żwirownia", którego zbocza mają łagodne nachylenie i pokryte są cienką warstwą organicznych osadów. Wokoło zbiorników występują krzewy, drzewa i bory sosnowe.

Międzyrzeckie Jeziorka dzięki zagospodarowaniu sportowo-rekreacyjnemu i turystycznemu, umożliwiają uprawianie sportów wodnych tj.: żeglarstwo, pływanie i windsurfing oraz wędkowanie i nurkowanie. Obok głównego akwenu żwirowni znajduje się stok narciarski, domki letniskowe, kort tenisowy, boiska do gry w siatkę i koszykówkę oraz inne urządzenia do ćwiczeń i rekreacji.

Na terenie miasta wybudowano wiele ścieżek pieszo-rowerowych. Jedną z ważniejszych jest wybudowana w 2007 roku ścieżka komunikacyjna łącząca centrum miasta od Placu Jana Pawła II do terenów rekreacyjnych w tym do Stanicy Żeglarskiej i terenów sąsiadujących.

Na terenie miasta znajduje się duży węzeł hydrograficzny – wspomnianych wcześniej rzek, w pobliżu którego wybudowano ścieżki rowerowe oraz doskonałe miejsce do slipowania kajaków. Turystyczne wykorzystanie kanału i rzek, uwarunkowane jest stanem wody w rzece Bug. Obecnie woda na tym terenie jest optymalna, dlatego też miejsca te cieszą się zainteresowaniem wędkarzy.

W 2008 roku wybudowano bulwar nadrzeczny, który ciągnie się wzdłuż rzeki. Obecnie obszar ten jest sukcesywnie wykorzystywany.

Na terenie miasta, rzeka Krzna jest bardzo atrakcyjna, dlatego też występują tu dogodne warunki do rozwoju turystyki kajakowej. Miejscowi przedsiębiorcy organizują spływy kajakowe, ponadto organizują także wycieczki krajoznawcze. Zarówno wiosną, latem i wczesną jesienią organizowane były spływy kajakowe Krzną z Międzyrzeca Podlaskiego do jej ujścia do Bugu w Neplach.

Zagospodarowanie terenów leśnych i parków miejskich

Okolice Międzyrzeca Podlaskiego porośnięte są lasem iglastym i liściastym. Także na terenie miasta znajduje się park, na terenie którego mieści się pałac, wyznaczone alejki do spacerowania, staw oraz niezwykła roślinność. W okresie wiosennym i letnim można spotkać tam wiewiórki, bażanty, gęsi i inne ptaki. Niegdyś w budynkach dawnego pałacu mieściły się filie szkół wyższych oraz biblioteka. Dziś zabudowa przeznaczona jest na szkołę muzyczną oraz do potrzeb kulturalnych.

W 1981 roku na terenie miasta i okolic utworzono rezerwat przyrody „Liski", który reprezentowany jest przez wiele zbiorowisk leśnych, np. bory sosnowe, grądy, łęgi. Na terenie rezerwatu występują rośliny chronione, takie jak orlik pospolity, widłak jałowcowaty, lilia złotogłów i wiele gatunków storczyków. Przez teren rezerwatu biegnie trzykilometrowa piesza ścieżka dydaktyczna, która oznakowana jest kolorem czerwonym. Ścieżka rozpoczyna się tablicą informacyjną, która jest umiejscowiona obok pomnikowego dębu. Trasa podzielona jest na sześć przystanków dydaktycznych.

W rejonie miasta i na jego terenie występuje sieć szlaków turystycznych, np. „Dolina Krzny", „Szlak południowy". Trasy te podzielone są na kilka odcinków. Przy każdym z nich znajduje się miejsce do odpoczynku. Władze miasta zleciły wybudowanie kilkunastu altanek, które zostały rozstawione na szlakach turystycznych. Także co kilkanaście kilometrów znajdują się tablice informacyjne, na których turyści mogą pozyskać najważniejsze informacje odnośnie fauny i flory tego terenu.

Aktywną forma spędzania czasu wolnego są także spacery po malowniczym miasteczku i jego okolicy. Rozległe doliny i łąki w okresie kwitnienia bogate są w roślinność łąkową w które wkomponowane są zespoły roślin typu zaroślowatego (Matuszkiewicz, 2005).

Dostępność do aktywnych form czasu wolnego przez mieszkańców miasta i okolic

W ostatnim czasie na terenie miasta możliwe jest korzystanie z wielu miejsc do podejmowania różnych form aktywności fizycznej w czasie wolnym zarówno przez mieszkańców, jak i osoby przyjezdne m. in.:

– wypoczywanie na plaży, np. pływanie rowerami wodnymi, kajakami, jachtami, pływanie na windsurfingu,
– gra w tenisa, siatkówkę, i inne dyscypliny zespołowe,
– przejażdżki rowerowe, tor crossowy, skateparki oraz tyrolki,
– park rekreacyjny również dla maluchów i ich opiekunów.

W wyniku realizacji projektu powstało wiele atrakcji turystycznych. W tabeli 1 przedstawiono szczegółowe dane zagospodarowania turystycznego „Międzyrzeckie Jeziorka" (Zagospodarowanie terenu rekreacyjno-turystycznego..., 2021).

Tab. 1. Zagospodarowanie turystyczne w mieście Międzyrzec Podlaski

Atrakcje turystyczne	Opis
Stok narciarki: – długość – szerokość – długość wyciągu talerzowego – oświetlenie (latarnie) – ogrodzenie	 140m 15m-140m 132m 11 sztuk 290 m
Tor saneczkowy: – powierzchnia	 480m^2
Plac rekreacyjno-wypoczynkowy: – długość – szerokość – powierzchnia	 40m 20m 800m^2
Ścieżki rowerowe i chodniki: – długość – szerokość – szerokość pasa drogowego – powierzchnia	 225m 3,5m 6m 803m
Budynek zaplecza sanitarno-magazynowego: – długość – szerokość – powierzchnia	 15m 10m 150m
Drogi dojazdowe: – długość	 340m

Źródło: Zagospodarowanie terenu rekreacyjno – turystycznego „Międzyrzeckie Jeziorka" w Międzyrzecu Podlaskim, http://mapa.rpo.lubelskie.pl/pl/projekt-2722/zagospodarowanie-terenu-rekreacyjnoturystycznego-amiedzyrzeckie-jeziorkaa-w-miedzyrzecu-podlaskim (dostęp: 5.04.2021).

Na terenie miasta znajduje się wiele placów zabaw dla dzieci i młodzieży. Miłośnicy żeglarstwa i kajakarstwa mogą skorzystać z wypożyczalni innego sprzętu.

W mieście Międzyrzec Podlaski został zrealizowany projekt, którego celem było wybudowanie stoku narciarskiego, stoku saneczkowego, plac rekreacyjny dla dzieci, ścieżka pieszo-rowerowa. Ponadto napływ okolicznych turystów na

tereny międzyrzeckich jezior miały wpływ na to, że wokoło obiektu powstały parkingi, zaplecza sanitarne i ośrodki wypoczynkowe.

Od kilkunastu lat na terenie miasta obserwuje się sukcesywne zagospodarowanie pod względem turystycznym i wolnoczasowym. Projekt dotyczący międzyrzeckich jezior obejmował także zapewnienie rekreacji dzieciom. Specjalnie dla nich wybudowano plac zabaw.

Dostępność do aktywnych form czasu wolnego na terenie miasta Międzyrzec Podlaski jest duża. Dzięki sukcesywnemu rozwojowi tego terenu mieszkańcy miasta i okolic mogą korzystać z różnych atrakcji i form spędzania czasu.

Możliwość wykorzystania potencjału miasta do bezpiecznej aktywności w dobie zagrożenia COVID-19

W dobie zagrożenia COVID-19 zostały nałożone obostrzenia zgodnie, z którymi należy unikać przebywania w większym gronie. Niemniej jednak osoby preferujące aktywność fizyczną powinny wybierać ruch na świeżym powietrzu. Dla bezpieczeństwa najlepiej jest ćwiczyć indywidualnie. Podjęcie tych czynności możliwe jest w okolicy międzyrzeckich akwenów wodnych. Jest to bardzo rozległy teren, na którym może przebywać znaczna część osób. Pięć zbiorników wodnych usytuowanych w bliskim sąsiedztwie umożliwia indywidualne pływanie, pływanie kajakiem, czy rowerem wodnym lub jachtem. Dodatkowo można realizować spacery, biegi lub jazdę rowerem co wpływa pozytywnie na stan zdrowia w tym na poprawę funkcjonowania psychicznego w i po okresie pandemii.

Okresowo podczas zimy został otwarty stok narciarski. W związku z panującą sytuacją przebywać mogła ograniczona ilość osób.

Ciekawym i często odwiedzanym miejscem w Międzyrzecu Podlaskim jest zespół parkowo-pałacowy. Tam znaczna część mieszkańców spędza niedzielne popołudnie. Bardzo często można spotkać spacerujących mieszkańców lub tych aktywnie spędzających czas wolny, np. na terenie parku wiele osób biega lub jeździ na rolkach albo spaceruje z kijami.

Niemniej jednak należy pamiętać że w dobie COVID-19 możliwości wykorzystania potencjału miasta do bezpiecznej aktywności były ograniczane przez nałożone odgórnie obostrzenia, do których zobowiązani byli wszyscy. Pomimo trudnej sytuacji pandemicznej, na terenie międzyrzeckich jezior w okresie letnim dostrzec można było wiele osób.

Metodyczne aspekty pracy

Celem badań była ocena wykorzystania potencjału turystycznego i rekreacyjnego miasta Międzyrzec Podlaski w obliczu zagrożenia COVID-19 w opinii

mieszkańców. Dodatkowo wskazano możliwości realizacji wolnego czasu przez mieszkańców i turystów z zachowaniem zasad bezpieczeństwa i nałożonych obostrzeń przez władze państwowe i służby sanitarne.

W celu głębszego poznania problemu badawczego sformułowano następujące pytania badawcze:

1. Co zdaniem respondentów jest największą atrakcją Międzyrzeca Podlaskiego oraz jak oceniana jest infrastruktura turystyczna i rekreacyjna na tym terenie?
2. Jakie są najczęstsze bariery rozwoju turystyki?
3. Jak oceniane są działania władz miasta w zakresie wykorzystywania środków na rozwój turystyki i rekreacji?
4. Jak oceniano uczestnictwo w aktywnych formach czasu wolnego na terenie miasta w okresie związanym z obostrzeniami wynikającymi z pandemii?
5. W jakim stopniu pandemia wpłynęła na aktywność turystyczną respondentów?

W badaniu wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego w ramach której posłużono się techniką badania ankietowego z wykorzystaniem autorskiego narzędzia jakim był interaktywny kwestionariusz ankiety.

Charakterystyka materiału badań

Badanie przeprowadzono na terenie Międzyrzeca Podlaskiego i okolic. Wzięło w nim udział 160 osób w różnym wieku i różnej płci. Osoby te wyraziły zgodę i chęć na wypełnienie anonimowego kwestionariusza ankiety dotyczącej wykorzystania potencjału turystycznego i rekreacyjnego miasta Międzyrzec Podlaski w dobie zagrożenia COVID-19.

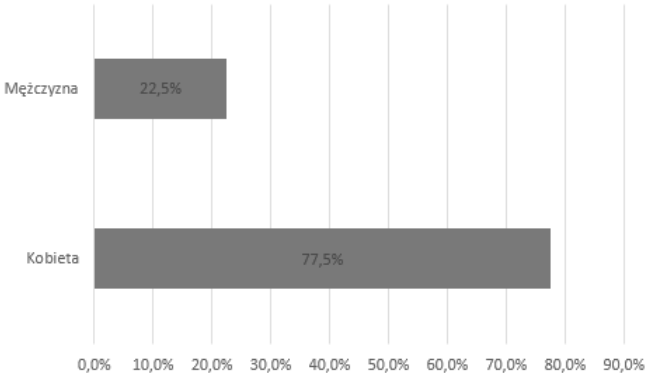

Ryc. 2. Płeć respondentów
Źródło: Badania własne.

W przeprowadzonym badaniu wzięło udział 77,5% kobiet oraz 22,5% mężczyzn (ryc. 2).

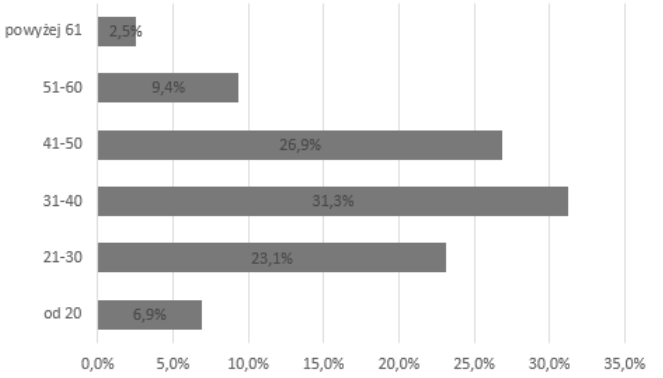

Ryc. 3. Wiek respondentów
Źródło: Badania własne.

W badaniu (ryc. 3) uczestniczyło najwięcej osób wieku 31-40 lat (31,3%), następnie w wieku 41-50 lat co stanowiło 26,9%. Kolejną grupą były osoby w wieku 21-30 lat co dało 23,1%. Następnie 9,4% badanych miało 51-60 lat. Najmniejszą grupą byli respondenci w wieku powyżej 61 lat (2,5%) oraz osoby do 20 lat (6,9%).

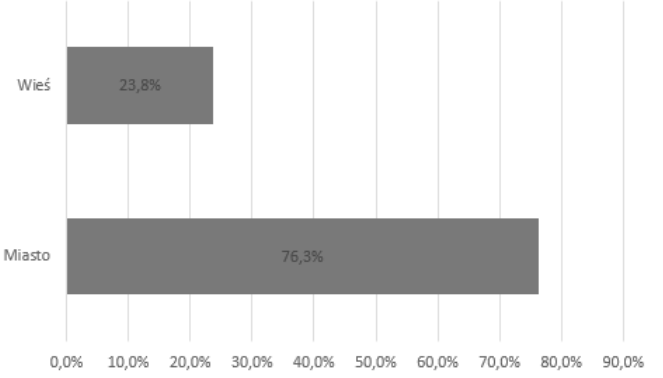

Ryc. 4. Miejsce zamieszkania respondentów
Źródło: Badania własne.

Aż 76,3% badanych pochodziła z miasta, a 23,8% z terenów wiejskich (ryc. 4).

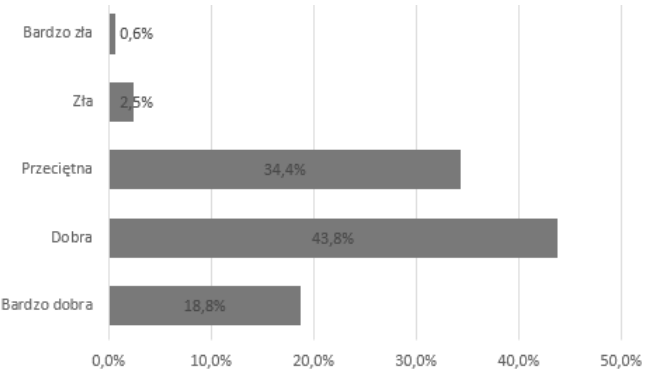

Ryc. 5. Sytuacja materialna respondentów
Źródło: Badania własne.

Prawie połowa (43,8%) respondentów określiła swoją sytuację materialną jako dobrą. A 34,4% uważała, że ich sytuacja jest przeciętna, natomiast 18,8%, że bardzo dobra. Jedynie 2,5% osób wskazało na złą sytuację materialną zaś 0,6% na bardzo złą (ryc. 5).

Ocena atrakcyjności turystycznej Międzyrzeca Podlaskiego i najbliższej okolicy w opinii respondentów

Poniżej przedstawiono analizę wyników badań dotyczącą oceny atrakcyjności turystycznej badanego obszaru w opinii respondentów.

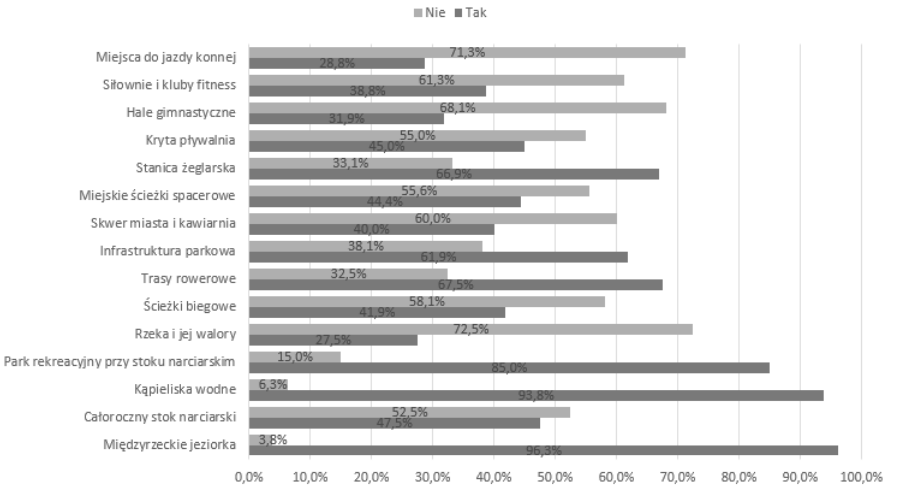

Ryc. 6. Największe atrakcje i zainteresowanie aktywnością w czasie wolnym na terenie Międzyrzeca Podlaskiego i okolic
Źródło: Badania własne.

Największym zainteresowaniem w czasie wolnym (ryc. 6) cieszyły się „Międzyrzeckie Jeziorka" (96,3%) i kąpieliska wodne (93,8%). Duże zainteresowanie wzbudził Park rekreacyjny przy stoku narciarskim (85,0%) i Stanica żeglarska (66,9%). Wielu respondentów (67,5%) zainteresowanych było trasami rowerowymi (67,5%) oraz infrastrukturą parkową (61,9%). Całorocznym stokiem narciarskim interesowało się 47,5% respondentów, a krytą pływalnią 45%. Dla części badanych atrakcją w czasie wolnym były miejskie ścieżki spacerowe (44,4%) oraz ścieżki biegowe (41,9%). Dla 40,0% atrakcyjny był także skwer miasta i znajdujące się w pobliżu kawiarnie. Aktywnością w siłowniach i klubach fitness zainteresowanych było 38,8% respondentów. Najmniejszym zainteresowaniem respondentów w czasie wolnym (28,8%) cieszyło się miejsce do jazdy konnej, a także rzeka i jej walory (27,5%).

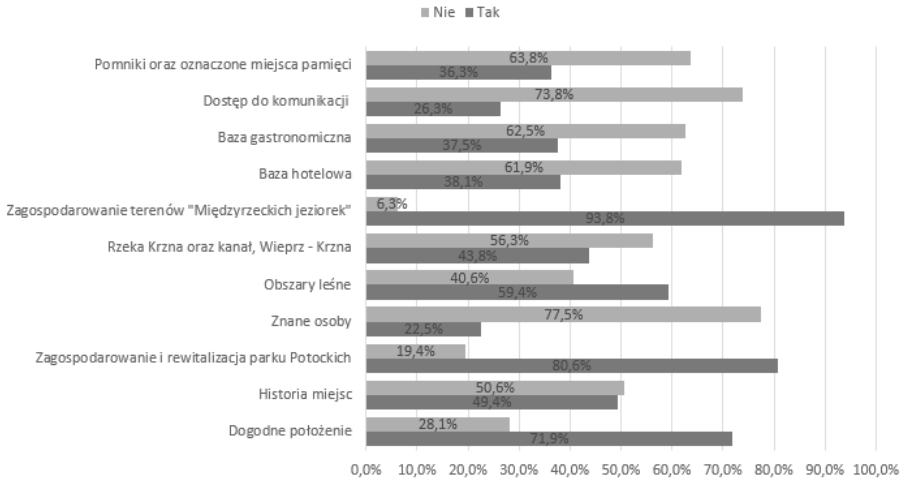

Ryc. 7. Największe atrakcje turystyczne Międzyrzeca Podlaskiego i okolic
Źródło: Badania własne.

Za największą atrakcję turystyczną Międzyrzeca Podlaskiego i okolic (ryc. 7) uznano zagospodarowanie terenów „Międzyrzeckich Jeziorek" (93,8%) oraz zagospodarowanie i rewitalizację Parku Potockich (80,6%). Natomiast 71,9% respondentów uznało dogodne położenie i obszary leśne (59,4%). Dużym zainteresowaniem respondentów cieszy się historia miejsc (49,4%) oraz obszar rzeki Krzny i kanału Wieprz-Krzna (43,8%). Najmniejszym zainteresowaniem respondentów (26,3%) cieszy się dostęp do komunikacji, oraz pamięć związana ze znanymi osoby (22,5%). Na niskim poziomie oceniono również bazę hotelową (38,1%) i bazę gastronomiczną (37,5%).

Aż 96,9% osób uważa, że poprawa i rozwój infrastruktury do spędzania wolnego czasu, a także stworzenie kolejnych atrakcji nad wodą (93,8%) może wpłynąć na podniesienie atrakcyjności Międzyrzeca Podlaskiego (ryc. 8). Jednocześnie według respondentów najmniejszy wpływ ma rozwój infrastruktury gastronomicznej (85,6%) i infrastruktury hotelowej (80,0%).

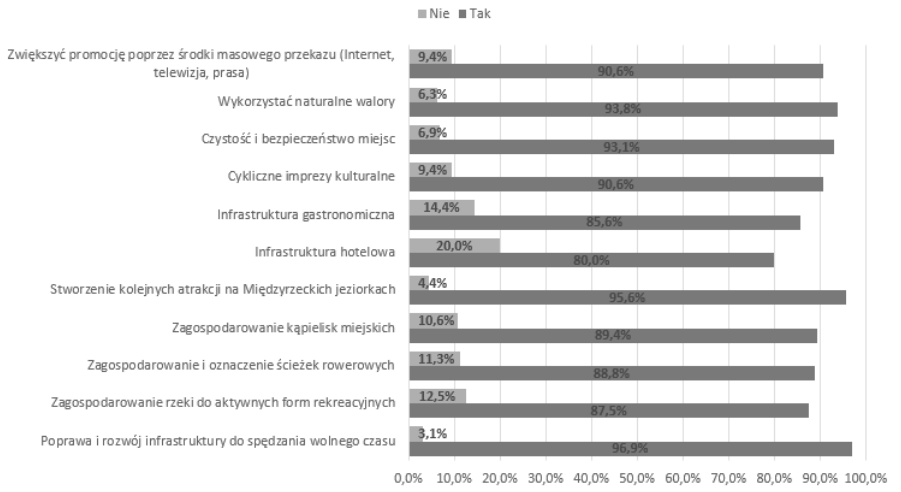

Ryc. 8. Co mogłoby dodatkowo wpłynąć na podniesienie atrakcyjności Międzyrzeca Podlaskiego
Źródło: Badania własne.

Ocena infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej Międzyrzeca Podlaskiego

Według 43,8% respondentów walory krajobrazowe miasta i okolic (lasy, rezerwaty przyrody, przestrzenie rolnicze itd.) do spędzania wolnego czasu oceniło bardzo dobrze (ryc. 9). Ocena ta była w stosunku do innych parametrów zdecydowanie jednoznaczna. Na ocenę dobrą oceniane były, obiekty sportowe (49,4%), szlaki i trasy rowerowe (46,3%) oraz wypożyczalnie sprzętu (39,4%). Natomiast najwięcej negatywnych ocen wskazano na bazę gastronomiczną (8,1%), baza noclegowa (6,3%) oraz bazę towarzysząca (5,6%) oraz dostępność komunikacyjną (5,6%).

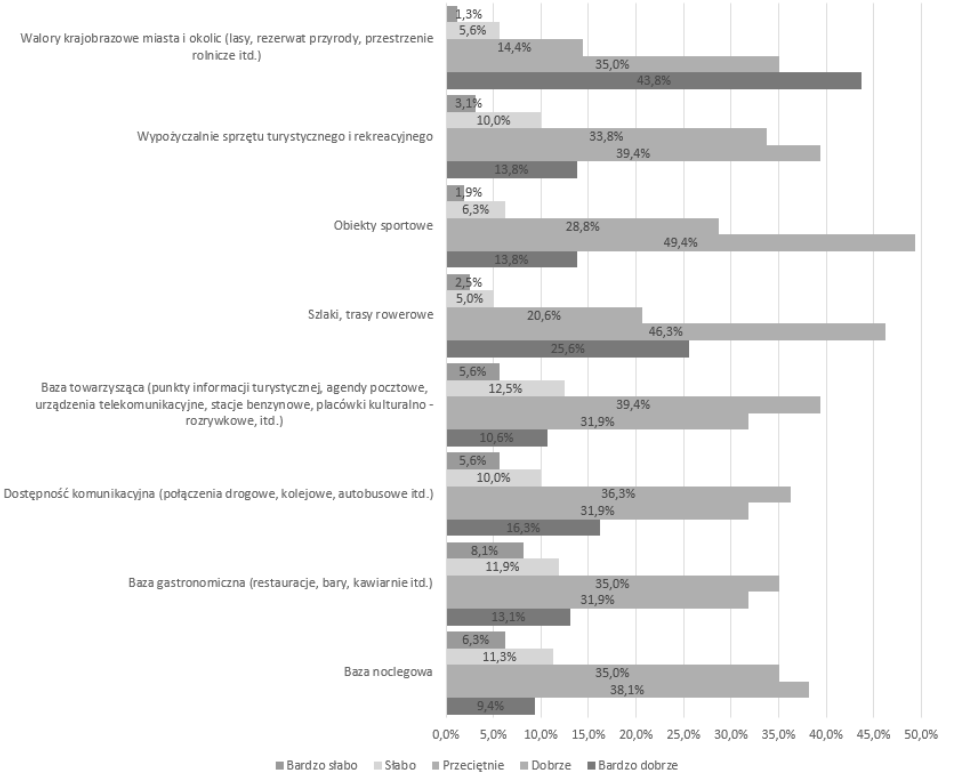

Ryc. 9. Ocena atrakcji i stanu infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej do spędzania wolnego czasu
Źródło: Badania własne.

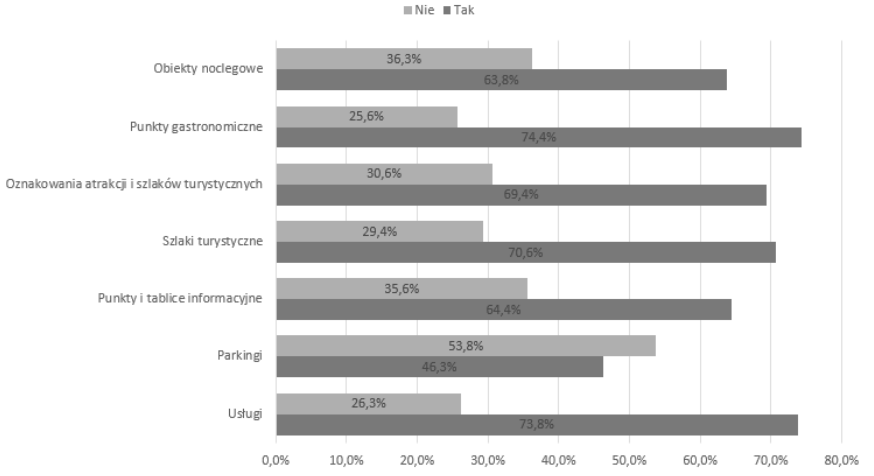

Ryc. 10. Najbardziej brakujące elementy infrastruktury turystycznej w mieście
Źródło: Badania własne.

Respondenci za najbardziej brakujące elementy infrastruktury w mieście (ryc. 10) uważają punkty gastronomiczne (74,4%) i usługi (73,8%). Najmniej natomiast brakuje parkingów (46,3%).

Ocena działań władz miasta w wykorzystaniu środków na rozwój turystyki i rekreacji oraz działań związanych z promocją miasta

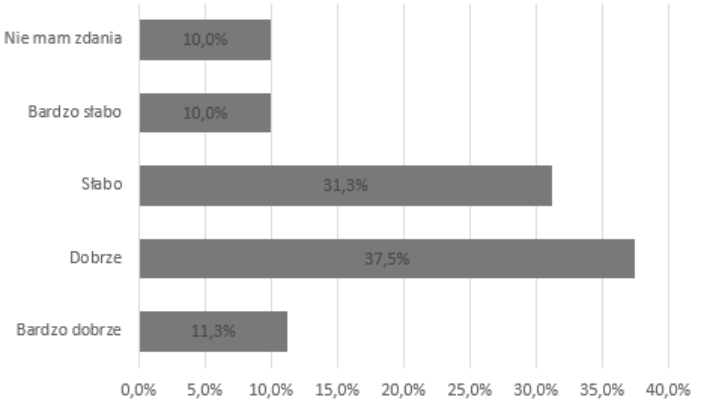

Ryc. 11. Ocena działania władz miasta w wykorzystaniu środków na rozwój terenów do rekreacji i turystyki oraz działania promocyjne miasta
Źródło: Badania własne.

Z badań wynika, że jedynie 37,5% respondentów uważa, że władze miasta dobrze wykorzystują środki na rozwój terenów do rekreacji i turystyki oraz na działania promocyjne miasta. Innego zdania jest aż 31,3% którzy wykazują niezadowolenie z obecnej sytuacji oceniając słabo działania władz miasta. Do tej oceny można dołączyć 10% osób które oceniają te działania bardzo słabo. Jedynie 11,3% oceniło działania władz w mieście na bardzo dobrym poziomie (ryc. 11).

Podejmowane formy aktywności w czasie wolnym na terenie miasta

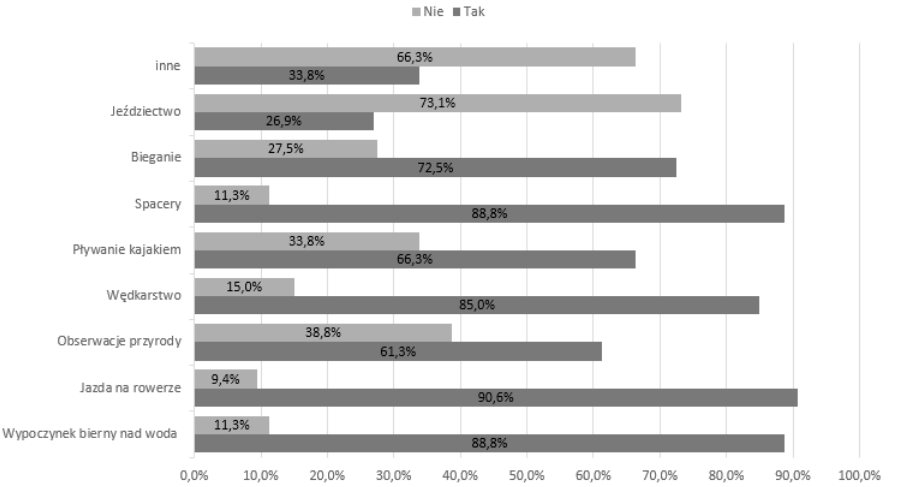

Ryc. 12. Najbardziej popularne formy aktywności turystycznej lub rekreacyjnej na omawianym terenie
Źródło: Badania własne.

Według 90,6% badanych najbardziej popularną formą aktywności turystycznej podejmowanej na omawianym terenie jest jazda na rowerze, zaś 88,8% respondentów wybierała wypoczynek bierny nad wodą oraz spacery (ryc. 12). Aż 85% respondentów wskazywało na wędkarstwo, a 72,5% na bieganie. Najmniej popularną formą aktywności było jeździectwo (26,9%).

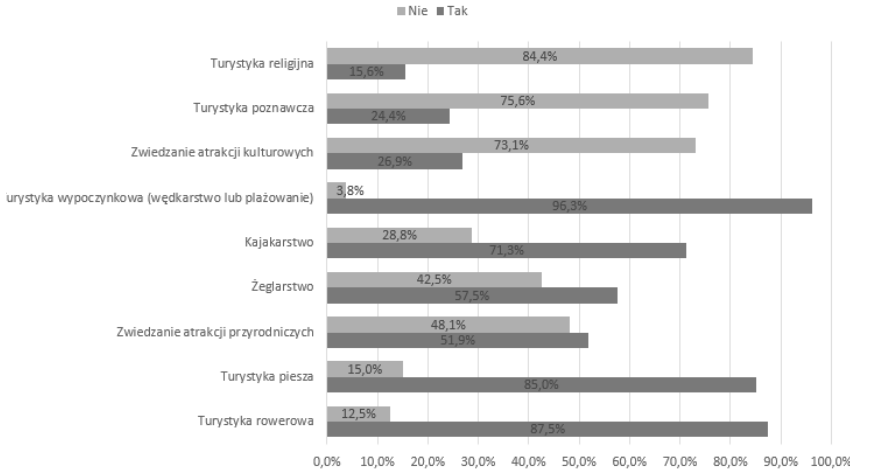

Ryc. 13. Formy aktywności z których korzystali respondenci na terenie Międzyrzeca Podlaskiego
Źródło: Badania własne.

Najczęściej wybieraną formą aktywności (ryc. 13) według 96,3% badanych osób przebywających w Międzyrzecu Podlaskim, była turystyka wypoczynkowa (wędkarstwo lub plażowanie) oraz turystyka rowerowa (87,5%) i turystyka piesza (85,0%). Najmniejszym zainteresowaniem cieszyła się turystyka religijna (15,6%) i turystyka poznawcza (24,4%).

Ocena uczestnictwa w aktywnych formach czasu wolnego w okresie pandemii

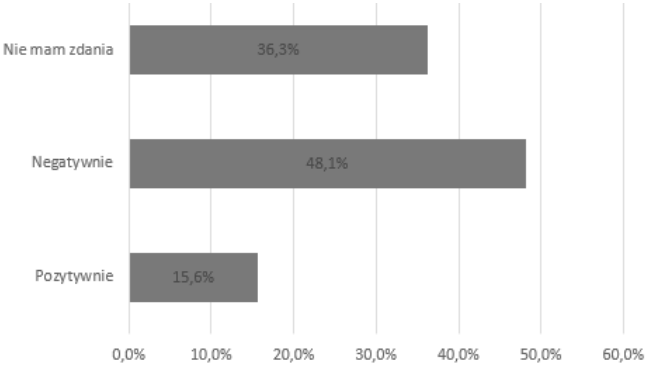

Ryc. 14. Ocena możliwości uczestniczenia w czasie pandemii w aktywnych formach czasu wolnego na terenie Międzyrzeca i najbliższej okolicy
Źródło: Badania własne.

Prawie połowa badanych osób (48,1%) negatywnie oceniła możliwość uczestniczenia w czasie pandemii w aktywnych formach czasu wolnego na terenie Międzyrzeca Podlaskiego i okolic. Aż 36,3% respondentów w tej kwestii nie miało zdania. Tylko 15,6% badanych pozytywnie oceniała możliwości uczestniczenia w czasie pandemii w aktywnych formach czasu wolnego.

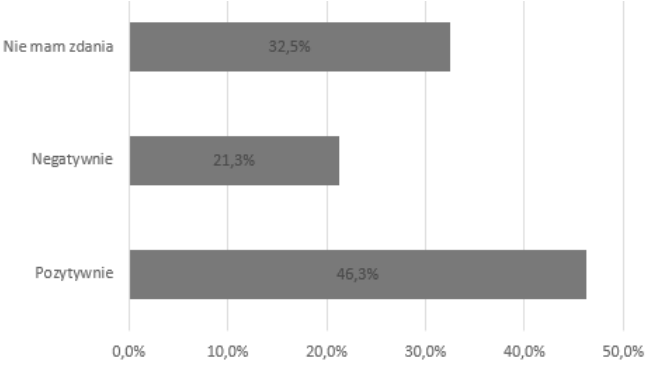

Ryc. 15. Poziom własnego bezpieczeństwa podczas realizacji czasu wolnego w miejscach dostępnych na terenie miasta
Źródło: Badania własne.

Poziom bezpieczeństwa podczas podejmowania aktywności w czasie pandemii oceniono pozytywnie przez 46,3% respondentów. Negatywne odczucia towarzyszyły u 21,3% osób. Trudności w ocenie tego stanu, posiadało 32,5% respondentów (ryc. 15).

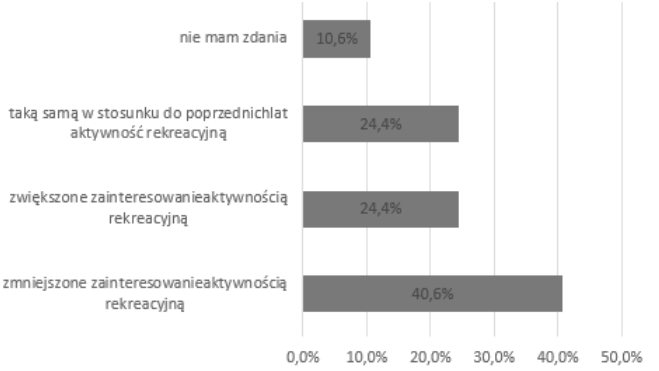

Ryc. 16. Zainteresowanie aktywnością rekreacyjną w okresie wakacyjno – urlopowym podczas pandemii na terenie miasta
Źródło: Badania własne.

W okresie wakacyjno-urlopowym według 40,6% respondentów zmniejszyło się zainteresowanie aktywnością rekreacyjną w czasie pandemii. Według opinii 24,4% badanych osób, nastąpiło zwiększone zainteresowanie ich aktywnością rekreacyjną. Taką samą grupą były osoby (24,4%) które nie stwierdziły zmian w poziomie zainteresowania aktywnością rekreacyjną w stosunku do poprzednich lat.

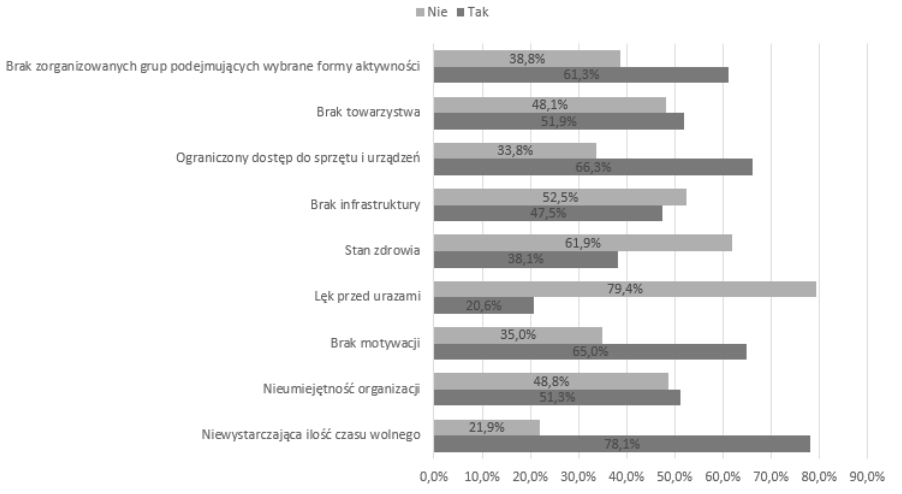

Ryc. 17. Najczęstsze przyczyny ograniczające realizację aktywności w czasie wolnym
Źródło: Badania własne.

Według badanych (78,1%) najczęstszymi przyczynami ograniczającymi w realizacji form spędzania czasu wolnego była niewystarczająca ilość tego czasu (ryc. 17). Osoby wskazywały również ograniczony dostęp do sprzętu i urządzeń (66,3%), brak motywacji (65%), brak zorganizowanych form (61,3%). Najmniejszą przyczyną był lęk przed urazami (20,6%) oraz stan zdrowia (38,1%).

Wpływ pandemii na aktywność turystyczną respondentów

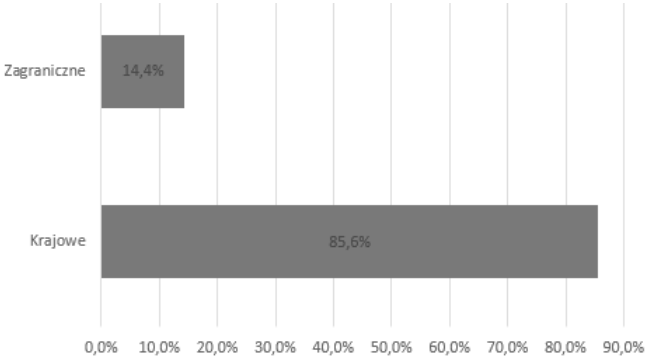

Ryc. 18. Rodzaj wyjazdów turystycznych odbytych w 2020 roku
Źródło: Badania własne.

Większość badanych osób (85,6%) swoje wyjazdy turystyczne w 2020 roku odbyło w kraju, a jedynie 14,4% respondentów wyjechało za granicę (ryc. 18).

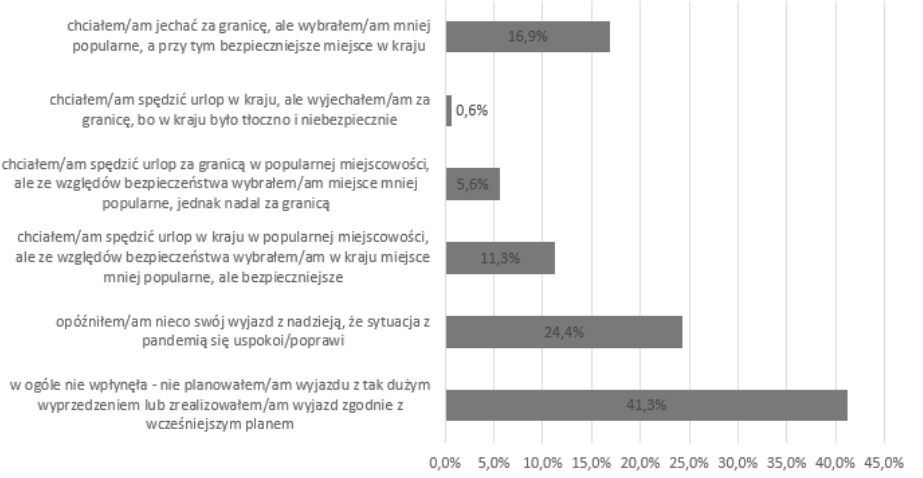

Ryc. 19. Wpływ pandemii COVID-19 na zmianę realizacji planów turystycznych w 2020 roku
Źródło: Badania własne.

Większość osób (41,3%) uznała, że pandemia COVID-19 w ogóle nie wpłynęła na planowanie turystyczne i zrealizowało wyjazd zgodnie z wcześniejszym planem. Część osób (24,4%) opóźniła nieco swój wyjazd z nadzieją, że sytuacja z pandemią się uspokoi, bądź poprawi. 16,9% respondentów chciało jechać za granicę, ale wybrało mniej popularne, a przy tym bezpieczniejsze miejsce pozostając w kraju. Zaś 11,3% osób planowało spędzić urlop w kraju w popularnej miejscowości, ale ze względów bezpieczeństwa wybrało w kraju miejsce mniej popularne, ale bezpieczniejsze. Zaledwie 5,6% badanych osób chciało spędzić urlop za granicą w popularnej miejscowości, ale ze względów bezpieczeństwa wybrało miejsce mniej popularne, jednak nadal za granicą. I tylko 0,6% badanych osób chciało spędzić urlop w kraju, ale wyjechali za granicę, ponieważ w kraju według nich, było tłoczno i niebezpiecznie (ryc. 19).

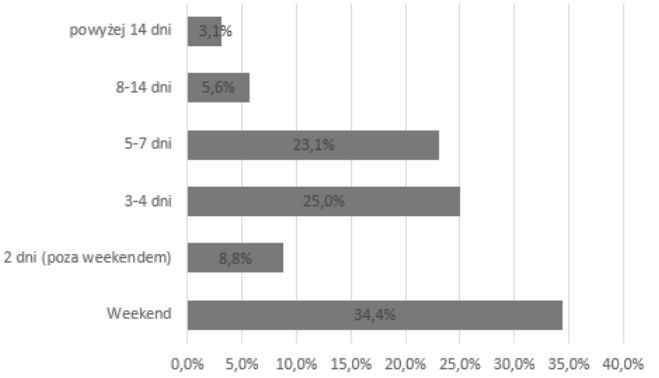

Ryc. 20. Długość wyjazdów turystycznych w 2020 roku
Źródło: Badania własne.

W 2020 roku dominowały weekendowe wyjazdy turystyczne (34,4%). Aż 25% respondentów odbyło krótkie 3-4 dniowe wyjazdy. Dłuższy pobyt 5-7 dni zadeklarowało 23,1%, a 8,8% badanych osób wyjechało na 2 dni (poza weekendem). Tylko 5,6% respondentów zdecydowało się na dłuższy 8-14 dni wyjazd turystyczny. Pozostałe 3,1% osób przebywało na wyjeździe powyżej 14 dni (ryc. 20).

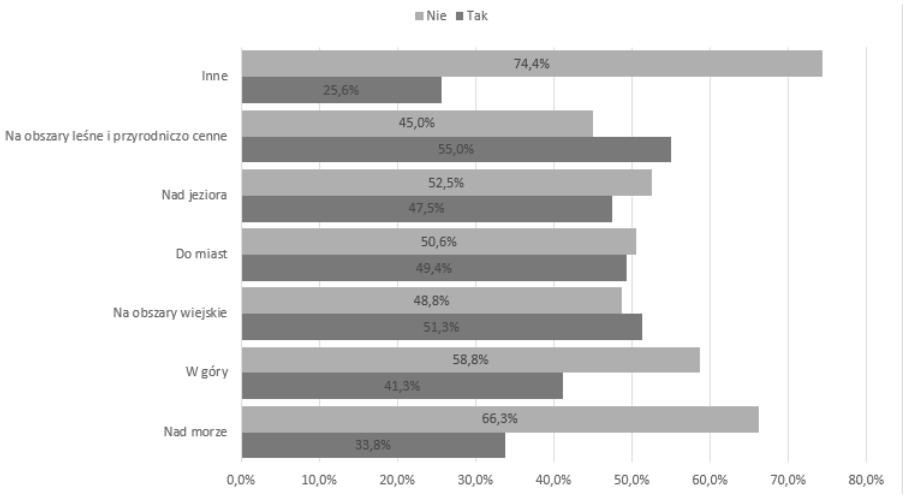

Ryc. 21. Gdzie w celach turystycznych był wyjazd w 2020 roku
Źródło: Badania własne.

Badani wyjeżdżali zarówno na obszary leśne i przyrodniczo cenne (55,0%), jak i na obszary wiejskie (51,3%). Część osób wyjechała do miast (49,4%). Najmniej badanych przebywało nad morzem (33,8%), oraz w innych miejscach (25,6%).

Wnioski

Prezentowana praca miała na celu przeprowadzenie oceny wykorzystania potencjału turystycznego i rekreacyjnego miasta Międzyrzec Podlaski w dobie zagrożenia COVID-19 w opinii mieszkańców.

Z przeprowadzonych badań wynika iż:

1. Według badanych największą atrakcją turystyczną Międzyrzeca Podlaskiego i okolic stanowi zagospodarowanie terenów „Międzyrzeckich Jeziorek" oraz zagospodarowanie i rewitalizacja Parku Potockich. Duża część respondentów za atrakcję turystyczną uważała dogodne położenie i obszary leśne oraz istniejąca infrastruktura do podejmowania różnorodnej aktywności w czasie wolnym. Sporym zainteresowaniem badanych cieszy się historia miejsc oraz rozciągające się na tym terenie rzeki i kanał Wieprz-Krzna. Najmniejszym zainteresowaniem respondentów cieszy się dostęp do komunikacji, oraz pamięć związana ze znanymi osobami. Na niskim poziomie oceniono również istniejącą bazę hotelową i bazę gastronomiczną. Według badanych najwyżej oceniane były walory krajobrazowe

miasta i okolic (lasy, rezerwaty przyrody, przestrzenie rolnicze). Dobrze również oceniane są obiekty sportowe oraz szlaki i trasy rowerowe.

2. Badani respondenci uważają, że głównymi barierami rozwoju turystyki na terenie miasta jest brak promocji i reklamy oraz w dalszym ciągu istnieje potrzeba poprawy istniejącej infrastruktury.
3. W opinii respondentów władze miasta słabo wykorzystują środki na rozwój Międzyrzeca Podlaskiego i jego promocję.
4. Prawie połowa respondentów negatywnie oceniła swoje możliwość uczestniczenia w czasie pandemii w aktywnych formach czasu wolnego na terenie miasta i okolic. Jedynie co piąty respondent odczuwał niski poziom bezpieczeństwa podczas aktywności w czasie pandemii. Większość uznała że przyjęte obostrzenia i procedury zapewniają bezpieczeństwo w znacznym stopniu. Czas pandemii w okresie wakacyjno-urlopowym zmniejszył również zdaniem respondentów zainteresowanie podejmowaniem aktywnością rekreacyjną.
5. Pandemia wpłynęła na aktywność turystyczną respondentów. Większość badanych osób swoje wyjazdy turystyczne w 2020 roku odbyło w kraju. Najczęściej były to wyjazdy ukierunkowane na obszary leśne i przyrodniczo cenne, jak i na obszary wiejskie. Czas wyjazdów zapewne związany z obawą o bezpieczeństwo, był w stosunku do czasu przed pandemią, zdecydowanie krótszy.

W Międzyrzecu Podlaskim od wielu lat zauważa się rozwój i pojawiające się inwestycje związane z zagospodarowaniem do realizacji czasu wolnego w tym infrastrukturę turystyczną jak i rekreacyjną. Budowanych i rozbudowywanych jest wiele obiektów, które zapraszają turystów i miłośników przyrody oraz osoby aktywnie spędzające czas wolny na tych terenach o każdej porze roku. Ułatwiony dostęp do infrastruktury wpływa na podejmowanie aktywnych form czasu wolnego na terenie miasta Międzyrzeca Podlaskiego. W dobie zagrożenia COVID-19 zostały nałożone obostrzenia zgodnie, z którymi należało unikać przebywania w większym gronie. Niemniej jednak osoby preferujące aktywność fizyczną wybierały ruch na świeżym powietrzu. Podjęcie tych czynności możliwe było w okolicy międzyrzeckich jezior, zespołu parkowo-pałacowego i terenach leśnych – na których mogła przebywać znaczna część osób.

Pomimo trudnej sytuacji związanej z pandemią Międzyrzec Podlaski w opinii mieszkańców wykazał duży potencjał turystyczny i rekreacyjny oraz poczucie bezpieczeństwa do realizacji potrzeb związanych z aktywnością w czasie wolnym mieszkańców i turystów.

Piśmiennictwo

1. Kaczmarek, J., Stasiak, A., Włodarczyk, B. (2002). *Produkt turystyczny, albo jak organizować poznawanie świata*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
2. Kalinowski, S., Szwed, J. (1993). *Międzyrzec Podlaski i okolice*, Wojewódzki Ośrodek Informacji Turystycznej, Lublin.
3. Kowalczyk, A., Derek, M. (2010). *Zagospodarowanie turystyczne*, PWN, Warszawa.
4. Matuszkiewicz, W. (2005). *Przewodnik do oznaczania zbiorowisk roślinnych Polski*, PWN, Warszawa.
5. Meyer, B. (2010). *Aktywność samorządu lokalnego jako element potencjału turystycznego na przykładzie wybranych gmin województwa zachodniopomorskiego*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, nr 590/2002.
6. *Międzyrzec Podlaski w liczbach*, www.polskawliczbach.pl/Miedzyrzec_ Podlaski (dostęp: 11.03.2021).
7. Panasiuk, A. (2010). *Rola informacji turystycznej w kształtowaniu potencjału turystycznego na przykładzie gmin województwa zachodniopomorskiego*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego 591, Szczecin.
8. Siuki, H.S., Kowalczyk, A. (2012). *Kryteria wyboru przez potencjalnych turystów miejsc o wartości geoturystycznej (na przykładzie regionu Khorasan w Iranie)* W: Problemy turystyki i rekreacji, Warszawa: Wyższa Szkoła Turystyki i Rekreacji.
9. Skubisz, E., Żuk, E. (2015). *Plan gospodarki niskoemisyjnej dla Gminy Międzyrzec Podlaski*, załącznik do uchwały nr XIV/119/16 Rady Gminy Międzyrzec Podlaski 2015.
10. *Strategia Rozwoju miasta Międzyrzec Podlaski na lata 2015-2020 z perspektywą do 2025 roku, Międzyrzec Podlaski.*
11. *Zagospodarowanie terenu rekreacyjno-turystycznego „Międzyrzeckie Jeziorka" w Międzyrzecu Podlaskim*, http://mapa.rpo.lubelskie.pl/pl/projekt-2722/ zagospodarowanie-terenu-rekreacyjnoturystycznego-amiedzyrzeckie-jeziorkaa-w-miedzyrzecu-podlaskim (dostęp: 5.04.2021).
12. www.polskawliczbach.pl/Miedzyrzec_Podlaski

Liczba znaków ze spacjami: 36 749 + grafika

Ewelina Saczuk, Janusz Leszek Sokół
Koło Naukowe Studentów Turystyki i Rekreacji
Państwowa Szkoła Wyższa im. Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

FUNKCJONOWANIE GOSPODARSTW AGROTURYSTYCZNYCH W POWIECIE BIALSKIM W CZASIE PANDEMII COVID-19

Streszczenie
Za cel pracy przyjęto analizę funkcjonowania gospodarstw agroturystycznych w powiecie bialskim w okresie pandemii COVID-19.
W powiecie bialskim, przed 2020 rokiem było 31 gospodarstw agroturystycznych. Do wszystkich z nich wysłano autorski kwestionariusz ankietowy, zawierający pytania dotyczące ich działalności w tym szczególnym okresie. Na pytania ankietowe odpowiedziało jedynie 7 właścicieli gospodarstw agroturystycznych.
Z powodu występującej w 2020 roku pandemii COVID-19, analizowane w badaniach gospodarstwa prowadziły swoją działalność turystyczną w reżimie zaostrzeń sanitarnych wprowadzonych przez rząd Polski. Wpłynęło to na zmniejszenie liczby gości w tych obiektach i spowodowało znaczny spadek dochodów ich właścicieli względem 2019 roku. Należy przy tym dodać, że gospodarstwa te nie otrzymały żadnego wsparcia finansowego ze strony Państwa. Jedynie niektóre jednostki gminnego samorządu terytorialnego udzieliły niewielkiego wsparcia obiektom działającym na ich terenie.

Słowa kluczowe: gospodarstwa agroturystyczne, COVID-19, powiat bialski

Wstęp

Współczesny człowiek w życiu codziennym posiada coraz więcej czasu wolnego, który w znacznym stopniu przeznaczany jest na odpoczynek. Dni wolne od pracy, zajęć szkolnych czy studiów sprzyjają do różnego rodzajów wyjazdów turystycznych. Wówczas występuje zjawisko przestrzennego przemieszczania się ludzi. Związane jest ono z dobrowolną zmianą miejsca pobytu. A zatem „turystyka obejmuje ogół czynności osób, które podróżują i przebywają w celach wypoczynkowych, służbowych lub innych nie dłużej niż rok bez przerwy poza swoim codziennym otoczeniem" (Bączek, 2009). Turystykę można także rozpatrywać z punktu widzenia ekonomicznego (Gaworecki, 2003), społecznego (Jackowski, 2006), a także traktować ją jako zjawisko psychologiczne (Kurek, 2007).

Powiat bialski jest obszarem atrakcyjnym turystycznie. Do urokliwych miejsc należą tu wspaniałe krajobrazowo tereny z licznymi lasami, w których usytuowane są rezerwaty przyrody oraz liczne pomniki przyrody (https://bialapodlaska. lublin.lasy.gov.pl/rezerwaty-przyrody#.X9p-qRZCc2w). Żyli tu ludzie

o odmiennej kulturze i religii. Stąd na tych terenach można spotkać unikalne w skali kraju obiekty sakralne i miejsca kultu wyznawców religii rzymskokatolickiej, unickiej oraz prawosławia co opisała Zwolińska-Ligaj (2003). Wśród pejzaży południowego Podlasia można zaobserwować dwory i pałace oraz szereg innych obiektów architektury. Są one zazwyczaj ukryte w zieleni parków, wpisanych w otaczający krajobraz. Walory przyrodnicze, kulturowe (antropogeniczne), zabytki sakralne oraz zespoły dworskie i pałacowe powiatu bialskiego opisali między innymi: Jodłowski (2002), Zubkowicz i inni (2008) Szot-Gabryś (2018). Opracowania poświęcone charakterystyce tych terenów można także spotkać w pracy „Ziemia Bialska najciekawsze zabytki i miejsca" wydanej przez Starostwo Powiatowe w Białej Podlaskiej w 2006 roku oraz na stronach internetowych powiatu bialskiego (https://pl.wikipedia.org/wiki/Powiat_bialski).

Powiat ten jest doskonałym miejscem do prowadzenia różnego rodzaju turystyki. Jego położenie, usytuowane przy wschodniej granicy Polski wzdłuż międzynarodowej magistrali kolejowej oraz trasy samochodowej A 2 sprzyja tranzytowi i tym samym turystyce.

Do obsługi turystycznej w powiecie bialskim służy odpowiednia baza noclegowo – gastronomiczna. Baza ta znajduje swe miejsce nie tylko w działalności hotelarskiej ale też i w wielu gospodarstwach agroturystycznych (GUS 2008). Jednakże w 2020 roku nastąpiło szereg zmian w jej funkcjonowaniu. Powodem tych zmian była pandemia COVID-19, która objęła swym zasięgiem wiele krajów Europy i świata, w tym Polski. Za początek przeciwdziałaniu pandemii w naszym kraju można uznać Ustawę z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (Dz.U.2020 poz.374).

Nastąpiły zmiany w funkcjonowaniu bazy noclegowej i gastronomicznej. Zgodnie z Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 1 kwietnia 2020 r. (Dz. U. 2020 poz. 577), na terenie Rzeczpospolitej Polskiej zamknięto hotele oraz inne obiekty noclegowe, które działają na zasadzie wynajmu. W kolejnych miesiącach roku następowało bądź to „odmrażanie" branży turystycznej, bądź też (wraz ze zwiększającą się liczbą zakażeń i zgonów spowodowanych wirusem SARS--CoV-2) – ograniczanie działalności. Tego rodzaju zmiany nie pozostały bez wpływu na działalność obiektów noclegowych i gastronomicznych, a zwłaszcza na wielkość ich dochodów w 2020 roku.

Za cel główny prezentowanej pracy przyjęto analizę funkcjonowania gospodarstw agroturystycznych w powiecie bialskim w okresie pandemii COVID-19.

Materiał i metody badań

Terenem badań objętych w pracy jest powiat bialski, w skład którego wchodzi 17 gmin wiejskich i 2 miasta. Znajduje się tu 340 wsi, z których 328 jest na prawach sołectw. Materiał badań stanowi 31 czynnych gospodarstw agroturystycznych, funkcjonujących przed 2020 rokiem. Stan bazy agroturystycznej funkcjonującej w powiecie bialskim przed 2020 rokiem, stanowiący punkt odniesienia do dalszej analizy, przyjęto na podstawie dokumentów Starostwa Powiatowego (Głowińska 2018) oraz Raportów Centralnej Ewidencji i Wykazów w Turystyce (CEOTiPT) (https://turystyka.gov.pl/cwoh/raporty).

Te 31 gospodarstw agroturystycznych, prowadzące całoroczne usługi, zlokalizowane były na terenie 10 gmin (ryc. 1). Najwięcej odnotowano ich w gminie Rokitno (7) oraz gminach Konstantynów (5), Kodeń (4) i Międzyrzec Podlaski – gmina (4), najmniej zaś w gminach Rossosz (1), Sławatycze (1) i Tuczna (1). W 9 z opisywanych gmin nie odnotowano gospodarstw agroturystycznych.

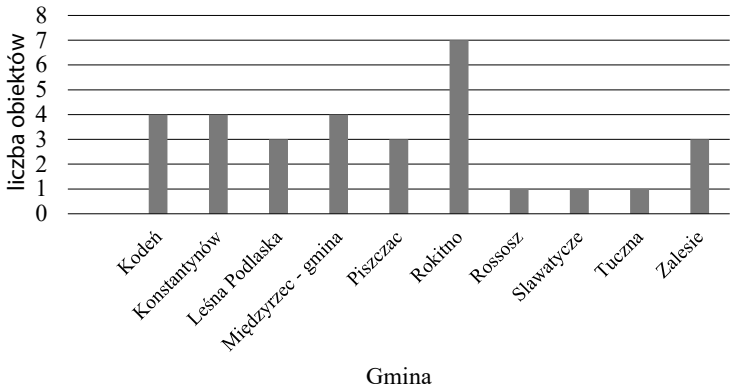

Ryc. 1. Liczba gospodarstw agroturystycznych w powiecie bialskim przed 2020 rokiem z uwzględnieniem gmin
Źródło: badania własne.

Badania empiryczne przeprowadzono stosując metodę sondażu diagnostycznego. Techniką zastosowaną w pracy była ankieta, a narzędziem badawczym – autorski kwestionariusz ankiety. Kwestionariusz przesłano (styczeń-luty 2021r.) pocztą elektroniczną do 24 gospodarstw agroturystycznych. Do pozostałych 7 gospodarstw agroturystycznych kwestionariusz ankietowy wysłano listownie „Pocztą Polską".

Ankietę wypełniło tylko 7 właścicieli gospodarstw agroturystycznych na ich ogólną liczbę 31. Od kolejnych 7 właścicieli uzyskano jedynie informację, że w 2020 roku obiekty ich nie funkcjonowały.

Wyniki badań

Ograniczenia jakie powszechnie obserwowano wkraju w funkcjonowaniu obiektów hotelarsko-gastronomicznych podczas pandemii COVID-19 dotyczyły, jak się okazało, także gospodarstw agroturystycznych (ryc. 2). Ich właściciele odpowiadając w badaniu na pytanie „Czy w 2020 r. – roku pandemii COVID-19 prowadzili działalność usługową w swoim obiekcie?", w 57,14% stwierdzili, że taką działalność prowadzili tylko „częściowo", a pozostali (42,86%) – „przez cały rok". Należy przy tym podkreślić (o czym wcześniej wspomniano) iż 7 gospodarstw nie prowadziło w ogóle działalności w 2020 r.

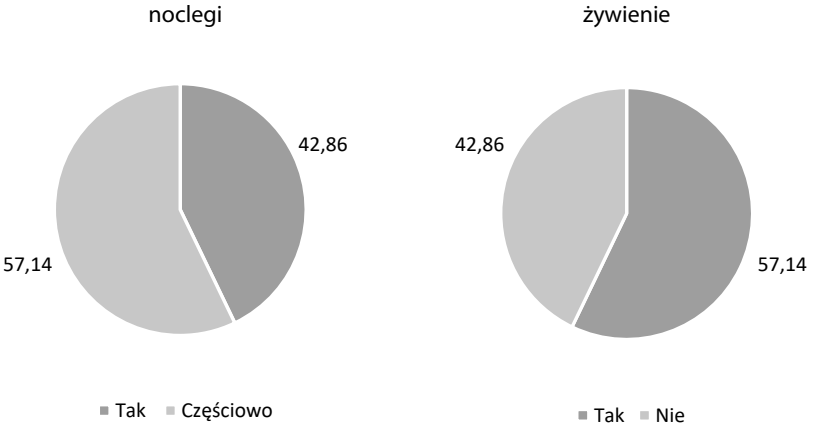

Ryc. 2. Decyzje o okresowym zamknięciu działalności noclegowej i żywieniowej w gospodarstwach agroturystycznych w 2020 roku
Źródło: badania własne.

Z powodu pandemi COVID-19 w roku 2020 zmniejszyła się liczba gości w gospodarstwach względem roku poprzedniego (ryc. 3). W większości z nich (57,14%), zmniejszenie liczby turystów odnotowano o więcej niż 80%. Należy podkreślić, iż w roku pandemii, najwięcej agroturystów (46,67%) korzystało z wyjazdów weekendowych – do 3 dni (ryc. 3).

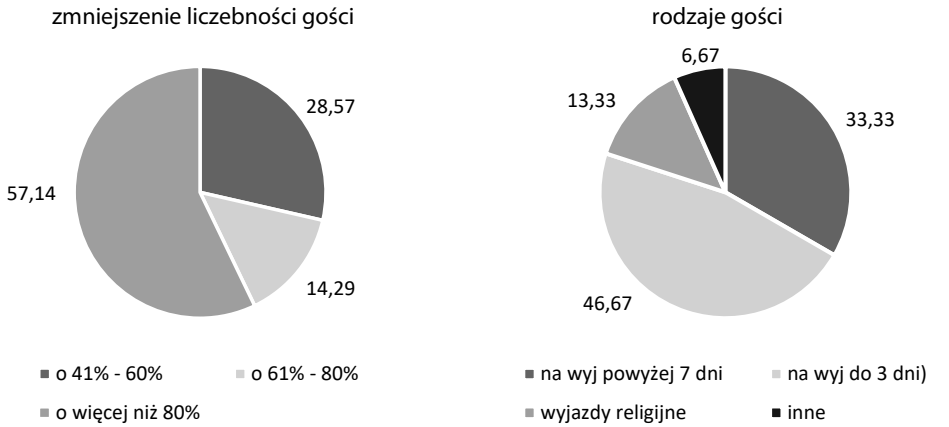

Ryc. 3. Procent zmniejszenia się liczebności gości w obiektach turystycznych w odniesieniu do roku poprzedzającego pandemię oraz rodzaje gości
Źródło: badania własne.

Mniejsza liczba gości odwiedzających gospodarstwa agroturystyczne powiatu bialskiego nie pozostała bez wpływu na dochody tych obiektów w 2020 roku. Aż w 42,86% z nich odnotowano mniejsze zyski za noclegi o 61% do 80%, a w 28,57% o więcej niż 80% (ryc. 4). Podobnie, te mniejsze zyski stwierdzono z tytułu zmniejszenia dochodów z żywienia gości (ryc. 4). Otóż aż w 40% tych obiektów spadek dochodów w 2020 roku wyniósł wiecej niż 80%.

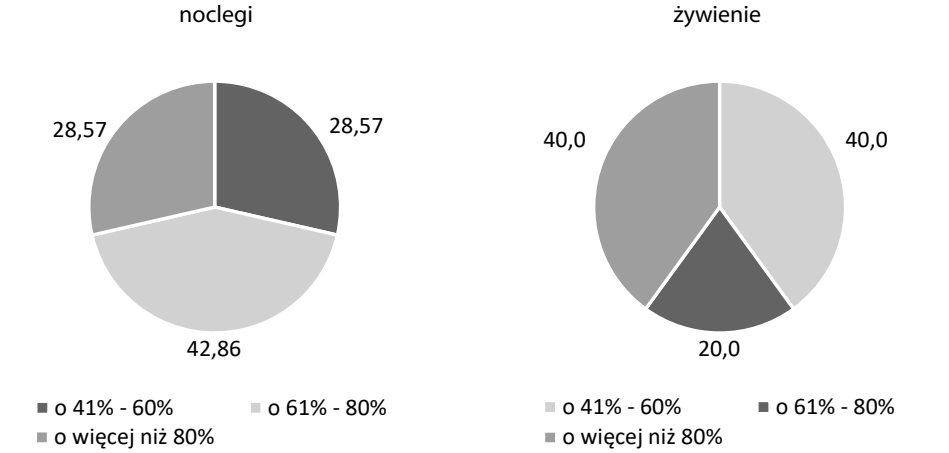

Ryc. 4. Spadek dochodów (w %) gospodarstw agroturystycznych w obiektach noclegowych i żywieniu w 2020 roku względem dochodów z 2019 roku
Źródło: badania własne.

Na pytanie: „Czy z powodu pandemii COVID-19 zmniejszono zatrudnienie w obiekcie?, uzyskano powszechną odpowiedź „nie". Jest to zrozumiałe, jeśli przyjmiemy, że w obiektach tych pracują praktycznie sami członkowie danej rodziny.

Większość właścicieli opisywanych obiektów nie prowadziło działalności reklamowej, uznając pewnie położenie gospodarstwa za „swoistą reklamę". Należy jednakże podkreślić iż 57,14% gospodarstw agroturystycznych w 2020 roku nie podjęło żadnych działań marketingowych w celu promocji swego obiektu noclegowego. Takie próby podjęło jedynie 42,86% obiektów agroturystycznych (ryc. 5).

Ryc. 5. Działania marketingowe podejmowane w celu promocji obiektu noclegowego w 2020 r. Źródło: badania własne.

W związku z pandemią koronawirusa wprowadzone przez rząd polski rozwiązania pomocowe dla branży noclegowo-gastronomicznej, nie uwzględniały gospodarstw agroturystycznych. Natomiast ze strony niektórych władz samorządowych gminy, zostały podjęte działania wspierające bazę noclegowo-gastronomiczną działającą na jej terenie. Taką pomocą objęto około 15% gospodarstw agroturystycznych. Były to głównie zwolnienia lub odroczenia płatności podatków oraz informacje i pomoc w pozyskiwaniu innych środków finansowych.

Podsumowanie

W czasie pandemii COVID-19 znacznie zmniejszyła się liczba gości w obiektach agroturystycznych, co nie pozostało bez wpływu na istotne zmniejszenie dochodów tych obiektów w 2020 roku.

Można przypuszczać, że na ograniczenie ruchu turystycznego w powiecie bialskim, poza restrykcjami rządowymi dotykającymi bezpośrednio te podmioty, miał też wpływ szereg czynników wtórnych. Do nich zaliczyć można:

– zawieszenie organizacji imprez rekreacyjnych przez inne podmioty turystyczne, jak: *„Podlaski Jarmark Folkloru", „Biesiada Nadbużańska", „Festyn nad Krzną i Bugiem*" i inne,
– znaczne ograniczenie w pielgrzymowaniu do podlaskich sanktuariów w Leśnej Podlaskiej, Kodniu, Pratulinie oraz Jabłecznej,
– ograniczenia w uczestniczeniu w ważnym wydarzeniu na Podlasiu, jakim jest co roczna aukcja koni arabskich „Pride of Poland".

W czasie pandemii COVID-19, wprowadzając ograniczenia w funkcjonowaniu branży hotelarskiej i gastronomicznej, rząd wprowadził rozwiązania pomocowe dla tych firm. Należy jednakże podkreślić, iż owe rozwiązania nie objęły gospodarstw agroturystycznych, co wydaje się być krzywdzące dla właścicieli tych podmiotów.

Niektóre władze samorządowe gmin same podjęły działania wspierające bazę noclegowo-gastronomiczną działającą na ich terenie, zwalniając na przykład lub odraczając płatności podatków. Podjęły także działania informacyjne skierowane do właścicieli obiektów turystycznych w celu pozyskiwania innych środków finansowych. Należy jednak zaznaczyć, iż był to niewielki odsetek samorządów, a i okazana przez nie pomoc była niewystarczająca.

Piśmiennictwo

1. Bączek, J. (2009). *Animacja czasu wolnego w turystyce*. Wydawnictwa Stageman, Warszawa, s. 261.
2. Gaworecki, W. (2003). *Turystyka*. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, s. 438.
3. Głowińska, E. (2018b). *Gospodarstwa agroturystyczne w powiecie bialskim w 2018 roku.* Starostwo Powiatu Bialskiego – Wydział Spraw Społecznych. Sport, Turystyka, Zdrowie. Materiały własne, Maszynopis.
4. GUS (2008). *Rodzaje obiektów zbiorowego zakwaterowania*. www.turystyka24h.pl .
5. https://turystyka.gov.pl/cwoh/raporty.
6. Jackowski, A., red. (2006). *Encyklopedia szkolna. Geografia*. Wydawnictwo Zielona Sowa, Kraków, s. 720.
7. Jodłowski, A. (2002). *Dzieje obiektów zabytkowych w wybranych miejscowościach północno-wschodniej części woj. lubelskiego.* Biała Podlaska.
8. Kurek, J., red. (2007). *Turystyka.* W. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 326.
9. Szot-Gabryś, T. Red (2018). *Strategia rozwoju powiatu bialskiego na lata 2018 – 2026*. Załącznik do Uchwały Nr VI/ 38/2018. Starostwo Powiatu Bialskiego.

10. *Ziemia Bialska najciekawsze zabytki i miejsca* (2006). Starostwo Powiatowe, Biała Podlaska.
11. Zubkowicz, R., Vertowa, E., Pańko, A., Abramczuk, A. (2008). *Biała Podlaska – Brześć Nieodkryty Wschód*. Małopolska Poligrafia, Kraków, s. 188.
12. Zwolińska-Ligaj, M. (2003). *Zabytkowe budownictwo sakralne na szlakach turystycznych parku krajobrazowego „Podlaski Przełom Bugu"*. (w:) Turystyka a religia, red. J. Bergier, J. Żbikowski, Biała Podlaska.

Strony internetowe

13. Powiat bialski https://pl.wikipedia.org/wiki/Powiat_bialski [dzień dostępu: 18.11.2020 r.].
14. Raporty Centralnej Ewidencji i Wykazów w Turystyce. (CEOTiPT).
15. https://turystyka.gov.pl/cwoh/raporty. [dzień dostępu: 23.11.2020 r.].
16. Rezerwaty przyrody w powiecie bialskim. https://bialapodlaska.lublin.lasy.gov.pl/rezerwaty-przyrody#.X9p-qRZCc2w [dzień dostępu: 20.11.2020 r.].

Ustawy i Rozporządzenia Rady Ministrów

17. Ustawa z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (Dz.U. 2020, poz. 374).
18. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 1 kwietnia 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz.U. 2020, poz. 577).

Liczba znaków ze spacjami: 13 542 + grafika

Agata Żmudzińska, Daniel Rogoźnicki
Studenckie Koło Naukowe Studentów Zakładu Rolnictwa
Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej
– opiekun naukowy dr inż. Alicja Baranowska

ZWIERZĘTA GOSPODARSKIE JAKO INTEGRALNY ELEMENT TURYSTYKI WIEJSKIEJ

Streszczenie
Celem pracy jest podkreślenie istotnej roli jaką pełnią zwierzęta gospodarskie w budowaniu kompletnego, atrakcyjnego i spełniającego oczekiwania wypoczywających produktu turystyki wiejskiej. Chociaż obecność zwierząt w gospodarstwach wiejskich jest w powszechnej opinii sprawą oczywistą, to wyniki badań w literaturze przedmiotu jednoznacznie wskazują na wzrastające zainteresowanie różnymi formami wypoczynku, które bezpośrednio lub pośrednio związane są z ich udziałem. Obok tradycyjnych, popularnych aktywności takich jak: jazda konna czy przejazdy bryczką, pojawia się wiele innowacyjnych ofert, które pokazują ogromy potencjał zwierząt jako elementu turystyki wiejskiej, który nie został jeszcze w pełni wykorzystany. Ważne jest, aby stale aktualizować stan wiedzy na temat preferencji konsumentów. Informacje te, pozwalają na szybką i skuteczną odpowiedź strony podażowej w postaci atrakcyjnej oferty, dającej szanse na efektywne wyróżnienie się na konkurencyjnym rynku usług turystycznych.

Słowa kluczowe: turystyka wiejska, produkt turystyczny, zwierzęta gospodarskie

Wstęp

Chociaż obecnie obserwujemy wyraźny wzrost zainteresowania wypoczynkiem z dala od wielkomiejskiego zgiełku, wynikający przede wszystkim ze zmiany sposobu życia współczesnych społeczeństw, to nadmienić należy, że wypoczynek na wsi nie jest zjawiskiem nowym. Od czasów starożytnych władcy oraz zamożni obywatele wielu europejskich miast okres letni spędzali w swoich wiejskich posiadłościach. Już wtedy wypoczynkowi na wsi powszechnie przypisywano szereg korzystnych właściwości regeneracyjnych (Matczak, 2015). Potwierdzeniem tego są słowa polskiego wieszcza epoki renesansu Jana Kochanowskiego, który w swojej „Pieśni Świętojańskiej o Sobótce" pisał: „Wsi spokojna, wsi wesoła! Który głos twej chwale zdoła? Kto twe wczasy, kto pożytki może wspomnieć zaraz wszytki?". W kolejnych wersach wylicza on zalety beztroskiego życia w wiejskim zaciszu, zgodne z rytmem natury. Chociaż z upływem czasu, przybywało zwolenników czasu wolnego spędzonego na wsi, to do końca pierwszej połowy XX w. turystyka wiejska była słabo spopularyzo-

wana. Wyraźny wzrost zainteresowania wszystkich warstw społecznych wyjazdami turystycznymi na wieś nastąpił dopiero po drugiej wojnie światowej. Cloke (1993) za główne przyczyny tego trendu uznaje m.in. powiększanie się obszaru miast (okres industrializacji), wydłużenie czasu wolnego, wzrost jakości wykształcenia i stopnia motoryzacji oraz akumulację zagrożeń dla zdrowia w aglomeracjach miejskich. W odpowiedzi na rosnącą podaż obszary wiejskie zaczęły ewoluować dostosowując ofertę do coraz bardziej zróżnicowanych oczekiwań. Transformacja ta spowodowała, iż w wielu lokalizacjach turystyka z drobnych działalności gospodarczych stała się dominującym sektorem w gospodarce wiejskiej. Obecnie w krajach europejskich (także w Polsce), tereny wiejskie przyjmują ok. ¼ krajowego ruchu turystycznego. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego w roku 2019, stanowiły one atrakcyjne kierunki zarówno krótko - jak i długookresowych wyjazdów polskich turystów (odpowiednio 24,8 i 22,3%) (GUS, 2020). Warto podkreślić, iż znaczny odsetek gruntów rolnych i terenów leśnych w strukturze użytkowania ziemi (odpowiednio 61 i 35%) oraz zmiany infrastrukturalne jakie zaszły w ostatnich latach na obszarach wiejskich w Polsce, stwarzają dogodne warunki do zagospodarowania turystycznego wszelkich form wypoczynku na wsi. Celem pracy jest analiza podkreślająca rosnącą rolę zwierząt w budowaniu kompletnego, atrakcyjnego i spełniającego oczekiwania wypoczywających produktu turystyki wiejskiej oraz prezentacja możliwości wykorzystania wybranych gatunków zwierząt jako atrakcyjną wartość dodaną turystyki wiejskiej.

Materiał i metody

Praca ma charakter przeglądowy i została przygotowana przy zastosowaniu analizy typu *desk research* polegającą na przeglądzie dokumentów programowych, strategii, aktów prawnych, raportów ewaluacyjnych, danych statystycznych i literatury przedmiotu. Ważne źródło informacji stanowiły także obserwacje i refleksje własne autorki artykułu, która jest właścicielką Mini ZOO oraz aktywnie świadczy usługi w zakresie turystyki wiejskiej.

Turystyka wiejska, agroturystyka i produkt turystyczny

Chociaż na przestrzeni wielu lat definicja turystyki pojawiała się w różnej formie wielokrotnie, to przyjąć możemy, iż jest to ogół zjawisk czasowej i dobrowolnej podróży, które związane są ze zmianami w środowisku i w rytmie życia. Termin ten odnosi się do osobistych kontaktów z naturalnymi, kulturowymi i społecznymi walorami odwiedzanego obszaru. Z pojęciem turystyka nierozerwalnie łączą się słowa takie jak: poznanie, przeżycie, wypoczynek i rozrywka. Specyfika turystyki polega na wprowadzaniu zmian do codziennej rutyny. Może

to być zmiana środowiska przyrodniczego, kulturowego bądź społecznego (lub wszystkich równocześnie), a także zmiana codziennego rytmu życia. Ważną wartością turystyki jest wchodzenie w styczność z przyrodą, kulturą lub ludźmi (Gołembski, 2002).

Niezwykle ważną, z punktu widzenia potrzeb współczesnego człowieka, jest potrzeba kontaktu z przyrodą, która na przestrzeni ostatnich dekad coraz bardziej artykułowana jest przez stronę popytową rynku turystycznego. Stąd, prężnie rozwijającą się formą spędzania czasu wolnego stał się odpoczynek na łonie natury, nierozerwalnie związanej między innymi z obszarami leśnymi (sylwanoturystyka) oraz wiejskimi.

Z powodu swej złożoności, brak jest powszechnie jednoznacznie przyjętej definicji turystyki wiejskiej. W literaturze przedmiotu funkcjonuje jednocześnie wiele jej sformułowań, wskazujących zwykle na ogół czynności turystycznych odbywających się na terenach wiejskich lecz niekoniecznie w gospodarstwach typowo rolniczych. Jak podkreśla Lane (1994), turystyka wiejska w swej najczystszej formie, poza lokalizacją w terenie wiejskim powinna być również czynnie wiejska, tj. budowana na otwartej przestrzeni, w naturalnym środowisku pozwalającym na kontakt z naturą, a także na dziedzictwie i tradycji społecznej wsi opartym na tradycyjnych praktykach. Autor ten, wskazując na tradycyjny charakter turystyki wiejskiej, akcentuje jej silny związek z lokalnymi mieszkańcami. Podobne ujęcie tej definicji proponują Dębniewska i Tkaczuk (1997), którzy stwierdzili iż, „za turystykę wiejską można uznać tę, która odbywa się na obszarach wiejskich, jest dostosowana do istniejących tam warunków i racjonalnie wykorzystuje naturalne walory miejscowe". Jak akcentuje Matczak (2015) w przeciwieństwie do masowej turystyki konwencjonalnej, turystyka wiejska posiada szereg typowych dla siebie cech, do których zaliczmy m.in.: zorientowanie na doświadczenie, lokalizację w słabo zaludnionych obszarach (głównie w środowisku naturalnym), sezonowość pobytu, silny związek z lokalnymi wydarzeniami, zachowaniem kultury, dziedzictwa i tradycji wsi. Wśród najważniejszych jej form wymienić należy agroturystykę, turystykę kulturową, przyrodniczą, przygodową oraz ekoturystykę stanowiące coraz silniejszą konkurencję dla atrakcji i warunków turystycznych środowiska miejskiego.

Zwyczajowo termin turystyka wiejska utożsamiany jest z prężnie obecnie rozwijającą się agroturystyką, i w rzeczy samej są one powiązanymi ze sobą formami turystyki, to podkreślić należy, iż pojęcia te nie są synonimami. Chociaż obie te formy aktywności łączy lokalizacja tj. obszar wiejski, to agroturystyka nierozerwalnie związana jest z miejscem zakwaterowania, którym jest gospodarstwo rolne, świadczące swoje usługi. Często poza jego unikatowym charakterem oraz możliwością obserwacji samego procesu wytwórczego, główną atrakcją w gospodarstwie agroturystycznym jest szansa konsumpcji bądź bezpośredniego zakupu produktów roślinnych i zwierzęcych tam powstających

(Majewski 2000). Podobne stanowisko wobec zagadnienia agroturystyki prezentuje Drzewiecki (1995), który uważa, iż jest to „forma wypoczynku odbywająca się na terenach wiejskich o charakterze rolniczym, oparta o bazę noclegową i aktywności rekreacyjne związane z gospodarstwem rolnym lub równoważnym i jego otoczeniem (przyrodniczym, produkcyjnym, usługowym)".

Zdaniem Brelik (2012) jednym z podstawowych elementów zapewniających konkurencyjność obszarów wiejskich jest tworzenie dla potencjalnych turystów wartości, które będą cenione wyżej niż wartości tworzone na miejskich obszarach konkurencyjnych. Osiągnięcie owej przewagi możliwe jest przede wszystkim poprzez wykorzystanie zasobów, które przyczyniają się do kreowania niepowtarzalnego i wyjątkowego produktu turystycznego.

Jak wskazują Kaczmarek i in. (2010) „produkt turystyczny, to wszystko, co kupują, robią oraz przeżywają turyści, od chwili opuszczenia domu, aż do powrotu z podróży". W turystyce wiejskiej i agroturystyce składniki produktu w znacznym stopniu powiązane są z gospodarstwem rolnym i obejmują między innymi procesy produkcyjne, zwierzęta gospodarskie oraz rytm życia na wsi, folklor, tradycje, regionalną kuchnię, a także gospodarzy i mieszkańców wsi. Żemła (2000) produkt agroturystyczny określa jako pakiet usługowy złożony zarówno ze składników materialnych jak i niematerialnych, które turysta postrzega jako przeżycie dostępne za określoną cenę. Wśród składowych pakietu autor ten wylicza: atrakcje i środowisko miejsca docelowego; bazę noclegową, zaplecze gastronomiczne, transport, urządzenia dla aktywnego wypoczynku, sieci sprzedażowe detaliczne i inne towarzyszące usługi. W ostatnim czasie coraz częściej gospodarstwa agroturystyczne i obiekty turystyki wiejskiej angażują w swojej działalności zwierzęta (zarówno gospodarskie, jak i egzotyczne), stanowiące ważny element różnicujący i poszerzający ich ofertę produktową. Ponadto, wśród tego typu działań dużą popularnością cieszą się również produkty i usługi terapeutyczne (hipoterapia; apiterapia) wykorzystujące specyficzne, prozdrowotne właściwości roślin i zwierząt.

Zwierzęta jako element produktu turystycznego

Chociaż zwierzęta od zawsze są nieodłącznym elementem krajobrazu wsi, to jak wskazują wyniki badań wielu autorów (Sokół, 2015; Łagowska i Kot, 2013) ich obecność w prezentowanej ofercie nadal istotnie może wpływać na unikatowy charakter produktu turystycznego, stanowiącego odpowiedź na aktualne potrzeby odbiorców turystyki wiejskiej. Obecnie, poza wyjątkowym miejscem noclegowym oraz wyżywieniem opartym na lokalnej kuchni niezwykle atrakcyjnym doświadczeniem turystycznym staje się wypoczynek w naturalnym, spokojnym otoczeniu gospodarstwa, które pozwala doświadczyć bliskiego kontaktu ze zwierzętami między innymi poprzez uczestnictwo w pracach porządko-

wych lub czynnościach przy ich obsłudze (Sokół, 2010). Rezultaty szeregu analiz jednoznacznie wskazują, że istnieje bardzo duże zapotrzebowanie turystów na tego rodzaju aktywność. W badaniach Pisarek i Lechowskiej (2011), które obejmowały gospodarstwa południowo-wschodniej Polski, co drugi ankietowany wybierając gospodarstwo jako miejsce wypoczynku, przyznał, że zwraca uwagę na znajdujące się w nim zwierzęta. Z kolei analiza badań ankietowych Sokoła (2015) wykazała, iż poszerzenie oferty gospodarstwa agroturystycznego w zakresie wykorzystania w nim obecności zwierząt, jest czynnikiem istotnie skłaniającym do ponownej wizyty.

Co ciekawe, obok oczywistych gatunków zwierząt gospodarskich takich jak koń, bydło czy drób, efektywnym wzbogaceniem oferty turystycznej mogą stać się zwierzęta egzotyczne tj. takie, które nie występują naturalnie w danym regionie (lamy, alpaki, ryby) bądź zwierzęta dziko żyjące (jelenie, daniele). Taka różnorodność stwarza wiele możliwości wykreowania atrakcyjnego, zróżnicowanego produktu turystycznego, który pozwoli w pełni wykorzystać drzemiący w terenach wiejskich potencjał. Poza typowym kontaktem „agroturysty" ze zwierzętami np.: w postaci jazdy konnej, przejazdów bryczką czy uczestnictwa w kuligu, coraz częściej pojawiają się innowacyjne, często nieoczywiste, dotychczas mało znane na rynku usług turystyki wiejskiej formy spędzania wolnego czasu.

Jak pokazują wyniki badań ankietowych przeprowadzonych przez Sokoła (2015) w ocenie ponad połowy ankietowanych, którzy odwiedzają tereny wiejskie możliwość uczestnictwa w wiejskim safari czy warsztatach np. pasterskich lub uczestnictwo w spacerach edukacyjnych z przewodnikiem stanowi interesującą alternatywę względem dobrze znanych aktywności. Pomimo tego, że wiele regionów Polski posiada ogromny potencjał przyrodniczy (lasy, puszcze, doliny rzek), zapewniający warunki sprzyjające obecności zwierząt, to tylko znikoma liczba gospodarstw proponuje w swoich ofertach kontakt ze zwierzętami żyjącymi na wolności (Łagowska i Kot, 2013). Sammel (2010) w swojej pracy podkreśla, że wyjątkowe walory naturalne oraz fakt występowania na terenie województwa zachodniopomorskiego wielu gatunków ptaków, w połączeniu z wykorzystaniem bazy noclegowej gospodarstw, stwarza doskonałe warunki do turystyki alternatywnej jaką jest tzw. „birdwatching" (obserwacja ptaków), bardzo popularny w wielu krajach Europy i w Stanach Zjednoczonych. Co ciekawe turystyka przyrodnicza jest główną atrakcją dla 32% turystów zagranicznych wyjeżdżających do Australii i 80% odwiedzających Kenię czy Zimbabwe (Gray, 2004). Te przykłady obrazują ekonomiczny potencjał takiej formy wypoczynku oraz pokazują jej możliwości, w kontekście zwiększania atrakcyjności oferty, która ma decydujący wpływ na wybór miejsca pobytu przez turystów. Pamiętać jednak należy, że prowadzenie tego typu działalności wymaga szczególnej wie-

dzy i umiejętności właścicieli gospodarstw turystycznych, a często także zdobycia dodatkowych uprawnień przewodnika.

Innym sposobem zwiększenia atrakcyjności ofert turystyki wiejskiej związanych ze zwierzętami jest wykorzystanie ich właściwości terapeutycznych lub właściwości leczniczych produktów, które są od nich pozyskiwane. Dla powszechnie znanej hipoterapii, oferowanej przez wykwalifikowane w tym kierunku ośrodki jeździeckie, gospodarstwa turystyczne coraz częściej proponują alternatywę w postaci terapeutyczno-rekreacyjnej jazdy konnej w formie spaceru w pobliskiej okolicy, jednodniowe wycieczki lub kilkudniowe rajdy. Gedl-Pieprzyca i Kaganek (2005) stwierdzili, że terapia wykorzystująca zalety rekreacyjno-turystycznej jazdy konnej dla osób niepełnosprawnych oferowana przez gospodarstwa agroturystyczne może efektywnie uzupełniać usługi hipoterapeutyczne i przy stosunkowo niewielkich nakładach finansowych przyciągnąć turystów niepełnosprawnych.

Niezwykle ciekawą propozycją, która gromadzi coraz większe grono zainteresowanych jest apiterapia, czyli zbiór metod zaliczanych do medycyny naturalnej, wykorzystujących wiele produktów pszczelich (miód, propolis, pyłek pszczeli) oraz apiterapeutyków. Sama obecność pszczół poprzez biopole i mikrowibracje wytwarzane przez owady oraz zapach miodu, propolisu, szum i inne elementy również działa uzdrawiająco na organizm człowieka. Efekt ten wykorzystuje się już na całym świecie poprzez budowę domków do apiterapi, w których można poddać się procesowi leczenia lub profilaktycznie zadbać o swoje zdrowie. Uloterapia (apiinhalacja), polega na odpoczywaniu na łóżku w domku w bliskim otoczeniu pszczół, które nie mają bezpośredniego kontaktu z człowiekiem. Za pomocą tej metody można leczyć np. bezsenność, choroby stawów, zwyrodnieniowe, astmy, choroby układu oddechowego oraz krążeniowego. Z leczniczego działania towarzystwa pszczół można korzystać od maja do września (Çelik, Asgun, 2014). Warty podkreślenie jest fakt, że według wielu klasyfikacji pszczoła miodna uznawana jest za zwierzę gospodarskie.

W ramach działań terapeutycznych coraz częściej wykorzystywane są również alpaki, które pomimo tego, że nie są już rzadkością w polskich warunkach klimatycznych, to nadal budzą żywe zainteresowanie zarówno dzieci jak i dorosłych. Ich spokojne usposobienie predysponuje do alpakoterapii oraz stanowi ciekawe urozmaicenie dla gospodarstw agroturystycznych. Ciekawostką jest fakt, że posiadanie alpak po uprzednim zgłoszeniu do Powiatowego Lekarza Weterynarii uznawane jest w świetle prawa jako „chów lub hodowla zwierząt dzikich utrzymywanych przez człowieka jako zwierzęta gospodarskie". Jest to bez wątpienia kolejna ciekawa, nie wymagającą dużych nakładów i specjalnych warunków alternatywa poszerzania oferty turystyki wiejskiej.

Na przestrzeni ostatnich lat również motywy wydarzeń historycznych stają się ważnym elementem rozwoju produktów turystyki kulturowej, która coraz

częściej realizowana jest również na obszarach wiejskich. Chociaż rekonstrukcja historyczna stanowi cel sam w sobie, niejednokrotnie jest również pretekstem efektywnego propagowania turystyki wiejskiej. Prężnie działające grupy rekonstrukcyjne, aby w pełni oddać ducha minionych epok chętnie angażują do swoich działań różne gatunki zwierząt. Autentyczności odtwarzanych walk i bitew nadają przede wszystkim konie. Warto jednak podkreślić, że inne zwierzęta, takie jak kozy, owce, świnie czy psy również stanowią cenny dodatek wzbogacający wydarzenia, których celem jest prezentacja sposobu życia średniowiecznych osadników.

Kolejnym, ciekawym przykładem innowacyjnych działań w których zwierzęta gospodarskie stanowią doskonałe narzędzie rozpowszechniania turystyki wiejskiej jest organizacja plenerów malarskich. Jak podkreśla Sammel (2010) zwierzęta kreują niepowtarzalny aspekt estetyczny, który dla wielu osób staje się on źródłem inspiracji twórczej. Jako przykład Autorka ta wymienia gospodarstwo „Karczma jak malowanie" (województwo zachodniopomorskie). Atrakcyjnym pod tym względem jest również teren gminy Janów Podlaski (województwo lubelskie), gdzie pasjonaci malarstwa obok pejzaży, mają szansę uwiecznić na płótnie piękne i utytułowane konie arabskie.

Turyści, którzy wybierają z szerokiej oferty właśnie odpoczynek na wsi, obok ciszy i spokoju, chcą również „posmakować wiejskiego życia". Stąd, często argumentem decydującym o miejscu pobytu są atrakcje o charakterze kulinarnym, które dają możliwość degustacji potraw ze świeżych niekonfekcjonowanych surowców, przygotowywanych w tradycyjny sposób. Potwierdzeniem tej tezy, są wyniki analiz Pisarek i Lechowskiej (2011), które wykazały, że w zdecydowanej większości (77% respondentów) konsumpcja produktów pochodzących z odwiedzanego gospodarstwa, decydowała o jego wyborze. Wśród najbardziej docenianych znalazły się między innymi: mleko i wyroby mleczarskie (48%) oraz masarskie (37%).

Obecność zwierząt, a tym samym możliwość pozyskiwania surowców zwierzęcych, daje szansę wytwarzania unikatowych produktów żywnościowych oraz tradycyjnych i regionalnych potraw, które stanowiąc wielką wartość kulturową danego regionu pozwalają wyróżnić i zdywersyfikować ofertę na rynku turystycznym. Coraz częściej, nie tylko gospodarstwa agroturystyczne, ale i małe przetwórnie spożywcze (mleczarnie, serowarnie, masarnie) czy restauracje z regionalną kuchnią, stają się ważnym elementem szlaków tematycznych, bezpośrednio wpływających na rozwój turystyki kulinarnej. Jest to nowy, silny trend obserwowany na wiejskim rynku turystycznym w Polsce (Orłowski i Woźniczko, 2015). Przykładem godnym naśladowania jest tzw. droga mleczna „Melkhuske" w regionie Ostfrieslad (północno-zachodnie Niemcy), gdzie wzdłuż tras rowerowych powstała sieć barów wiejskich oferujących napoje bazujące na mleku i jego

przetworach (Jaszczak 2009). Wszystkie te rozwiązania efektywnie przyczyniają się do tworzenia innowacyjnego, ciekawego produktu turystycznego.

Podsumowanie

Przedstawiony przegląd literatury pozwala sformułować poniższe wnioski:

1. Turystyka wiejska staje się coraz bardziej pożądaną formą wypoczynku współczesnych społeczeństw.
2. Zwierzęta stanowią ważny element produktu turystyki wiejskiej, podnosząc jego innowacyjność i atrakcyjność bez względu na region geograficzny.
3. Zwierzęta gospodarskie to często istotny argument przy podejmowaniu decyzji o wyborze miejsca spędzania czasu wolnego na obszarach wiejskich.
4. Turyści spędzający czas wolny na wsi, cenią możliwość bezpośredniej interakcji ze zwierzętami i doświadczenia spotkania z nimi, w niemal wszystkich jego formach.
5. Obecność zwierząt pozwala skutecznie dywersyfikować ofertę turystyczną uzupełniając ją o walor estetyczny, konsumpcyjny (turystyka kulinarna) lub terapeutyczny, umożliwiając pożądane integrowanie produktów turystycznych.

Piśmiennictwo

1. Brelik, A. (2012). *Produkt turystyczny na obszarach wiejskich: dylematy i implikacje praktyczne*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Ekonomiczne Problemy Usług, 86, s. 223–231.
2. Çelik, K., Asgun, F. (2014). *Apiterapia – zdrowie i leczenie które zawdzięczamy pszczołom,* Wyd. Lacjum. Stowarzyszenie Inicjatyw Regionalnych.
3. Cloke, P. (1993). *The Countryside as Commodity: New Rural Spaces for Leisure*, [w:] Leisure and the Environment, S. Glyptis (red.). Belhaven Press, London, s. 53–67.
4. Dębniewska, M., Tkaczuk, M. (1997). *Agroturystyka, koszty, ceny, efekty*, Wydawnictwo POLTEXT, Warszawa.
5. Drzewiecki, M. (1995). Agroturystyka. Założenia – uwarunkowania – działania, Instytut Wydawniczy „Świadectwo", Bydgoszcz.
6. Główny Urząd Statystyczny (2020). Turystyka w 2019 roku. Analizy statystyczne, Urząd Statystyczny, Rzeszów.
7. Gołembski, G. (2002). *Kompendium wiedzy o turystyce, praca zbiorowa*, Warszawa – Poznań: Wydawnictwo Naukowe PWN.
8. Jaszczak, A. (2009). *„Melkhuske" – droga mleczna? O produkcie regionalnym w regionie Ostfriesland,* (w) Marka wiejskiego produktu turystycznego]. P. Palich (red.), Wydaw. Akademii Morskiej w Gdyni, Gdynia, 336–340.

9. Kaczmarek, J., Stasiak, A., Włodarczyk, B. (2010). *Produkt Turystyczny*, PWE, Warszawa, s. 85–119.
10. Gedl-Pieprzyca, I., Kaganek, K. (2005). *Możliwości rozwoju terapii z wykorzystaniem jazdy konnej w gospodarstwach wiejskich*, (w) Bergier J., Sawicki B., (red.), Wybrane zagadnienia z turystyki wiejskiej, Wydawnictwo PWSZ im. Papieża Jana Pawła II, Biała Podlaska.
11. Lane, B. (1994). *What is Rural Tourism? Journal of Sustainable Tourism*, 2(1), s. 7–21.
12. Łagowska, B., Kot, I. (2013). *Znaczenie zwierząt w kreowaniu produktu turystyki wiejskiej w Polsce Wschodniej*, Ekonomia i Zarządzanie, nr 3, s. 25–34.
13. Majewski, J. (2000). *Agroturystyka to też biznes. Fundacja Wspomagania Wsi*, Warszawa.
14. Matczak, A. (2015). *Ewolucja turystyki na obszarach wiejskich*. Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, 162, s. 63–82.
15. Orłowski, D., Woźniczko, M. (2015). Turystyka kulinarna na wiejskim rynku turystycznym, Kamińska W. (red.), Innowacyjność w turystyce wiejskiej a nowe możliwości zatrudnienia na obszarach wiejskich, „Studia KPZK PAN", t. CLXIII, Warszawa, s. 121–142.
16. Pisarek, M., Lechowska, J. (2011). *Rola rolnictwa w budowaniu produktu agroturystycznego w południowo-wschodniej Polsce*, Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis, Seria: Oeconomica 288(64), s. 143–152.
17. Sammel, A. (2010). *Zwierzęta jako składnik produktu turystycznego w województwie zachodniopomorskim,* Acta Scientiarum Polonorum Zootechnica, 9(4), s. 215–224.
18. Sokół, J.L. (2010). *Zwierzęta w gospodarstwach agroturystycznych i ich otoczeniu*, Wydawnictwo: Politechnika Białostocka, Białystok, s. 152.
19. Sokół, J.L. (2015). *Rola zwierząt w tworzeniu produktu turystyki wiejskiej na przykładzie gospodarstw agroturystycznych północno-wschodniej Polski*, Ekonomia i Środowisko. Studia i Materiały, 3 (54), s. 124–136.
20. Żemła, M. (2000). *Produkt turystyczny – ujęcie podmiotowe*, „Problemy Turystyki" 2000, nr 1–2, s. 14–26.

Liczba znaków ze spacjami: 23 601

Natalia Szołucha, Katarzyna Radwańska
Studenckie Koło Naukowe Studentów Zakładu Rolnictwa
Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

ROLA OGRODU W GOSPODARSTWIE AGROTURYSTYCZNYM

Streszczenie
Ogród od zawsze był częścią ludzkiego życia. Zapewniał ludziom pożywienie oraz zioła lekarskie, był wykorzystywany w celach odpoczynkowych, rekreacyjnych czy użytkowych. W obecnych czasach takie role pełnią dalej ogrody w gospodarstwach agroturystycznych. W pracy, na podstawie literatury przedmiotu, przedstawiono możliwości zagospodarowania terenu zieleni wokół gospodarstwa agroturystycznego w taki sposób, aby dawał on odpoczynek oraz był atrakcją dla odwiedzających.

Słowa kluczowe: ogrody wiejskie, gospodarstwo agroturystyczne, strefy funkcjonalne

Wstęp

Jedną z form turystyki wiejskiej jest agroturystyka, która oferuje wypoczynek, aktywności rekreacyjne, bazę noclegową oraz gastronomiczną w funkcjonującym gospodarstwie rolnym, prowadzącym produkcję roślinną i/lub zwierzęcą (Zawadka, 2010). W gospodarstwie agroturystycznym codzienne zajęcia gospodarzy, ich obyczaje, a także bezpośredni kontakt ze zwierzętami i produkcją rolniczą są dodatkowo atrakcją dla gości (Kałużny, Hanus-Fajerska, 2016).

Nieodzownym elementem gospodarstwa agroturystycznego jest infrastruktura, która tworząc bazę towarzyszącą, uzupełnia bazę noclegową i gastronomiczną. Przyjezdni wybierając miejsce na odpoczynek uwzględniają nie tylko na lokalizację czy cenę danego gospodarstwa, ale również zwracają uwagę na otoczenie zabudowy wiejskiej oraz możliwości jakie stwarzają tereny zieleni do biernego czy aktywnego wypoczynku (Połucha, Marks, 2011).

Styl ogrodu stanowi charakter danego miejsca, jest ściśle związany z upodobaniami grupy docelowej oraz zależy od umiejscowienia danego gospodarstwa czy od jego specjalności. Obejmuje on rodzaj wykorzystanych materiałów do budowy małej architektury oraz gatunki i odmiany roślin, które są wykorzystywane do obsadzeń ogrodów. Ogromna część ogrodów, które położone są na obszarach wiejskich, zakładane są według utartych, gotowych schematów, do których wykorzystywane są łatwe w uprawie kompozycje roślinne. Szeroki wy-

bór oraz dostępność materiału szkółkarskiego oferującego różnorodne gatunki roślin obce dla rodzimej flory, a także nieumiejętny dobór małej architektury sprawiają, że często styl takich terenów zieleni odbiega od pejzażu wsi oraz otaczającego go krajobrazu. Granica pomiędzy otoczeniem zabudowy wiejskiej, a tradycyjnym krajobrazem wiejskim powinna być zatarta dlatego też kształtowanie terenów zieleni gospodarstw agroturystycznych powinno opierać się na tradycyjnych założeniach kompozycyjnych, pozwalających na zachowanie dawnego charakteru ogrodów na obszarach wiejskich. Nasadzenia wokół gospodarstwa powinny skupiać także przedstawicieli rodzimych gatunków flory lub gatunków, które mocno zadomowiły się na danym obszarze. Rodzime gatunki roślin w agroturystyce odzwierciedlają krajobraz, w którym jest zlokalizowane gospodarstwo. Ponadto, są też tańsze i bardziej przystosowane do warunków klimatyczno-glebowych, niż gatunki egzotyczne. Takie rozwiązanie przyczyni się do zwiększonego zainteresowania turystów a także do kultywowania tradycji danego regionu i zachowania dziedzictwa narodowego. Zagospodarowanie terenu wokół zabudowań powinno mieć jednolity charakter, dzięki czemu dane gospodarstwo nie będzie mieszanką niepołączonych ze sobą elementów, będzie spójne i nie będzie wprowadzało chaosu utrudniającego odpoczynek turystom (Kałużny, Hanus-Fajerska, 2016).

We współczesnych gospodarstwach agroturystycznych przydomowe aranżacje terenów zieleni zmniejszyły swoją wartość co doprowadziło do zmniejszenia ich wielkości czy zmiany charakteru na nowoczesny styl. Te zmiany w ogrodach przyczyniają się do zanikania pierwotnego charakteru ogrodów wiejskich, co również skutkuje zanikiem, a nawet utratą rodzimych gatunków roślin. Dlatego też celem pracy było przedstawienie potencjału ogrodu wokół gospodarstwa agroturystycznego w taki sposób aby zachował on charakter ogrodu wiejskiego oraz był atrakcyjny dla gości i pozwolił im na odpoczynek.

Strefy ogrodowe w agroturystyce

Teren znajdujący się w otoczeniu zabudowy wiejskiej powinien być podzielony przynajmniej na trzy strefy: reprezentacyjną, rekreacyjną oraz produkcyjną (użytkową). Wydzielenie ich pozwala na urządzenia funkcjonalnej i estetycznej przestrzeni wokół gospodarstwa oraz podnosi komfort użytkowania. Wielkość oraz uposażenie tych przestrzeni są zależne od docelowej liczby oraz charakteru użytkowników. Do funkcji stref dostosowuje się elementy zagospodarowania, gatunki roślin czy obecność małej architektury. Granice między strefami powinny być płynne, wyznaczone przez zabudowania bądź naturalne ogrodzenia (np. żywopłoty, szpalery drzew i krzewów) (Polucha, Marks, 2011).

Najmniejszą część ogrodu, ale bardzo ważną, stanowi strefa reprezentacyjna czyli przedogródek, który obejmuje frontową część gospodarstwa (fot. 1., fot. 2.).

Jest to wizytówka gospodarstwa. W tej części wybór gatunków roślin powinien nawiązywać do roślinności jaka jest używana w ogrodach wiejskich (Zubkiewicz, 2005, Kałużny, Hanus-Fajerska, 2016). Stosowana tutaj roślinność kwitnąca powinna cechować się intensywną barwą, kwiaty powinny być okazałe i obficie kwitnące. Powinny być to gatunki rodzime lub trwale zadomowione w rodzinnej florze. Do gatunków jednorocznych i bylin, spełniających te wymagania należą m.in. tulipany, szafirki, maki, floksy, astry, chryzantemy, komosy, bratki, fiołki. Poza typowo ozdobnymi gatunkami, w ogrodach przydomowych mogą być wykorzystywane także gatunki dzikorosnące, w uprawach uważane za chwasty, takie jak: dziewanna, kocanki, mniszek, babka zwyczajna. Spośród krzewów i drzew, gatunkami, które wpiszą się w styl ogrodu wiejskiego są lilaki, kaliny, hortensje, róże, bzy, klony, lipy, kasztanowce ale również gatunki owocowe, jak: porzeczka, agrest, malina, jabłoń, grusza czy wiśnia (Zubkowicz, 2005). W przedogródku wskazana jest obecność naturalnych i łatwo dostępnych materiałów budowlanych, nawiązujących stylem do danego miejsca: kamień, drewno, wiklina lub metal o lekkiej konstrukcji (Kałużny, Hanus-Fajerska, 2016). W tej części mogą znajdować się także oczka wodne oraz fontanny (Polucha, Marks, 2011).

Fot. 1. Przedogródek w gospodarstwie agroturystycznym „Doboszówka" w Modliborzycach
Źródło: strona internetowa gospodarstwa.

Fot. 2. Przedogródek w Gospodarstwie Agroturystycznym „Pod Bocianem" w Sieroszewicach
Źródło: strona internetowa gospodarstwa.

Miejsce położone za budynkiem mieszkalnym, przeznaczone powinno być do aktywnego i biernego wypoczynku indywidualnego lub w gronie rodziny i przyjaciół. Jest to strefa rekreacyjna spełniająca funkcje wypoczynkową i sportową. Ta część ogrodu może zaczynać się już od samego tarasu, gdzie mogą znajdować się meble ogrodowe umożliwiające spędzanie czasu na świeżym powietrzu podczas spożywania posiłków (Kałużny, Hanus-Fajerska, 2016). Niewielkim kosztem zaaranżować można przestrzeń, która sprawdzi się jako boisko a w upalne dni zostanie wykorzystana do ustawienia rozkładanego basenu, który pozwoli na ochłodę. W obrębie tej strefy mogą znaleźć się także zbiorniki wodne z plażą i/ lub drewnianym pomostem, altany, miejsce na ognisko/ palenisko, czy też grill. Turyści wybierając gospodarstwo turystyczne, kierują się także sposobem, w jakim będą odpoczywać: czy aktywnie poprzez uprawianie różnego rodzaju sportów czy relaksując się przez wyciszenie i odpoczynek. Dlatego też ważne jest, aby ogród zapewniał przestrzeń dla obu czynności. Coraz częściej goście podróżujący z dziećmi, poszukują także miejsca, gdzie ich pociechy mogły spędzić czas. Dlatego też w części rekreacyjnej pojawiają się coraz częściej place zabaw oraz piaskownice (fot. 3). Czerwińska-Jaśkiewicz (2012) w badaniach dotyczących wymagań turystów wobec produktu agroturystycznego ukazała, iż blisko 40% ankietowanych wskazało na potrzebę zapewnienia w gospodarstwie agroturystycznym ogrodu, a także dodatkowych udogodnień w formie dziecięcego placu zabaw oraz grilla.

Fot. 3. Strefa rekreacyjna w Gospodarstwie Agroturystycznym „Willa Przy Potoku" w Tyliczu
Źródło: strona internetowa gospodarstwa.

W strefie rekreacyjnej powinna znaleźć się także przestrzeń dla miłośników ciszy i spokoju. Można wygospodarować ją, osłaniając naturalną barierą (zadrzewieniami, zakrzewieniami bądź konstrukcjami z naturalnych materiałów budowlanych) oraz wprowadzić elementy umożliwiające relaks, tj. leżaki, hamaki, ławeczki, stoły czy altany (fot. 4, fot. 5.). Najkorzystniej w tej części ogrodu posadzić drzewa i krzewy owocowe, mogą się tu znaleźć także rośliny lecznicze, zielarskie lub używane w kosmetologii, np. szałwia, melisa, mięta, tymianek, rumianek, aksamitki, nagietki (Zubkowicz, 2005). W tej części ogrodu, bardzo ważny jest dobór roślin. Ze względu na charakter tej przestrzeni gatunki te powinny być bezpieczne dla dzieci, nie powinno się stosować roślin trujących, roślin posiadających ciernie lub kolce a także roślin wywołujących alergie (Polucha, Marks, 2011).

Fot. 4. Strefa rekreacyjna w Gospodarstwie Agroturystycznym „Rajskie Siedlisko" w Zbąszynie
Źródło: strona internetowa gospodarstwa.

Fot. 5. Strefa rekreacyjna w Gospodarstwie Agroturystycznym „Na Przysłupiu" w Nowicy
Źródło: strona internetowa gospodarstwa.

Gospodarstwa agroturystyczne tak jak pozostałe ośrodki rolnicze zajmują się uprawą roli i hodowlą zwierzęcą. Na tę działalność również należy przeznaczyć odpowiedni obszar (strefę użytkową), który oprócz prowadzenia produkcji rolniczej, może stanowić miejsce do nauki oraz rozwoju osobistego a także być atrakcją dla przebywających w gospodarstwie gości. W strefie użytkowej ogrodu mogą znaleźć się takie elementy jak ogródek warzywny (fot. 6) i sad (fot. 7). Miejsca te od dawna były stałym elementem w ogrodach wiejskich. Zapewniają świeże i naturalnie hodowane warzywa i owoce. Warto w tej części ogrodu, przygotować grządki dla gości, aby również oni mogli brać udział w prostych pracach związanych z pielęgnacją roślin, a także zbiorów plonu. Jest to nie tylko atrakcja dla dzieci, które mogą zerwać a potem zjeść ze smakiem warzywa czy owoce, ale również dla osób dorosłych. W takim ogrodzie przede wszystkim powinny znaleźć się gatunki, które mogą być spożywane w stanie surowym, np. sałata, rzodkiewka, roszpunka, marchew, kapusta, pomidory czy szczypiorek. Jest to także idealne miejsce do uprawy ekologicznej gatunków i odmian roślin warzywnych, które mają wysoką wartość odżywczą (jak np. bakłażan, rośliny dyniowate, warzywa liściowe) także odmian zapomnianych, np. pasternaku, skorzonery bądź nieznanych, np. tykwy pospolitej, miechunki pomidorowej (Sawicka**,** Krochmal-Marczak, 2005, Kałużny, Hanus-Fajerska, 2016). Nieodzownym elementem wiejskiej zagrody zawsze był sad, w którym uprawiano gatunki drzew owocowych (jabłonie, grusze, śliwy, wiśnie, czereśnie, brzoskwinie) oraz krzewów owocowych (porzeczki, maliny) stąd też w strefie użytkowej poleca się nasadzenia również tych roślin. Poza owocami, gatunki te stanowią także ozdobę wiosną w czasie kwitnienia (Kałużny, Hanus-Fajerska, 2016).

Fot. 6. Ogród warzywny w Gospodarstwie Agroturystycznym „Warmińskie Uroczysko" w Raszągu
Źródło: strona internetowa gospodarstwa.

Fot. 7. Pasieka w sadzie w Gospodarstwie Agroturystycznym „Owocowy raj" w Modłach Kolonia Źródło: strona internetowa gospodarstwa.

Ciekawym dla turystów elementem jest również uprawa roślin miododajnych czy ziół przyprawowych i leczniczych używanych w kuchni i medycynie tradycyjnej. W strefie użytkowej, ze względu na bogactwo pokarmu dla pszczół, w strefie użytkowej można umieścić także pasiekę. Barwne rośliny miododajne mogą otaczać ule, co sprawia iż ogród jest bardziej atrakcyjny nie tylko dla pszczół ale również dla turystów. Zioła, nie tylko pozwalają delektować się pięknym zapachem i smakiem ale również wykazują działanie lecznicze, co także często wykorzystywane jest w gospodarstwach agroturystycznych do wytwarzania leczniczych naparów lub nalewek. Gatunkami polecanymi są: rozmaryn, szałwia, bazylia czy cząber. Piękne rabaty można stworzyć z bujnych kęp lubczyku, arcydzięgla i pierzastego kopru, pięknie kwitnących lawend, czarnuszek, szałwii, lebiodek i ogóreczników, a także czerwonolistnych bazylii, złotawych melis (Zubkowicz, 2005, Kałużny, Hanus-Fajerska, 2016).

Wnioski

Gospodarstwa agroturystyczne są często postrzegane jako wizytówka wsi. Zapewniają one nie tylko atrakcje turystyczne, ale stanowią one miejsce pielęgnujące tradycyjny charakter oraz swoisty, rustykalny styl. Prawidłowa aranżacja ogrodów w działalności agroturystycznej przyczynia się do zachowania ro-

dzimych gatunków roślin oraz uświadamiania sobie wagi posiadania właściwie urządzonej zieleni wokół domu.

Piśmiennictwo

1. Czerwińska-Jaśkiewicz, M. (2012). *Wymagania turystów wobec produktu agroturystycznego.* Studium empiryczne. Zesz. Nauk. Uniw. Szcz, 701, 233-247.
2. Kałużny, K., Hanus-Fajerska, E. (2016) *Tereny zieleni gospodarstw agroturystycznych szansą na zachowanie tradycyjnych ogrodów wiejskich*, Czasopismo TOPIARIUS. Studia Krajobrazow, Tom 1/2016.
3. Polucha, I., Marks, E. (2011). *Zasady kreowania przestrzeni ogrodowej w gospodarstwach agroturystycznych*. Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis. Oeconomica, 64.
4. Sawicka, B., Krochmal-Marczak B. (2005). *Możliwości użytkowania różnych gatunków warzyw uprawianych w gospodarstwie agroturystycznym/ The possibility of the use of different species of vegetables grown on a farm.* Prace Naukowo-Dydaktyczne PWSZ w Krośnie/ Scientific and Educational Work PWSZ in Krosno, Chapter: Produkcja roślinna/ Plant productionPublisher: PWSZ Krosno.
5. Zawadka, J. (2010). *Ekonomiczno-społeczne determinanty rozwoju agroturystyki na Lubelszczyźnie*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
6. Zubkowicz, R. (2005). *Projektowanie gospodarstw agroturystycznych z punktu widzenia architekta krajobrazu i zootechnika*. Architektura Krajobrazu.

Liczba znaków ze spacjami: 13 919 + grafika

Ewa Pucyk, Daniel Rogoźnicki
Studenckie Koło Naukowe Studentów Zakładu Rolnictwa
Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

KOŃ HUCULSKI – MOŻLIWOŚCI WYKORZYSTANIA W REKREACJI I HIPOTERAPII

Streszczenie
Celem pracy jest przedstawienie historii rasy koni huculskich, ich podstawowych parametrów biometrycznych a także przybliżenie możliwości użytkowania w wybranych formach rekreacji i hipoterapii. Praca ma charakter monograficzny została przygotowana głównie na podstawie literatury przedmiotu badań, a także w oparciu o doświadczenia własne związane z hodowlą koni huculskich. Konie huculskie, niegdyś nierozerwalnie związane z góralami karpackimi – Hucułami, odznaczają się odpornością na niekorzystne czynniki środowiskowe i choroby. Są to konie inteligentne, wytrzymałe, żywotne i bardzo przywiązane do człowieka. Ze względu na małe wymiary oraz niewielkie wymagania paszowe i środowiskowe konie te są tanie w utrzymaniu. Chociaż koń huculski nie jest tak szybki jak folblut, czy piękny jak arab, posiada jednak wiele innych bardzo ważnych zalet, które predysponują go między innymi do użytkowania w różnych formach rekreacji i hipoterapii.

Słowa kluczowe: koń huculski, historia rasy, rekreacja, hipoterapia

Wstęp

Konie huculskie to jedna z najstarszych ras opisanych w Polsce. Rasa ta pochodzi z terenu Karpat Wschodnich tzw. Karpat Lesistych, z rejonu historycznej krainy – Huculszczyzny i była nierozerwalnie związana z życiem codziennym górali karpackich nazywanych Hucułami.

Te niewielkie, prymitywne konie górskie są powszechnie znane w gronie osób interesujących się jeździectwem i hodowlą koni, jednakże najczęściej są one niestety niedoceniane.

Cechuje je odporność, wytrzymałość, przywiązanie do człowieka oraz dobrze rozwinięty instynkt samozachowawczy. Konie te szczególnie polecane są dla początkujących hodowców. Ze względu na odporność na choroby, niesprzyjające czynniki środowiska oraz niewielkie wymagania paszowe są one tanie w utrzymaniu. Niestety ich liczebność na terenie naszego kraju zaczęła drastycz-

nie zmniejszać się, stąd w obawie przed całkowitym wyginięciem tej rasy Hucuły objęto Programem Ochrony Zasobów Genetycznych Koni Rasy Huculskiej.

Celem pracy jest przybliżenie historii rasy koni huculskich, ich pochodzenia jak również zapoznanie czytelnika z wzorcem rasy oraz wybranymi formami użytkowania.

Materiał i metoda

Praca ma charakter monograficzny została przygotowana w oparciu o literaturę przedmiotu badań, dokumenty prawne oraz doświadczenia własne związane z hodowlą i użytkowaniem koni huculskich.

Konie huculskie – historia rasy

Konie huculskie inaczej hucuły, to prymitywna rasa niewielkich, długo żyjących (około 35 lat), górskich koni domowych (Haller, 2001). Jest to jedna z najstarszych polskich ras, często określana mianem rasy rodzimej. Konie huculskie uznawane są również za rodzimą rasę koni we wszystkich państwach, na terenie których leżą Karpaty (Polska, Ukraina, Słowacja, Rumunia, w znaczeniu historycznym również Czechy, Węgry i Austria) (Deskur, 1997).

Nazwa tej rasy związana jest z karpackimi góralami pochodzenia ruskiego i wołoskiego, którzy nazywani byli Hucułami. Zamieszkiwali oni tereny geograficznie należące do Karpat Wschodnich, tzw. Huculszczyznę. Dzisiaj Huculszczyzna to region położony w zachodniej części Ukrainy na obszarze Karpat Wschodnich (Huculszczyzna, 2021).

Chociaż źródła historyczne nie podają dokładnego czasu powstania rasy koni huculskich oraz jej pochodzenia to naukowcy twierdzą, że rasa ta prawdopodobnie powstała w efekcie krzyżowania się na przestrzeni wieków koni Przewalskiego oraz tarpanów, które następnie krzyżowały się z końmi różnych ras i typów. Wśród nich wymienia się między innymi przedstawicieli orientu tj. konie czystej krwi arabskiej i półkrwi arabskiej (Brzeski i in., 1988; Grodzki in., 2003, Purzyc, 2007).

Na powstanie tej rasy bardzo duży wpływ miały również skrajne warunki środowiskowe. Na przestrzeni wieków hodowla była prowadzona bardzo prymitywnie w surowych warunkach górskich. Przez większą część roku konie przebywały pod gołym niebem i ciężko pracowały. Były one stale obecne w życiu codziennym górali huculskich oraz wszechstronnie użytkowane jako konie juczne, pociągowe i wierzchowe. W ciągu kolejnych pokoleń skrajne warunki hodowli i użytkowania hartowały konie i bez wątpienia miały wpływ na takie cechy, jak: odporność na niekorzystne warunki środowiska, zdrowotność, wytrzymałość,

długą żywotność oraz łagodny temperament (Pruski, 2007; *Program Hodowli*.., 2019; *Program Ochrony Zasobów Genetycznych*…, 2010).

Jednym z pierwszych historycznych źródeł pisanych na temat koni górali huculskich jest dzieło „*Hipika to jest o koniach księgi"* napisane w 1603 roku przez Krzysztofa Mikołaja Dorohostajskiego – wielkiego marszałka litewskiego, pisarza hippologicznego. Pisze on, że są to wspaniałe konie, które sprawdzają się nawet w najtrudniejszych warunkach (Jackowski, 2000).

Za jednego z pierwszych hodowców koni rasy huculskiej uznaje się pułkownika armii austro-węgierskiej Martina Ritter von Herrmanna, komendanta Państwowej Stadniny Koni Radowce (Radautz) na Bukowinie. W roku 1856, w jednym z folwarków – Łuczynie (wówczas Austro-Węgry, obecnie Rumunia) założył on Pierwszą Państwową Stadninę Koni Huculskich. Stadninę tę zlikwidowano w 1870 r. po czym założono ponownie w 1877 roku. Stadnina w Łuczynie funkcjonowała do 1914 r. W tym okresie była ona bardzo ważnym ośrodkiem produkcji materiału zarodowego do hodowli koni rasy huculskiej (Tomczyk-Wrona, 2006; Purzyc, 2011).

Podczas I wojny światowej hodowla koni huculskich poniosła ogromne straty, zagrożona była również czystość tej rasy. W celu ratowania rasy Michał Holländer w 1924 roku, przeprowadził pierwszą rejestrację klaczy huculskich. W latach 1925-1937 zarejestrowano ogółem 829 klaczy. Lata II wojny światowej to kolejny bardzo trudny okresem dla hodowli koni huculskich zwłaszcza, że konie te były wykorzystywane przez wojsko. W Polsce po drugiej wojnie światowej pozostało tylko kilka państwowych ogierów huculskich i sześć klaczy (Tomczyk-Wrona, 2006).

W okresie powojennym podjęto bardzo intensywne działania mające na celu odbudowywanie pogłowia koni rasy huculskiej. Ważnym wydarzeniem było założenie w 1950 r. pierwszej polskiej Stadniny Koni Rasy Huculskiej w Jodłowniku koło Limanowej (Kwiecińska, 2005).

W 1993 r. powstała Stadnina Koni Huculskich sp. z o.o. w Gładyszowie. W tym samym roku w Bieszczadzkim Parku Narodowym utworzono Hodowlę Zachowawczą Konia Huculskiego w Wołosatem. W latach dziewięćdziesiątych powstało w Polsce również wiele prywatnych hodowli koni huculskich. W 1996 roku wprowadzono Program Ochrony Zasobów Genetycznych Koni Rasy Huculskiej. Ważnym wydarzeniem w historii hodowli koni tej rasy w naszym kraju było utworzenie w 1998 roku Związku Hodowców Konia Huculskiego, obecnie Polski Związek Hodowców Konia Huculskiego zrzeszający miłośników i hodowców koni huculskich (Jackowski, 1998; Budzyński, 2005; Purzyc, 2006; Purzyc, 2011).

Fot. 1. Roczny ogierek konia huculskiego: Feniks z Jasminum (Hroby)
Autor: Pucyk Ewa.

Fot. 2. Roczna klaczka konia huculskiego: Anielka z Jasminum (Gurgul)
Autor: Pucyk Ewa.

Cele hodowlane i wzorzec rasy konia huculskiego

Cele hodowlane

Zgodnie z Programem Hodowli Koni Huculskich główne cele hodowli koni tej rasy to przede wszystkim zachowanie rasy i jej cech pierwotnych, a w szczególności unikalnego genotypu i zdolności przekazywania na potomstwo cech rasowych (*Program Hodowli…*, 2019).

Wzorzec rasy i wybrane parametry biometryczne

Wzorzec rasy koni huculskich obecnie hodowanych w Polsce jest oparty na charakterystyce typów rasowych występujących najczęściej oraz wzorcu pokrojowym, który obejmuje maści, podstawowe wymiary i użytkowanie.

Rasa ta charakteryzuje się wytrzymałością, dużą inteligencją, a także łagodnym temperamentem. Konie huculskie zawsze przebywały w towarzystwie człowieka, co przekłada się na ich dzisiejszą potrzebę obcowania z ludźmi. Z ogromną łatwością zwierzęta te uczą się i są bardzo pojętne. Ponadto, konie huculskie są odważne i chętne do pracy, zwłaszcza w stępie, dzięki czemu sprawdzają się idealnie jako konie juczne, w hipoterapii, turystyce górskiej oraz w wielu formach rekreacji. Zdarza się, że dobrze zajeżdżony koń huculski, może wprowadzić młodego jeźdźca w świat sportu.

Budowa ciała koni huculskich jest dość krępa, lecz harmonijna. Głowa jest duża i ciężka z szerokim czołem i małymi uszami. Szyja mocna, gruba, jednak nie za krótka. Kłoda szeroka, długa, oraz mocna. Żebra są dobrze wysklepione. Kłąb wyraźnie zarysowany, mocno umięśniony. Lędźwie długie i szerokie. Bardzo umięśniony zad, często przebudowany, zaokrąglony lub lekko ścięty. Pierś szeroka, a łopatka skośna. Kończyny przednie i tylne są krótkie i mocne. Dobrze wykształcone nadgarstki i stawy skokowe. Niewielkie, mocne kopyta. Rasa charakteryzuje się mocną konstytucją. Ruch konia huculskiego w stępie i w kłusie powinien być dynamiczny oraz w miarę posuwisty. Skrócenie chodów, nie jest traktowane jako wada, jeżeli wynika z anatomicznej budowy i użytkowania zwierzęcia.

Biometryczny wzorzec rasy, według Programu Hodowli Koni Rasy Huculskiej (2019) przedstawia się następująco:

- Wysokość w kłębie: u ogierów 135-145 cm, u klaczy 132-143 cm.
- Obwód klatki piersiowej: dla ogierów i klaczy musi być, co najmniej większy o 30 cm od wysokości w kłębie.
- Obwód nadpęcia: u ogierów 17-20 cm, u klaczy 16-19 cm.

– Wysokość mierzona jest laską zoometryczną. Obwód nadpęcia mierzony jest na lewej, przedniej kończynie, pod stawem nadgarstkowym w jego najcieńszym miejscu (z dokładnością do 0,25 cm).

Fot. 3. Wałach konia huculskiego o umaszczeniu karosrokatym
Autor: Pucyk Ewa.

Fot. 4. Klacz konia huculskiego o umaszczeniu ciemnogniadym
Autor: Pucyk Ewa.

Umaszczenie rasy powinno być: gniade, kare, myszate, bułane lub ewentualnie połączone ze wzorem srokatotobiano. U klaczy można dopuścić umaszczenie kasztanowate lub czerwonobułane, jeżeli występują typowe cechy rasowe, w tym brak odmian i rude pręgowanie. Konie o maści myszatej, bułanej oraz czerwonobułanej zawsze posiadają pręgę grzbietową oraz pręgi na łopatkach i kończynach. Jest to pożądane u koni maści gniadej i karej (*Program Hodowli*.., 2019; *Program Ochrony Zasobów Genetycznych*…, 2010).

Użytkowanie koni huculskich w rekreacji i hipoterapii

Rekreacja rozumiana jest jako aktywność ruchowa, która podejmowana jest w czasie wolnym, na przykład od pracy lub obowiązków domowych. Powinna być chwilą relaksu, przyjemności i zregenerowania sił fizycznych i psychicznych. Istnieje podział na rekreację poprzez działalność społeczną, twórczą, kulturalno-rozrywkową oraz ruchową (fizyczną) (Lubowiecki-Vikuk i Paczyńska-Jędrycka, 2010).

Do jednej z form rekreacji można zaliczyć jazdę konną. Poprawia ona ogólną postawę ciała oraz kondycję jeźdźca, aktywizuje mięśnie głębokie, ćwiczy koordynację ruchową oraz równowagę. Istnieje wiele form użytkowania koni w rekreacji. Konie huculskie najlepiej nadają się do użytkowania w agroturystyce, turystyce górskiej, rajdach terenowych w jeździe zaprzęgiem lub bryczką oraz w hipoterapii.

Fot. 5. Klacz huculska przygotowana do jazdy rekreacyjnej
Autor: Pucyk Ewa.

Użytkowanie w agroturystyce

Konie huculskie polecane są do użytkowania w gospodarstwach agroturystycznych, które zlokalizowane są najczęściej w terenach malowniczo położonych. Zazwyczaj nieopodal znajdują się lasy, jeziora, rzeki, bądź tereny górzyste. Bardzo ważnym elementem oferty agroturystycznej jest również możliwość obcowania ze zwierzętami, powszechnie nie spotykanymi, takimi, jak na przykład lamy, alpaki, czy też konie rasy huculskiej (Roman i Niedziółka, 2017).

Jedną z ciekawszych ofert gospodarstw agroturystycznych mogą być jazdy konne/nauka jazdy konnej. Ta forma zajęć uzależniona jest od poziomu umiejętności gości i pomysłu właścicieli gospodarstwa agroturystycznego. Zajęcia powinny odbywać się zawsze pod czujnym okiem instruktora, odpowiednio wyszkolonego, który posiada specjalne uprawnienia do prowadzenia tego rodzaju zajęć (Dzięciołowski, 2007; Cichowska, 2012; Łagowska i Kot, 2013). Przykładowa oferta może składać się: z jazdy na lonży dla początkujących, jazdy w małych grupach (na przykład dwuosobowych), jazdy dla zaawansowanych (na przykład w grupach czteroosobowych). Można również wprowadzić podstawy ujeżdżenia lub skoków, w zależności od poziomu zaawansowania jeźdźca. Niektóre gospodarstwa (jeżeli mają do tego warunki) organizują terenowe jazdy konne lub nawet pławienie koni.

Fot. 6. Jazda rekreacyjna dla najmłodszych na wałachu huculskim
Autor: Pucyk Ewa.

Turystyka górska i rajdy terenowe

Konie huculskie tak nierozerwalnie związane z górami w przeszłości bardzo często były wykorzystywane również przez turystów i miłośników gór do transportu ekwipunku, jak również do górskich wędrówek konnych. Dlatego też mówiąc dzisiaj o górskiej turystyce konnej wracamy do źródeł i tradycji. Kultywując dawne tradycje górskiej turystyki konnej w 1990 roku powstał pierwszy Jeździecki Klub Turystyki Górskiej Polskiego Towarzystwa Turystyczno Krajoznawczego (PTTK) z siedzibą w Nowym Sączu (Grodzki i in. 2003). Twórcą pomysłu, aby turyści mogli przemierzać polskie góry konno i aby zorganizować ich w ramach struktur PTTK, był Marek Krzemień.

Fot. 7. Półtoraroczny wałach konia huculskiego w trakcie przygotowania do rajdów
Autor: Pucyk Ewa.

Obecnie w Polskich górach istnieją setki kilometrów szlaków konnych oraz dziesiątki ośrodków górskiej turystyki jeździeckiej. W związku z rosnącym zainteresowaniem tą formą aktywności wydawane są przewodniki, mapy, a także podręczniki adresowane do turystów. Zarząd Główny Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego powołał kadrę instruktorską, która wyszkoliła Przewodników Górskiej Turystyki Jeździeckiej PTTK (aktualnie to ponad 1000 osób). To właśnie oni czuwają nad bezpieczeństwem turystów na szlakach. Istnieje także system odznak Górskiej Turystyki Jeździeckiej, które można otrzymać po zdaniu egzaminu teoretycznego i praktycznego. Do form konnej turystyki jeździeckiej możemy zaliczyć: godzinny wyjazd w teren, kilkugodzinną wycieczkę. Jak również kilkudniowy rajd po wyznaczonych górskich szlakach.

Wyjeżdżając w górski teren niezbędne jest bardzo dobre przygotowanie turysty oraz dobrze wyszkolony koń o odpowiednich predyspozycjach psychofizycznych. Przede wszystkim powinien być on spokojny, odważny, wytrzymały, odporny na niesprzyjające warunki atmosferyczne i raczej niskiego wzrostu. Idealną rasą do górskich wędrówek oraz rajdów terenowych są konie huculskie (*Polskie Towarzystwo…*, 2021; Bardzoł, Jackowski 2008).

Fot. 8. Wałach konia huculskiego podczas jednodniowego rajdu
Autor: Pucyk Ewa.

Użytkowanie zaprzęgowe koni huculskich

Konie huculskie sprawdzają się również bardzo dobrze w użytkowaniu zaprzęgowym (w różnych typach zaprzęgów). W wyborze konia zaprzęgowego ważna jest jego budowa anatomiczna oraz cechy charakteru. Koń powinien być zrównoważony, spokojny, chętny do pracy, wytrzymały. Dobrze, aby koń zaprzęgowy miał właściwie proporcje: kłąb, lędźwie, grzbiet i krzyż. Łopatki powinny być krótkie, strome. Pierś szeroka, klatka piersiowa głęboka. Dobrze aby zad był masywny i umięśniony. Głowa proporcjonalna względem reszty ciała. Szyja powinna być długa. Nogi i kopyta proporcjonalne zbudowane. Jednym z ważniejszych elementów konia zaprzęgowego jest jego ruch. Bardzo ważne są również uprzęże, które możemy podzielić na chomątowe (np. angielska, podlaska) i szorowe (szory, półszory, szleje). Obecnie w Europie najbardziej znane style zaprzęgowe to: angielski i węgierski. Styl angielski jest bardziej wystawny, z uprzężą chomątową, natomiast styl węgierski ma charakter bardziej wiejski.

Cechuje się uprzężą szorową oraz pojazdami o lekkiej konstrukcji. W powożeniu mamy wiele rodzajów zaprzęgów, niektóre z nich to: pojedynka (jeden koń), para (dwa konie obok siebie), tandem (dwa konie jeden za drugim), random (trzy konie, jeden za drugim), szydło (dwa konie obok siebie, jeden po środku z przodu). Musimy pamiętać, aby dopasować odpowiednią uzdę i kiełzno dla danego konia (Nowicka 2017).

Użytkowanie koni huculskich w hipoterapii

Hipoterapia to rodzaj terapii osób niepełnosprawnych z udziałem koni, służy ona poprawie kondycji człowieka w sferze fizycznej, emocjonalnej i poznawczej. W hipoterapii użytkowane są konie łagodne, spokojne i wyrozumiałe. Niski wzrost koni huculskich ułatwia szczególnie dzieciom i młodzieży przełamanie strachu, minimalizuje efekt wysokości oraz pozwala na lepszą asekurację pacjenta.

Fot. 9. Młody wałach konia huculskiego ze współautorką pracy
Autor: Pucyk Ewa.

Hipoterapeuta powinien mieć do pomocy od jednej do trzech osób. Terapia z udziałem koni ma różne formy. Pierwszą z nich jest terapia ruchem konia, gdzie pacjent nie wykonuje ćwiczeń, jedynie odczuwa ruch zwierzęcia. Druga formą jest fizjoterapia na koniu. W czasie, gdy koń idzie, pacjent wykonuje ćwiczenia gimnastyczne z fizjoterapeutą. Trzecia forma to wyłącznie kontakt z koniem, bez konieczności siedzenia na nim. Ostatnia forma to psychopedagogiczna

jazda konna i woltyżerka. Może odbywać się zarówno na koniu, jak i obok niego. Ma na celu usprawnienie fizyczne, poznawcze, intelektualne oraz emocjonalne. W hipoterapii wykorzystywany jest przede wszystkim ruch idącego konia. Dzięki niemu u pacjentów wydzielana jest adrenalina. Siedząc na końskim grzbiecie pacjent uspokaja się, co powoduje rozluźnienie mięśni. Obcowanie ze zwierzęciem poprawia samopoczucie i wzmaga chęć do wykonywania często bolesnych i trudnych ćwiczeń (Bednarczyk, 2015).

Fot. 10. Wałach konia huculskiego z dużymi predyspozycjami do pracy w hipoterapii
Autor: Pucyk Ewa.

Podsumowanie

Konie huculskie od lat nierozerwalnie związane z człowiekiem znane są ze swojej inteligencji, wytrzymałości i dzielności. Doskonale sprawdzają się w różnych formach użytkowania, zarówno w użytkowaniu wierzchowym, jucznym, zaprzęgowym, jak również mogą być użytkowane w różnych formach rekreacji oraz w hipoterapii. Ze względu na swój niewielki wzrost, skromne wymagania paszowe oraz odporność na czynniki zewnętrzne środowiska są to konie łatwe i tanie w utrzymaniu, szczególnie polecane dla początkujących hodowców.

Konie huculskie świadczą o kulturze i tradycji minionych pokoleń, jak również wnoszą wielki wkład w bioróżnorodność zwierząt użytkowanych przez człowieka. Bardzo ważne jest aby bioróżnorodność ta została zachowana dla przyszłych pokoleń.

Piśmiennictwo

1. Bardzoł, A., Jackowski, M. (2008). *Struktura genealogiczna populacji koni huculskich w Bieszczadzkim Parku Narodowym.* Roczniki Bieszczadzkie, 5, s. 389-408.
2. Bednarczyk, M. (2015). *Hipoterapia jako forma rehabilitacji i wsparcia włączania społecznego osób niepełnosprawnych.* Student Niepełnosprawny. Szkice i rozprawy. Wyd. UPH w Siedlcach, 15(8), s. 207-217.
3. Brzeski, E., Górska, K., Rudowski, M. (1988), *Konie huculskie.* PWN Warszawa.
4. Budzyński, T. (2005). *Hucuły konie z gór.* Wyd. LIBRA, Rzeszów.
5. Cichowska, J. (2012). *Rozwój produktu agroturystycznego w oparciu o jazdę konną.* Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich, 2/IV, PAN, Oddz. w Krakowie, s. 53-64.
6. Deskur, S. (1997). *Stan światowej hodowli hucułów.* Koń Polski, 4, s. 30.
7. Dzięciołowski, P. (2007). *Konie w turystyce i agroturystyce.* Hippica Pro Partia, Warszawa.
8. Grodzki, W., Garncarz, J., Ruda, M. (2003), *Dobre czasy dla huculа*. Przegląd hodowlany 4, s. 25-28.
9. Haller, M. (2001). *Rasy koni.* MULTICO Oficyna Wydawnicza. Warszawa.
10. Huculszczyzna, https://pl.wikipedia.org/wiki/Huculszczyzna, (dostęp 22.04.2021).
11. Jackowski, M. (2000). *Hucuły – jeepy Karpat*. Hucuły, 2, s. 2-9.
12. Jackowski, M. (1998). *Powrót Związku Hodowców Konia Huculskiego.* Koń Pol., 4, s. 35.
13. Kwiecińska, K. (2005). *Struktura genetyczna populacji koni huculskich ze stadniny w Gładyszowie.* Przegl. Hod., 7, s. 24-25.
14. Lubowiecki-Vikuk, A., Paczyńska-Jędrycka, M. (2010). *Współczesne tendencje w rozwoju form rekreacyjnych i turystycznych*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
15. Łagowska, B., Kot, I. (2013). *Znaczenie zwierząt w kreowaniu produktu turystyki wiejskiej w Polsce wschodniej.* Economics and Management, 3, s. 25-34.
16. Nowicka, D. (2017). *ABC Powożenia*. Wydanie II. Wyd. PARKUR. Pyzdry.
17. Polskie Towarzystwo Turystyczno Krajoznawcze. *Turystyka jeździecka*. https://www.pttk.pl/turystyka-jezdziecka.html#.YNxzs7txfIU, (dostęp 20.04.2021).
18. Program Hodowli Koni Rasy Huculskiej, Polski Związek Hodowców Koni, Warszawa, 2019.
19. Program Ochrony Zasobów Genetycznych Koni Rasy Huculskiej. Tekst jednolity. Załącznik nr 1 do Zarządzenia Nr 19/10 z dn. 16. kwietnia 2010 r.

20. Pruski, W. (2007). *Hodowla koni*. Warszawa, PWRiL.
21. Purzyc, H. (2007). *Remarks on the history of breeding Hucul horses*. Acta Sci. Pol. – Medicina Veterinaria (Weterynaria), 6, s. 69-76.
22. Purzyc, H. (2011). *Dynamika rozwoju pozapłodowego koni huculskich*. Współczesne problemy medycyny weterynaryjnej. Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, Wrocław.
23. Purzyc, H. (2006). *Cechy konia huculskiego w świetle badań morfometrycznych*. Praca doktorska.
24. Roman, M., Niedziółka, A. (2017). *Agroturystyka jako forma przedsiębiorczości na obszarach wiejskich*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
25. Tomczyk-Wrona, I. (2006). *Historia powstawania linii genealogicznych w hodowli koni huculskich.* Wiadomości Zootechniczne, XLIV, 2, s. 76-80.

Liczba znaków ze spacjami: 21 192 + grafika

Elvira Shevchenko, Andrei Taradaniuk,
Yelizaveta Nikalayeuskaya, Agnieszka Kozak
Koło Naukowe studentów Turystyki i Rekreacji
Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej
Wydział Nauk o Zdrowiu, Zakład Turystyki i Rekreacji

MOTYWACJE PODJĘCIA STUDIÓW I OCZEKIWANIA EDUKACYJNE I ZAWODOWE STUDENTÓW TURYSTYKI I REKREACJI PAŃSTWOWEJ SZKOŁY WYŻSZEJ IM. PAPIEŻA JANA PAWŁA II W BIAŁEJ PODLASKIEJ

Streszczenie
Celem artykułu była analiza motywów studiowania i oczekiwań osób uczących się w PSW im Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej na kierunku Turystyka i rekreacja. Poruszana problematyka wydaje się istotna ze względu na fakt trwających od kilku lat zmian na rynku edukacyjnym.
Badania przeprowadzono metodą sondażu diagnostycznego korzystając z techniki ankiety. Autorską ankietę przeprowadzono wśród 100 studentów kierunku Turystyka i rekreacja PSW im Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej. Badania przeprowadzono w marcu 2021 roku.
Badania wykazały, że studenci w większości świadomie dokonują wyboru uczelni i podejmują studia na kierunku Turystyka i rekreacja z zamiłowania do turystyki. Młodzi ludzie oczekują ciekawego harmonogramu zajęć, zagranicznych wyjazdów i interesującej oferty edukacyjnej. Oczekują także że uczelnia pomoże im w karierze zawodowej.
Studenci podejmują studia, kierując się przede wszystkim zainteresowaniami i sytuacją na rynku pracy, mają sprecyzowane zainteresowania i dosyć klarowną wizję swojej przyszłości zawodowej. Młodzi ludzie w większości świadomie dokonują wyboru uczelni podejmując studia na wybranym kierunku z zamiłowania do turystyki i rekreacji. Zdecydowana większość badanych wśród motywów związanych ze studiowaniem wskazała na możliwość znalezienia ciekawej i dobrze płatnej pracy w przyszłości.

Słowa kluczowe: motywacja studiowania, oczekiwania edukacyjne, studenci, uczelnia

Wstęp

Podstawowymi celami studiowania powinno być podnoszenie kompetencji, w tym w szczególności zdobywanie wiedzy, rozwój zainteresowań, nauka kry-

tycznego myślenia i nabywanie doświadczeń zawodowych w czasie wolnym od nauki, a także kształtowania cech osobowościowych potrzebnych w pracy zawodowej. Dla studentów studia powinny być świadomą i celową drogą do kariery zawodowej. Można jednak odnieść wrażenie, że dla wielu są one celem samym w sobie. Ważne jest dla nich uzyskanie dyplomu, bycie studentem, a często mniej ważne zdobycie odpowiedniej wiedzy, zarówno ogólnej jak i ukierunkowanej na przyszłą pracę zawodową (Jarecki, 2015). Kierunek Turystyka i rekreacja cieszy się dużym zainteresowaniem. Nasuwa się pytanie o przyczynę chęci kształcenia w zakresie turystyki i rekreacji, a także o oczekiwania edukacyjne i zawodowe młodych ludzi. Uzyskanie odpowiedzi na podstawie przeprowadzonych badań może być przyczynkiem do ulepszenia oferty kształcenia na kierunku Turystyka i rekreacja, wypracowania wzorców edukacyjnych, które zaspokoją potrzeby studentów.

W ostatnich latach na rynku usług edukacyjnych, a zwłaszcza usług świadczonych przez szkolnictwo wyższe zachodzą duże zmiany. Z jednej strony mamy do czynienia z dużą podażą uczelni, z drugiej natomiast z trwającym niżem demograficznym. Sytuacja ta wymusza na uczelniach wyższych potrzebę wzmożonych działań marketingowych, których celem jest nawiązanie i utrzymanie stałych relacji z odbiorcami ich oferty. Wyższe uczelnie stanęły też przed nowymi wyzwaniami. Muszą zmagać się z rosnącymi aspiracjami edukacyjnymi społeczeństwa a także z dużą konkurencyjnością na rynku usług edukacyjnych. W związku z powyższym podjęto próbę określenia motywów podjęcia studiów a także oczekiwań z nimi związanych przez studentów PSW na kierunku Turystyka i rekreacja Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej. Inspiracją dla badań w tym zakresie była także publikacja autorów Liba i Stebila (2017) oraz Wroczyńskiej (2013), którzy podjęli próbę wyjaśnienia rozpoczęcia studiów w różnych uczelniach w Polsce i za granicą. O aktualności tego zagadnienia świadczy również fakt, że wielu autorów podejmowało podobne wysiłki badawcze dotyczące innych kierunków studiów m.in.: Sławecki, Wach-Kąkolewicz (2012), Omelan, Furgała-Selezniow, Skrzypczak (2013), Kapera (2017), Adamska (2018).

Metodyka badań

Celem artykułu była analiza motywów studiowania i oczekiwań osób uczących się w PSW im Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej na kierunku Turystyka i rekreacja. Poruszana problematyka wydaje się istotna ze względu na fakt trwających od kilku lat zmian na rynku edukacyjnym. W części teoretycznej scharakteryzowano zjawisko motywacji do uczenia się, część empiryczna natomiast zawiera prezentację wyników badań prowadzonych wśród studentów PSW w Białej Podlaskiej. Badaniami objęto 100 studentów kierunku Turysty-

ka i rekreacja. Celem badań było uzyskanie odpowiedzi na następujące pytania badawcze: Czym kierowali się studenci podejmując decyzje o wyborze studiów na kierunku Turystyka i rekreacja? Jakie oczekiwania wobec oferty edukacyjnej mają studenci? Jakie są ich plany zawodowe na przyszłość? Badania przeprowadzono w marcu 2021 roku metodą sondażu diagnostycznego korzystając z techniki ankiety.

Motywacja i jej rola w procesie studiowania

Procesy motywacyjne są podstawą aktywności człowieka. Znaczenie słowa motywacja rozumiane jest najogólniej jako proces regulacji, który steruje czynnościami człowieka tak, aby doprowadziły one do osiągnięcia określonego celu, wyniku (Encyklopedia organizacji i zarządzania, 1991). Jedna z klasyfikacji motywacji pokazuje, że ludzie w swoim działaniu kierują się motywacją wewnętrzną lub zewnętrzną. Motywacja wewnętrzna pochodzi z wnętrza, to znaczy, że jednostka angażuje się w jakieś działanie dla samego działania, podejmuje aktywność z wyboru, intencjonalnie, ponieważ jest ona przyjemna i wzbudza zainteresowanie (Zimbardo, 2012). Zachowania wynikające z motywacji wewnętrznej podejmowane są bez wysiłku i często z dużym zaangażowaniem emocjonalnym i/lub poznawczym, natomiast zachowania motywowane czynnikami zewnętrznymi wymagają wysiłku i dodatkowych wzmocnień, najczęściej pochodzących z otoczenia społecznego. Z reguły uczniowie czy studenci motywowani zewnętrznie w toku swojej edukacji nie potrafią podjąć jakiejkolwiek aktywności uczenia się bez przysłowiowego „kija i marchewki". Brak wzmocnień zarówno pozytywnych (nagrody) lub negatywnych (kary) z otoczenia sprawia, że ustają w swoich dążeniach. Dlatego niezmiernie ważne jest, aby nawet jeśli początkowa motywacja towarzysząca studiowaniu ma tylko i wyłącznie charakter zewnętrzny, starać się kształtować zainteresowania, szukać pasji i rozbudzać w sobie ciekawość poznawczą. Zmiana motywów zewnętrznych na wewnętrznedostarczy studentowi satysfakcji i zadowolenia, jakie wynika z uczenia się, ale przede wszystkim pozwoli studentowi przetrwać trudne chwile i lepiej znieść porażki.

Wyniki badań

W badaniach wzięło udział 100 respondentów, byli to w zdecydowanej większości studenci studiów licencjackich (74%), pozostali (26%) reprezentowali studia magisterskie. Wszyscy ankietowani byli studentami kierunku Turystyka i rekreacja PSW im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej.W badaniach wzięło udział więcej kobiet (61%) niż mężczyzn (39%) (tabela 1).

Tab. 1. Wiek i struktura respondentów

Respondenci		Odsetek
Płeć	Kobiety	61%
	Mężczyźni	39%
Wiek	Poniżej 18	6%
	18- 25	76%
	26 - 35	9%
	Powyżej 36 lat	9%

Źródło: opracowanie własne.

Uwzględniając miejsce pochodzenia studentów, można stwierdzić, że badana zbiorowość cechowała się zróżnicowaniem. 34% studentów pochodziło z miast liczących od 50 do 150 tys. mieszkańców oraz od 100 do 500 tys. mieszkańców, 23% zamieszkiwało w miastach liczących do 50 tys. mieszkańców, a zaledwie 9% w miastach powyżej 500 tys. mieszkańców (ryc. 1).

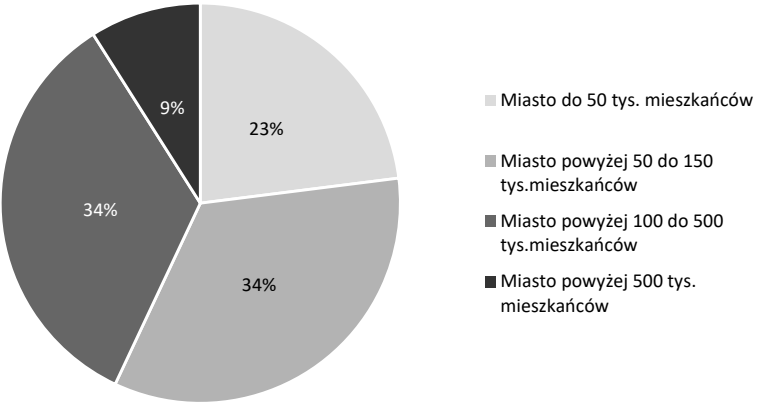

Ryc. 1. Miejsce stałego zamieszkania respondentów
Źródło: opracowanie własne.

Większość ankietowanych (39%) było studentami 1 roku studiów licencjackich,13% respondentów to studenci 2 roku studiów lic, 22% reprezentowała 3 rok studiów licencjackich. 17% badanych reprezentowało 1 rok a 9% 2 rok studiów magisterskich. Wyniki przedstawiono na rycinie 2.

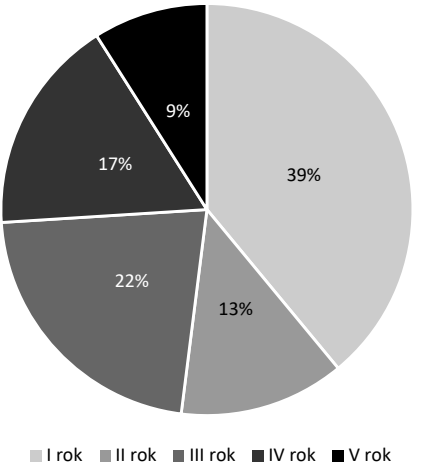

Ryc. 2. Rok studiów respondentów
Źródło: opracowanie własne.

Pierwsze pytanie odnosiło się do motywów którymi kierowali się badani studenci, podejmując studia na kierunku Turystyka i rekreacja. Wyniki z badań uprawniają do postawienia wniosku, że dla wielu studentów otrzymanie dobrej, zgodnej z oczekiwaniami i dobrze płatnej pracy to czynnik, który motywuje ich do podejmowania wysiłków związanych ze studiowaniem. Rozkład odpowiedzi przedstawiono na rycinie 3.

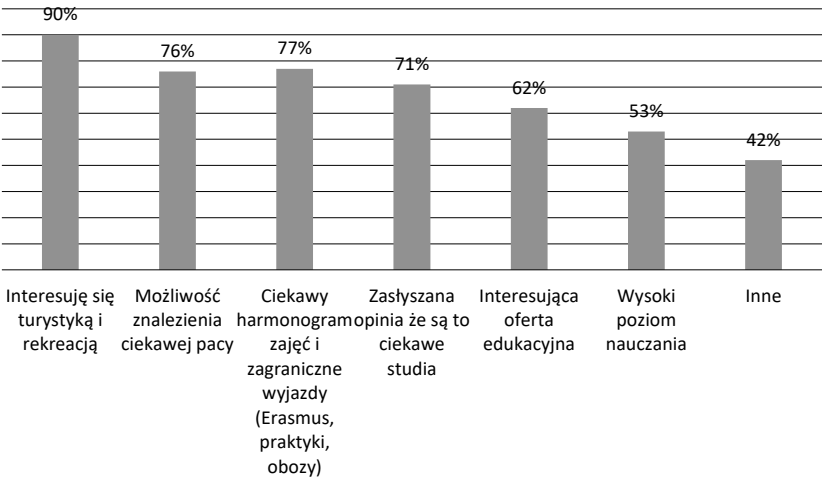

Ryc. 3. Czynniki decydujące o wyborze kierunku studiów Turystyka i Rekreacja w PSW im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej
Źródło: opracowanie własne.

Badania wykazały, że w większości studenci kierunku Turystyka i rekreacja są zadowoleni z dokonanego wyboru kierunku studiów. Na pytanie o zadowolenie z dokonanego wyboru kierunku studiów otrzymano następujący rozkład odpowiedzi: bardzo zadowolony 38%, zadowolony 47%, średnio zadowolony 14% niezadowolony 1% i 0 % bardzo niezadowolony (ryc. 4).

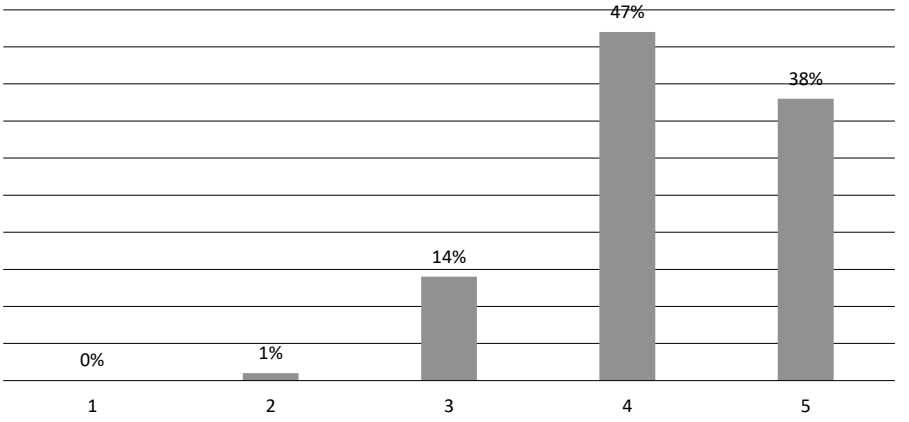

Ryc. 4. Poziom satysfakcji z dokonanego wyboru kierunku/typu studiów
Źródło: opracowanie własne.

Zainteresowanie jakąkolwiek dziedziną jest zwykle wynikiem osobistego spotkania z nią czy uczestnictwa w niej, dlatego też zapytano studentów, czy i jak często uprawiają turystykę. Wyniki przedstawiono na rycinie 5.

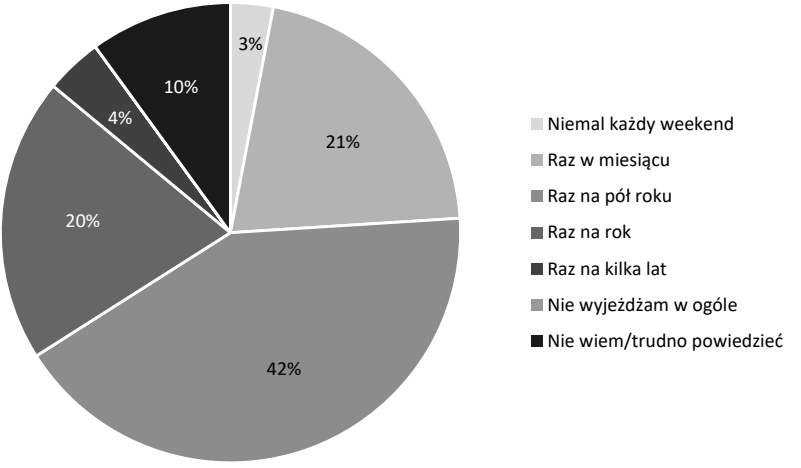

Ryc. 5. Podejmowanie aktywności turystycznej przez studentów TIR PSW im. Papieża Jana Pawła IIw Białej Podlaskiej
Źródło: opracowanie własne.

Odnosząc się do sfery rekreacji zapytano studentów czy są regularnie aktywni w czasie wolnym. Mniej niż połowa studentów (41%) uznała siebie za aktywnych ruchowo kilka razy w tygodniu. Tylko 20% badanych podejmuje aktywność fizyczną każdego dnia. Takie odpowiedzi sugerują, że osoby, które wybierają kierunek Turystyka i rekreacja są umiarkowanie aktywne ruchowo (ryc. 6).

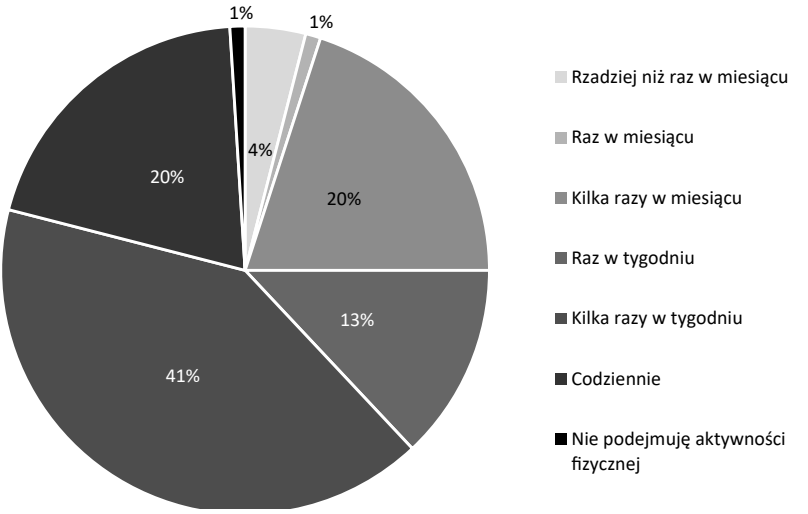

Ryc. 6. Ocena poziomu aktywności ruchowej respondentów
Źródło: opracowanie własne.

Przy założeniu, że badani studenci interesują się turystyką/rekreacją, istotne było ustalenie, jak duże jest to zainteresowanie i czy wykracza poza potrzeby przeciętnego turysty. Ankietowanych zapytano o działania mające na celu przygotowanie się do funkcjonowania na rynku pracy a także o posiadane kwalifikacje w zakresie turystyki/rekreacji. Studenci wskazali, że posiadają kwalifikacje w zakresie turystyki, które mogą wykorzystać w pracy zawodowej. Były to uprawnienia: kelnerskie (48%), animatora czasu wolnego (29%), pilota wycieczek (14%) i instruktora fitness (10%). Wyniki badań zaprezentowano na rycinie 7.

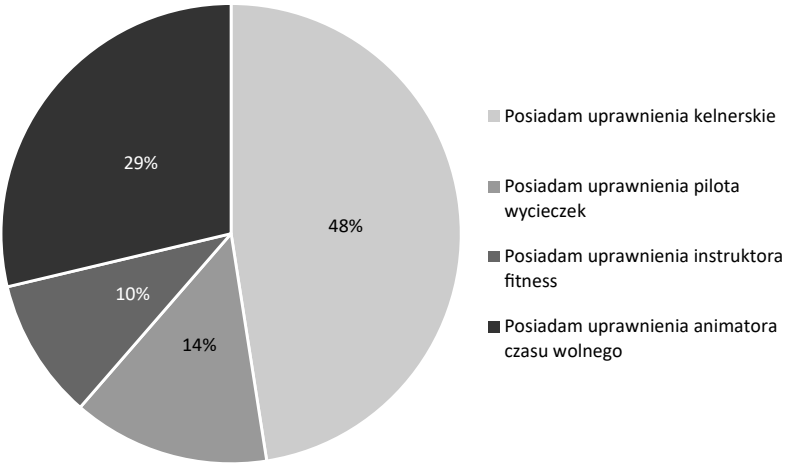

Ryc. 7. Kwalifikacje w zakresie turystyk i rekreacji studentów Turystyki i rekreacji PSW im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej
Źródło: opracowanie własne.

Analizując opinie studentów na temat umiejętności zawodowych jakie chcieliby zdobyć w toku studiów ustalono, że ich oczekiwania były w tym zakresie wysokie. Studenci kierunku Turystyka i rekreacja zadeklarowali, że w czasie trwania studiów chcieliby uzyskać dodatkowe uprawnienia z zakresu turystyki i rekreacji (ryc. 8).

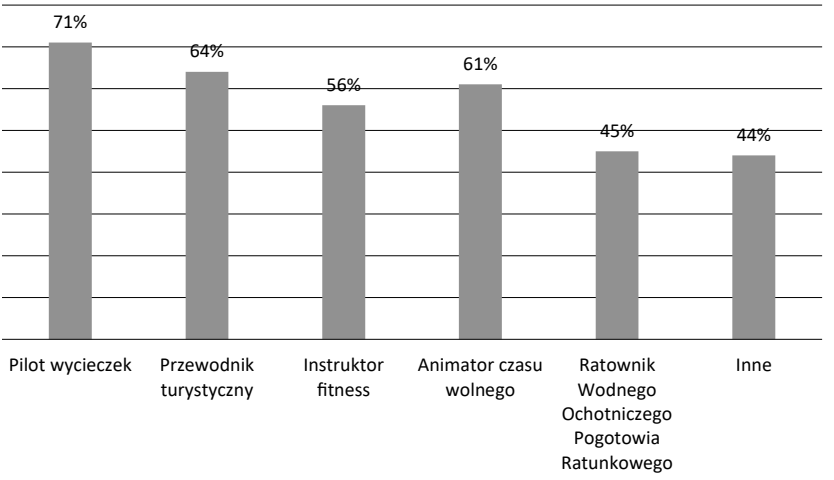

Ryc. 8. Chęć uzyskania dodatkowych uprawnień z zakresu turystyki i rekreacji studentów Turystyki i rekreacji PSW im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej
Źródło: opracowanie własne.

Kluczowym elementem podjętych badań było zdiagnozowanie oczekiwań wobec oferty edukacyjnej jakie mają studenci kierunku Turystyka i rekreacja. Na bazie uzyskanych wyników (ryc. 9) ustalono hierarchię czynników, pokazującą oczekiwania studenta kierunku Turystyka i rekreacja wobec oferty edukacyjnej uczelni.

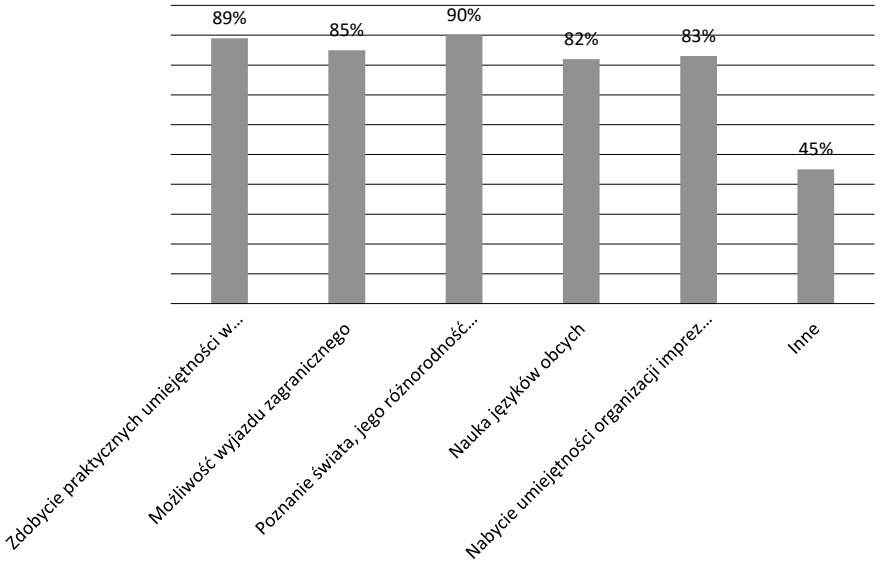

Ryc. 9. Oczekiwania wobec oferty edukacyjnej na kierunku Turystyka i rekreacja w PSW im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej
Źródło: opracowanie własne.

W ostatnim pytaniu poproszono respondentów o wskazanie dziedziny, z którą chcieliby związać swoje życie zawodowe. Większość studentów precyzyjnie określiła, gdzie chciałyby pracować w przyszłości. Odpowiedzi przestawiono na rycinie 10.

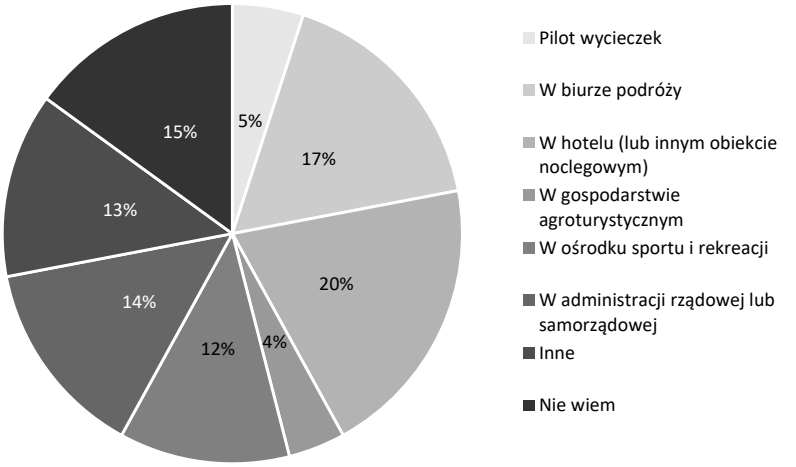

Ryc. 10. Preferowane miejsce zatrudnienia w przyszłości
Źródło: opracowanie własne.

Podsumowanie i wnioski

Na podstawie przeprowadzonych badań sformułowano następujące wnioski:
- studenci podejmują studia, kierując się przede wszystkim zainteresowaniami i sytuacją na rynku pracy,
- studenci mają sprecyzowane zainteresowania i dosyć klarowną wizję swojej przyszłości zawodowej,
- młodzi ludzie w większości świadomie dokonują wyboru uczelni podejmując studia na kierunku Turystyka i rekreacja z zamiłowania do turystyki i rekreacji,
- zdecydowana większość przebadanych studentów wśród motywów związanych ze studiowaniem turystyki i rekreacji wskazało na możliwość znalezienia ciekawej i dobrze płatnej pracy w przyszłości,
- respondenci wybierając kierunek studiów kierowali się interesującą ofertą edukacyjną, natomiast ponad połowa badanych jako powód podjęcia studiów wskazała wysoki poziom nauczania,
- studenci Turystyki i rekreacji są usatysfakcjonowani z dokonanego wyboru kierunku studiów i oczekują ciekawego harmonogramu zajęć a także zagranicznych wyjazdów,
- oprócz formalnego wykształcenia w branży turystycznej (zdobycie praktycznych umiejętności w zakresie prowadzenia działalności turystycznej, umiejętności pracy w przedsiębiorstwach turystycznych, nauki języków obcych), badane osoby oczekują, że w toku studiów uzyskają dodatkowe uprawnienia i kwalifikacje w postaci różnorodnych kursów.

Dla władz uczelni, nauczycieli akademickich oraz dla przyszłych pracodawców szczególnie istotnym zagadnieniem jest motywacja do uczenia się, studiowania, a w szerszym ujęciu także do rozwoju zawodowego. Tematyka ta jest niezwykle aktualna, szczególnie w kontekście zmian zachodzących w ostatnim czasie w obszarze rynku pracy i szkolnictwa wyższego.Kierunek Turystyka i rekreacja na obecnym Wydziale Nauk o Zdrowiu PSW im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej „zadebiutował" wpierwszym roku akademickim 2000/2001. Dla nauczycieli akademickich jest to ogromne wyzwanie, zarówno dydaktyczne, jak i naukowe, ale też wielka odpowiedzialność wobec młodych ludzi, którzy tak licznie zadeklarowali chęć nauki na tym kierunku. Dlatego przeprowadzone wśród studentów Turystyki i rekreacji badania dotyczące motywów, którymi się kierowali, podejmując studia, a przede wszystkim – ich oczekiwań edukacyjnych i zawodowych, należy uznać za bardzo istotne. Bardzo istotne jest również świadome kształtowanie programów studiów oraz konkretnych zajęć lekcyjnych w taki sposób, aby wyposażały studentów w wiedzę, umiejętności i postawy, które rzeczywiście ułatwią im wejście na rynek pracy, a także przygotują ich do wyboru i realizacji własnej ścieżki rozwoju zawodowego. W podsumowaniu analizowanego na podstawie 100 ankiet zagadnienia motywów studiowania i oczekiwań młodzieży należy zaznaczyć, że prezentowane na łamach niniejszego artykułu badania mają charakter pilotażowy i odnoszą się do studentów uczących się w Białej Podlaskiej. W celu dalszego zbadania zjawiska wskazane jest przeprowadzenie podobnych analiz w innych ośrodkach akademickich na terenie kraju.

Piśmiennictwo

1. Adamska, M. (2018). *Oczekiwania studentów wobec kadry dydaktycznej jako czynniki warunkujące poprawę kapitału relacyjnego uczelni*. Minibnr 4 (30) Marketing instytucji naukowych i badawczych, Warszawa, s. 35-56.
2. Encyklopedia organizacji i zarządzania, PWE, Warszawa 1991, s. 283.
3. Jarecki, W. (2015). *Motywacje przy podejmowaniu studiów wyższych* ekonomicznych. Annales Etyka w życiu gospodarczym vol. 18, nr 3, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 133-141.
4. Kapera, I. (2017). *Motywy wyboru i oczekiwania studentów z Ukrainy wobec kształcenia na kierunkach związanych z turystyką*. Turyzm 27/1, Warszawa, s. 19-23.
5. Lib,W.,Stebila, J. (2017). *Motywy podjęcia studiów przez absolwentów szkół średnichw Polsce i Słowacji – w świetle badań porównawczych*. Wydawnictwo UR, Rzeszów, s. 51-56.
6. Omelan, A., Furgała-Selezniow, G., Skrzypczak, A. (2013). *Motywy podejmowania studiów oraz oczekiwania edukacyjne i zawodowe studentów tury-*

styka i rekreacja na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie. (W) R. Pawlusiński (red.) Współczesne uwarunkowania i problemy w rozwoju turystyki, Wydawnictwo UJ, Kraków, s. 477-484.
7. Sławecki, B., Wach-Kąkolewicz, A. (2018). *Rozwój zawodowy – motywy podejmowania aktywności uczenia się*, „E-mentor" nr 4 (26), s. 150-165.
8. Wroczyńska, A. (2013). *Oczekiwania współczesnych studentów wobec uczelni wyższych – prezentacja wyników prowadzonych badań*. BAS, Nr 3(35) Uniwersytet Warszawski, Warszawa, s. 249-272.
9. Zimbardo, P.G., Johnson, R.L., McCann, V. (2011). *Psychologia. Kluczowe koncepcje*, Tom 2. Motywacja i uczenie się. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 62-63.

Liczba znaków ze spacjami: 16 503 + grafika

Magdalena Stajner, Paulina Stoedter
Studenckie Koło Medycyny Ratunkowej COR
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nysie
– opiekun naukowy dr Ireneusz Barziej

POZIOM WIEDZY STUDENTÓW PWSZ NYSA NA TEMAT PODSTAWOWYCH ZABIEGÓW RESUSCYTACYJNYCH W DOBIE COVID-19

Streszczenie
Celem naszej pracy była ocena poziomu wiedzy studentów Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nysie na temat podstawowych zabiegów resuscytacyjnych w dobie pandemii COVID-19. Anonimowe badanie ankietowe przeprowadzono wśród osób studiujących na takich kierunkach jak: ratownictwo medyczne i pielęgniarstwo, ale również: dietetyka, architektura, psychofizyczne kształtowanie człowieka, zarządzanie i inżynieria produkcji. Narzędziem badawczym był kwestionariusz przesłany drogą elektroniczną. Jako koło naukowe zrzeszające studentów ratownictwa medycznego poczuwamy się do obowiązku monitorowania poziomu wiedzy na wspomniany temat.

Słowa kluczowe: SARS-Cov-2, Wytyczne Europejskiej Rady Resuscytacji, resuscytacja krążeniowo oddechowa, pierwsza pomoc, koronawirus, bezpieczeństwo

Wstęp

W grudniu 2019 r. na terenie miasta Wuhan w środkowych Chinach został zdiagnozowany SARS-CoV-2, rodzaj koronawirusa, który jak się później okazało jest odpowiedzialny za powstanie nowej choroby zwanej COVID-19. W związku z tym, iż w marcu 2020 r. radyklanie wzrosła zapadalność na tę chorobę na terenie Europy, 11 marca Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) ogłosiła stan pandemii.

Na samym początku większość społeczeństwa polskiego nie wierzyła w nową chorobę. Istniało przekonanie, że niemożliwe jest tak szybkie rozprzestrzenianie się wirusa poza granice państw. Problem został zbagatelizowany co pociągnęło za sobą dramatyczne skutki takie jak lockdown w postaci zamknięcia szkół, spowolnienie rozwoju gospodarczego utrudnionym dostępem do kultury. Praktycznie każdy obszar funkcjonowania państwa został dotknięty skutkami pandemii. Mimo sceptycyzmu części społeczeństwa pandemia szybko się rozprzestrzeniła poza granice państw i kontynentów. Paradoksalnie globalizacja, która dotąd była oceniania raczej pozytywnie jako ułatwienie w funkcjonowaniu państw i na-

rodów znacznie przyczyniła się do rozprzestrzeniania wirusa i wzrostu liczby zarażonych osób.

Za początek pandemii w Polsce przyjmuje się datę 4-go marca 2020, gdy w Zielonej Górze u pacjenta, którzy wrócił z Niemiec zdiagnozowano wirus SARS-Cov-2. Był to początek lawinowo narastających zakażeń.

Na dziś 18.06.2021 r. odnotowano:
- liczba zakażonych: 2 878 466
- liczba zmarłych: 74 782
- liczba osób, które wyzdrowiały: 2 649 879
- liczba aktywnych przypadków zakażenia: 153 805
- liczba osób hospitalizowanych w związku z koronawirusem: 1634
- liczba chorych korzystających z respiratorów: 245
- liczba łóżek dla pacjentów z COVID-19: 11 649
- liczba respiratorów dla pacjentów z COVID-19: 1218
- liczba osób przebywających na kwarantannie: 63 472
- liczba testów wykonanych w kierunku koronawirusa: 16 872 892
- liczba wykonanych szczepień przeciwko COVID-19: 25 884 468
- liczba osób w pełni zaszczepionych: 10 765 849.

Dzisiaj już większość osób jest świadoma zagrożenia, które wynika z pandemii. Zostały opracowane nowe wytyczne i zalecenia, które mają na celu pomoc medykom jak i osobom niezwiązanym z ochroną zdrowia w bezpiecznym udzielaniu pierwszej pomocy i leczeniu poszkodowanych. Mimo pandemii nie możemy zapominać o wielu innych chorobach występujących w społeczeństwie. W dalszym ciągu zdarzają się choroby sercowo-naczyniowe, onkologiczne i wiele innych, które niezdiagnozowane i nieleczone zagrażają życiu.

W niniejszej pracy poruszamy problem udzielania bezpiecznej pierwszej pomocy przez świadków zdarzenia – w tym przypadku studentów PWSZ w Nysie. Wytyczne Europejskiej Rady Resuscytacji zostały uzupełnione zgodnie z obowiązującymi normami. Uwzględnione zostały wszystkie niezbędne aspekty dotyczące przede wszystkim udzielania bezpiecznej pierwszej pomocy. W przypadku nagłego zatrzymania krążenia podjęcie czynności resuscytacyjnych przez świadków zdarzenia jest kluczowe do uratowania poszkodowanego. W ciągu pierwszych 5-10 min. należy podjąć czynności ratunkowe, w innym przypadku każda minuta zwłoki będzie skutkowała pogłębiającymi się o 10% nieodwracalnymi zmianami w mózgu przez jego niedotlenienie.

Celem pracy była ocena aktualnej wiedzy studentów, dotyczącej postępowania obejmującego pierwszą pomoc w przypadku nagłego zatrzymania krążenia. Priorytetem podczas udzielania pierwszej pomocy jest bezpieczeństwo własne. W zdarzeniu często towarzyszy chaos, lęk, strach, niepewność. W przypadku gdy osoba udzielająca pierwszej pomocy nie będzie w pełni świadoma zasad

bezpieczeństwa może narazić swoje zdrowie, a nawet życie i w efekcie z „ratownika" stać się poszkodowanym. Dotyczy to także środków ochrony osobistej. Badanie pozwoliło nam zorientować się jaki poziom wiedzy reprezentują studenci PWSZ w Nysie i nakreślić plan działania mającego na celu jego podniesienie. Studenci i wszyscy świadkowie zdarzenia muszą być świadomi obowiązku udzielania pierwszej pomocy, ale też powinni wiedzieć, że zalecenia Europejskiej Rady Resuscytacji, szczególnie w kwestii zachowania środków ochrony osobistej zabezpieczają ich przez zakażeniem.

Choroba COVID-19 jest wywoływana przez koronawirusa zespołu ostrej niewydolności oddechowej (SARS-CoV-2). Badania mające na celu sprawdzenie możliwości i sposobów rozprzestrzeniania się wirusa wykazały, że wirus bytuje głównie w górnych drogach oddechowych. W związku z tym zakażenie odbywa się drogą kropelkową, poprzez bezpośredni kontakt z płynami ustrojowymi osoby chorej lub za pośrednictwem kontaktu ze skażonymi przedmiotami i powierzchniami. Wykazano, że nosicielstwo objawowe i bezobjawowe (brak objawów charakterystycznych dla opisywanej jednostki chorobowej) w równym stopniu przyczynia się do rozsiewu wirusa. Okres inkubacji wynosi średnio od 5-7 dni maksymalnie do 14 dni. Jest to okres od zakażenia do wystąpienia pierwszych objawów. Należy podkreślić, że już w tym okresie osoby zakażone mogą być źródłem zakażenia dla otoczenia. Szczyt zakaźności przypada na moment wystąpienia pierwszych objawów, ale początek tego okresu może przypadać nawet od 1 do 3 dni przed wystąpieniem dolegliwości.

Każda grupa społeczna i wiekowa narażona jest na zakażenie wirusem. Obserwuje się łagodniejszy przebieg choroby u dzieci i noworodków. Jednakże mimo łagodniejszego przebiegu choroby w niektórych przypadkach występują powikłania związane z niewydolnością wielonarządową i wstrząsem. Do czynników ryzyka ciężkiego przebiegu choroby i jej powikłań zalicza się:

- wiek powyżej 60 r.ż.;
- choroby podstawowe, takie jak: cukrzyca, nadciśnienie, choroby serca, przewlekłe choroby płuc, zaburzenia psychiczne, przewlekłe choroby nerek, choroby immunosupresyjne, otyłość, nowotwory;
- ciąża i choroby związane z ciążą takie jak: cukrzyca, nadciśnienie, stan przed rzucawkowy;
- pochodzenie etniczne;
- wysokie BMI;
- choroby naczyń mózgowych.

COVID-19 wiąże się również z zaburzeniami neurologicznymi i psychicznymi występującymi w ciągu pierwszych 14 do 90 dni po rozpoznaniu. W dalszym ciągu trwają badania w kierunku stwierdzenia czy wcześniej występujące zaburzenia psychiczne u pacjentów mają wpływ na podatność na zakażenie SARS-CoV-2. Na dziś możemy stwierdzić, że wirus może dać takie objawy jak

bóle i zawroty głowy, problemy z smakiem i węchem, bóle mięśni, encefalopatie, lęk (najczęściej – w 12,8% przypadków), zaburzenia nastroju (9,9%) takie jak: niepokój, problemy ze snem, depresja, pobudzenie. Odnotowano także przypadki udaru niedokrwiennego mózgu, drgawek, śpiączki, zapalenia opon mózgowo-rdzeniowych i zespołu Guillain-Barrégo. Zaobserwowano również możliwość wystąpienia objawów ze strony układu nerwowego bez objawów ze strony układu oddechowego. Jednakże wystąpienie symptomów związanych z pierwszym z wymienionych układów wpływają na cięższy przebieg choroby. Konieczność hospitalizacji w znacznym stopniu zaostrzała objawy neurologiczno-psychiatryczne.

Materiał i metoda badań

Badanie oparto o interaktywny, autorski kwestionariusz ankiety, którego adresatami byli studenci PWSZ w Nysie. Kwestionariusz zawierał 14 pytań zamkniętych, na które ankietowani odpowiadali anonimowo. Uzyskane wyniki pozwoliły ocenić stan wiedzy respondentów w zakresie udzielania pierwszej pomocy w dobie pandemii Covid-19. Pozwoliło to wyciągnąć wnioski dotyczące modyfikacji programów szkoleń kierowanych głównie do osób nie związanych z kierunkami medycznymi studiów.

Wyniki

Ponad 70% ankietowanych studentów ratownictwa medycznego wie, o tym, że uległy zmianie zasady resuscytacji krążeniowo-oddechowej w dobie pandemii COVID-19. Jest to wysoki wynik. Jednakże jako przyszli pracownicy systemu ochrony zdrowia, wszyscy powinni posiadać taką wiedzę. Spośród badanych w grupie studentów kierunków niemedycznych, 35% ma świadomość, tego, że podczas pandemii obowiązują zmodyfikowane zasady prowadzenia resuscytacji krążeniowo-oddechowej (ryc. 1).

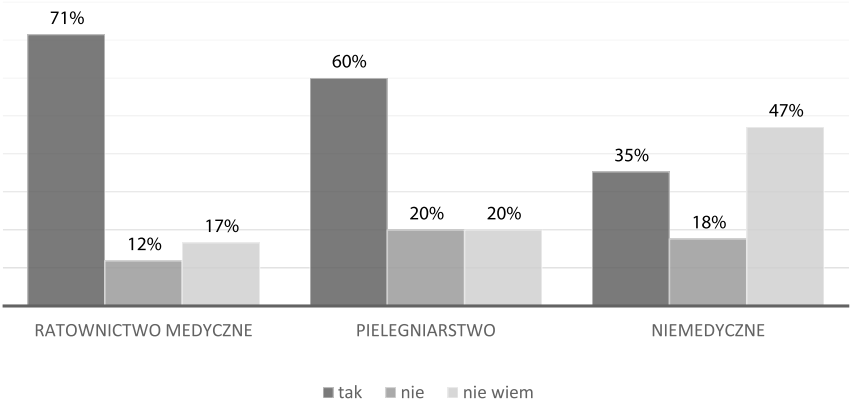

Ryc. 1. Wiedza ankietowanych studentów na temat zmian zasad prowadzenia resuscytacji krążeniowo-oddechowej w dobie pandemii COVID-19
Źródło: opracowanie własne.

Spośród wszystkich biorących udział w badaniu jedynie studenci kierunków niemedycznych nie zostali przeszkoleni z zakresu prowadzenia resuscytacji krążeniowo-oddechowej w dobie pandemii (ryc. 2).

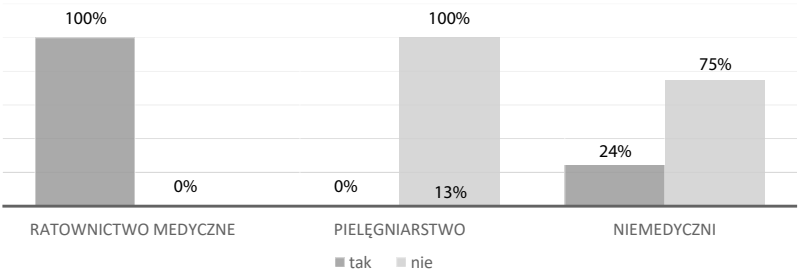

Ryc. 2. Odsetek ankietowanych studentów, którzy byli przeszkoleni z zakresu prowadzenia resuscytacji krążeniowo-oddechowej w dobie pandemii
Źródło: opracowanie własne.

Wszyscy ankietowani wiedzą, jak istotne w resuscytacji krążeniowo-oddechowej jest sprawdzenie oddechu. Nie wszyscy, natomiast, są świadomi tego, że podczas panującej pandemii oddech u poszkodowanego sprawdzamy obserwując ruchy klatki piersiowej. Bazując wyłącznie na ocenie wzrokowej, jesteśmy w stanie, bez nadmiernego ryzyka ocenić czy poszkodowany oddycha prawidłowo (ryc. 3).

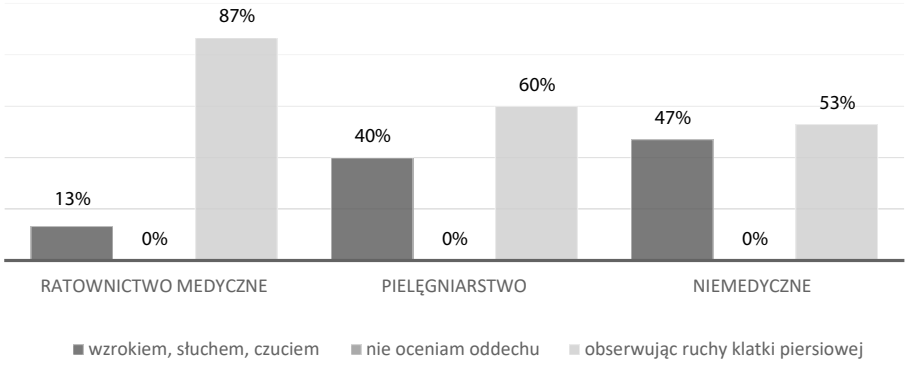

Ryc. 3. Odsetek odpowiedzi dotyczącej oceny oddechu u osoby nieprzytomnej w dobie pandemii COVID-19
Źródło: opracowanie własne.

W grupie ankietowanych studentów kierunków medycznych, zdecydowana większość wie, że według obowiązujących zaleceń, w dobie pandemii COVID-19, RKO polega wyłącznie na uciskaniu klatki piersiowej (ryc. 4).

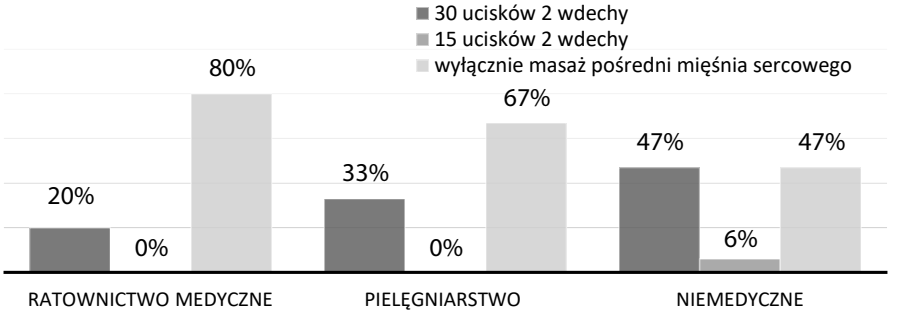

Ryc. 4. Wiedza ankietowanych studentów na temat stosunku uciśnięć klatki piersiowej do wdechów, podczas prowadzenia resuscytacji w czasie pandemii COVID-19
Źródło: opracowanie własne.

Na pytanie jaki numer należy wybrać, aby wezwać pomoc, większość ankietowanych odpowiadała: 999 lub 112. Było to pytanie wielokrotnego wyboru. Część ankietowanych, kierując się przekonaniem o ważnej roli Państwowej Inspekcji Sanitarnej w zwalczaniu epidemii, uznało za stosowne powiadomienie tej instytucji o każdej osobie nieprzytomnej. Na udzielenie takiej odpowiedzi, mogło również wpłynąć to, że każdego poszkodowanego traktujemy jako potencjalnie zakażonego. Nasi ankietowani w zdecydowanej większości mają tego świadomość (ryc. 5).

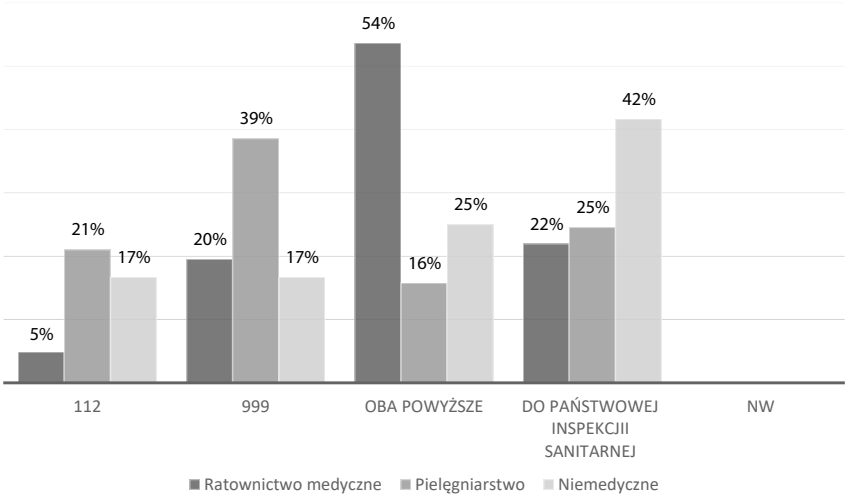

Ryc. 5. Odsetek odpowiedzi respondentów dotyczący wyboru numeru alarmowego
Źródło: opracowanie własne.

Ankietowani studenci, są świadomi tego, że istotną sprawą jest podanie operatorowi 112, informacji o potencjalnym zakażeniu poszkodowanego wirusem SARS-CoV. Najwyższy poziom świadomości na ten temat posiadają studenci ratownictwa medycznego, najmniejszą zaś przedstawiciele kierunków niemedycznych (ryc. 6).

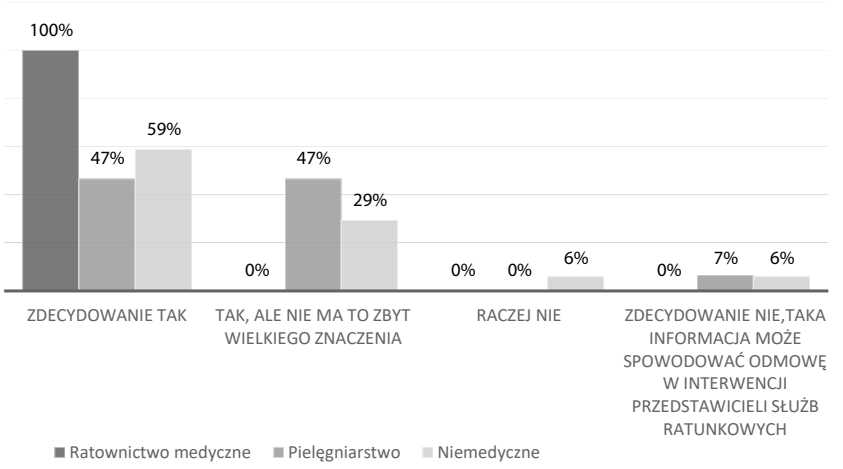

Ryc. 6. Odpowiedzi ankietowanych studentów na pytanie dotyczące przekazania informacji o potencjalnym zakażeniu poszkodowanego wirusem SARS-CoV-2 w trakcie wzywania służb ratunkowych
Źródło: opracowanie własne.

W udzielaniu pomocy poszkodowanym najbardziej istotne jest bezpieczeństwo ratującego. To on musi czuć się bezpiecznie, aby dobrze udzielić pomocy. Jak wynika z przeprowadzonego badania, największą wiedzę na temat prowadzenia resuscytacji krążeniowo-oddechowej posiadają odpowiednio studenci ratownictwa medycznego oraz studenci pielęgniarstwa (ryc. 7).

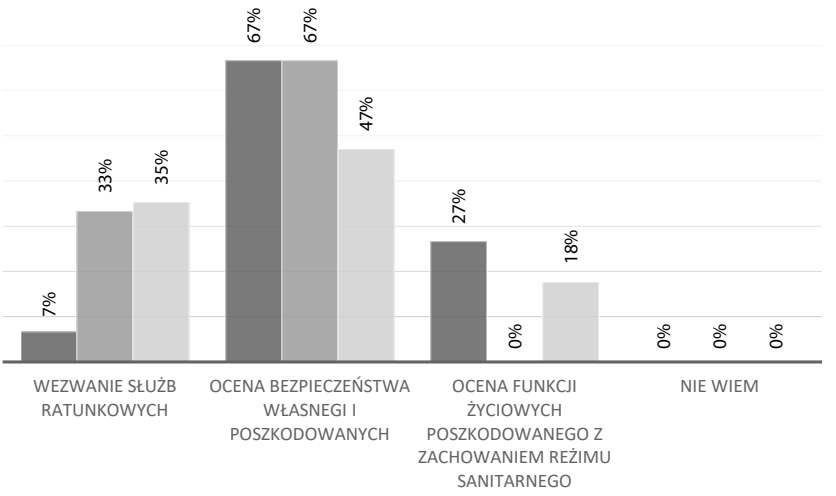

Ryc. 7. Priorytety w trakcie udzielania pomocy osobie nieprzytomnej w dobie pandemii COVID-19 – odpowiedzi ankietowanych studentów
Źródło: opracowanie własne.

Studenci są świadomi tego, że obecnie wykluczamy prowadzenie sztucznej wentylacji podczas prowadzenia RKO na poziomie podstawowych zabiegów resuscytacyjnych. W trakcie prowadzenia kursów z pierwszej pomocy należy zwracać uwagę na konieczność zakrywania twarzy osoby nieprzytomnej bez prawidłowego oddechu, aby jeszcze bardziej zminimalizować ryzyko transmisji wirusa (ryc. 8).

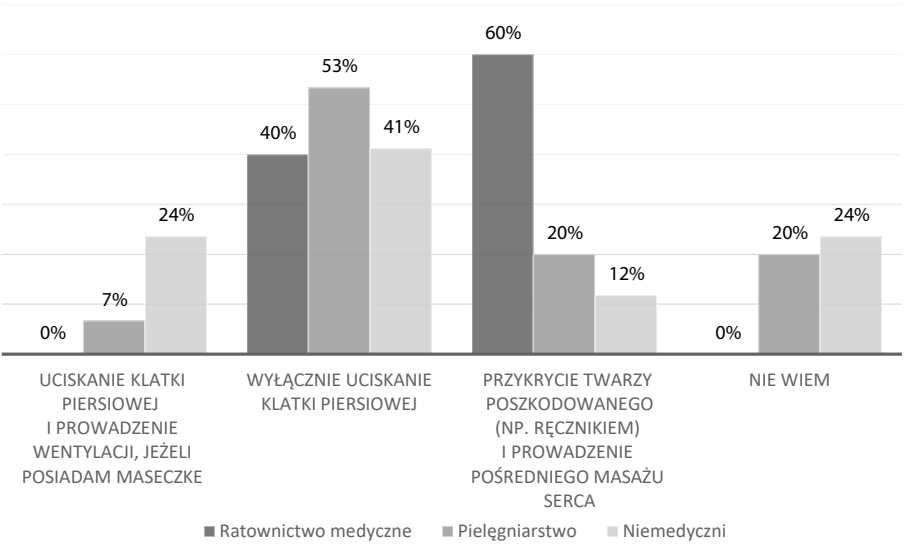

Ryc. 8. Wiedza ankietowanych studentów na temat algorytmu resuscytacji krążeniowo-oddechowa w dobie pandemii COVID-19
Źródło: opracowanie własne.

Stosowanie automatycznego defibrylatora zewnętrznego skutecznie zwiększa przeżywalność osób u których doszło do NZK. O tym, że stosowanie AED nie naraża na zakażenie SARS-CoV-2 wie 87% ankietowanych studentów ratownictwa medycznego, 80% ankietowanych studentów pielęgniarstwa oraz 76% ankietowanych studentów pozostałych kierunków (ryc. 9).

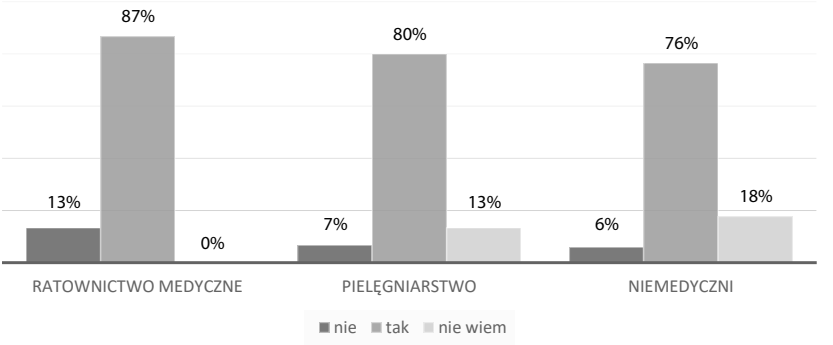

Ryc. 9. Odpowiedzi ankietowanych studentów na temat stosowania automatycznego defibrylatora zewnętrznego w trakcie resuscytacji krążeniowo-oddechowej w dobie pandemii COVID-19
Źródło: opracowanie własne.

Respondenci wiedzą, że podczas wzywania służb ratunkowych należy poinformować o ewentualnym ryzyku zakażenia wirusem SARS-CoV-2 od poszkodowanego, a każdego nieznajomego traktować jak potencjalne źródło infekcji (ryc. 10).

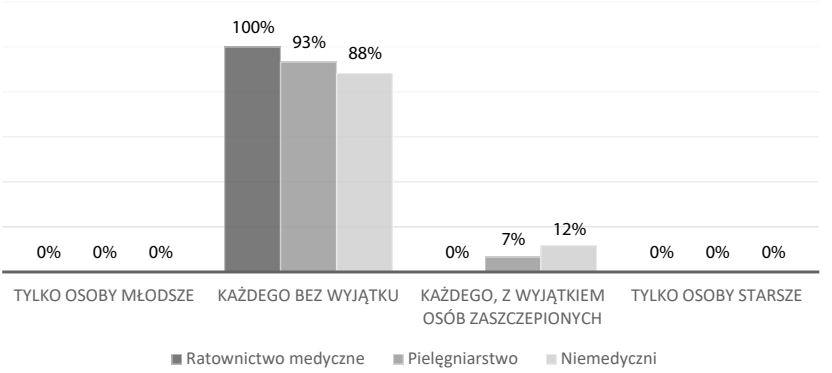

Ryc. 10. Odsetek ankietowanych studentów dotyczący przekonania o konieczności traktowania każdego nieznajomego traktować jako potencjalnie zakażonego wirusem SARS-CoV-2
Źródło: opracowanie własne.

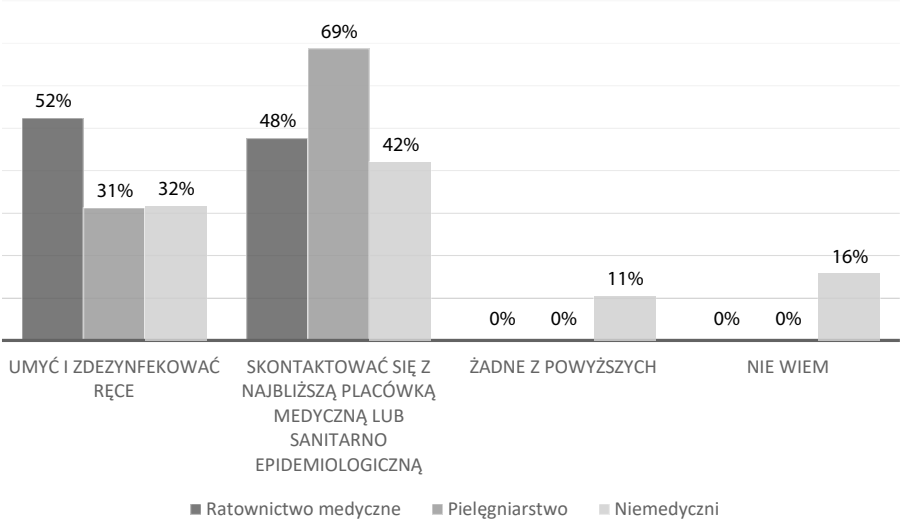

Ryc. 11. Wiedza ankietowanych studentów na temat czynności jakie należy wdrożyć bezpośrednio po zakończeniu resuscytacji krążeniowo-oddechowej, w dobie pandemii COVID-19
Źródło: opracowanie własne.

Większość respondentów wie, że bezpośrednio po zakończeniu resuscytacji krążeniowo-oddechowej, w dobie pandemii COVID-19 należy umyć i zdezynfekować ręce środkami na bazie spirytusu. Paradoksalnie jednak największy odse-

tek respondentów, którzy nie mają takiej wiedzy należy do studentów kierunków innych niż pielęgniarstwo i ratownictwo medyczne (ryc. 11).

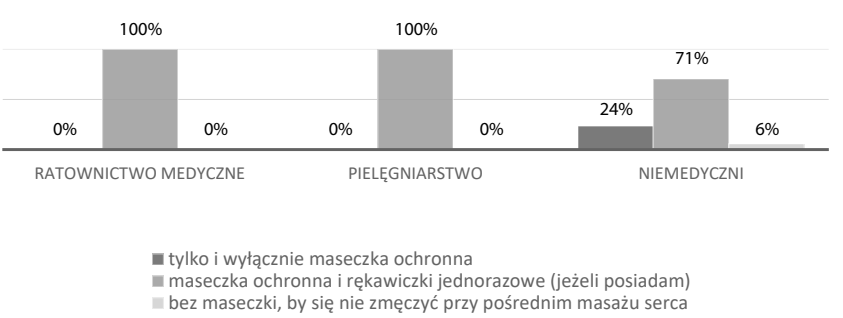

Ryc. 12. Wiedza ankietowanych studentów na temat: środków ochrony osobistej, które należy zastosować podczas prowadzenia resuscytacji krążeniowo-oddechowej w czasie pandemii COVID-19 Źródło: opracowanie własne.

W pytaniu dotyczącym tego, co należy zrobić w pierwszej kolejności, gdy widzimy osobę, której prawdopodobnie będziemy musieli udzielać pierwszej pomocy, można zauważyć, że część respondentów od razu chce udzielić pomocy, bez uprzedniego upewnienia się, że jest bezpiecznie. Było to 33% ankietowanych z ratownictwa medycznego, 33% ankietowanych z pielęgniarstwa i 53% studentów pozostałych kierunków. Dowodzi to tego, iż w trakcie prowadzenia zajęć z pierwszej pomocy należy położyć szczególny nacisk na treści związane z bezpieczeństwem. Warto natomiast zauważyć, że w pytaniach dotyczących środków ochrony indywidualnej, ankietowani udzielają prawidłowych odpowiedzi. Wskazują maseczkę, rękawiczki, oraz wiedzą, że po udzieleniu pomocy muszą obowiązkowo zdezynfekować dłonie (ryc. 12).

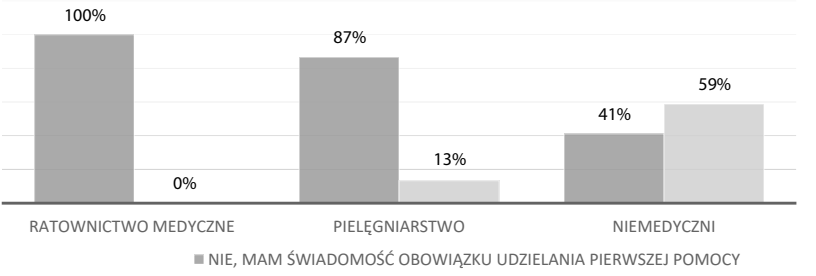

Ryc. 13. Odpowiedzi ankietowanych studentów na pytanie dotyczące tego, czy, w związku z pandemią COVID-19, zmienił się ich stosunek do obowiązku do udzielania pierwszej pomocy Źródło: opracowanie własne.

Jak wynika z przesłanych odpowiedzi, wszyscy ankietowani z kierunków medycznych zostali przeszkoleni z nowych zasad resuscytacji krążeniowo-oddechowej. Można zatem wysunąć wniosek, że część studentów zbyt rzadko przypominała sobie wiedzę na ten temat. To samo dotyczy studentów pielęgniarstwa, ponieważ wśród ankietowanych z tej grupy, o zmianie wcześniej wspominanych wytycznych wie równo 60% uczestników badania. 24% przedstawicieli innych kierunków nie wie jak prawidłowo prowadzić RKO w obecnej sytuacji. Nie stanowią oni wyjątku, ponieważ aż 20% uczestników badania spośród przyszłych pielęgniarek i pielęgniarzy również twierdzi, że nie wiedzą jak prawidłowo prowadzić RKO w dobie pandemii koronawirusa. Część respondentów uważa, że wraz z pandemią zmienił się ich stosunek do obowiązku udzielania pierwszej pomocy. Jest to spowodowane ryzykiem zakażenia wirusem. Niepokojący jest fakt, że obawy co do udzielania pierwszej pomocy zgłasza aż 13% ankietowanych studentów pielęgniarstwa (ryc. 13).

Wnioski

1. Poziom wiedzy studentów, na temat podstawowych zabiegów resuscytacyjnych w dobie COVID-19 należy uznać za wysoki.
2. Kierunki medyczne, mają wyższy poziom wiedzy na temat podstawowych zabiegów resuscytacyjnych w dobie COVID-19.

Piśmiennictwo

1. Lauer, SA, Grantz, KH, Bi Q., Jones, FK, Zheng, Q., Meredith, HR, et al. (2020). *The Incubation Period of Coronavirus Disease 2019 (COVID-From Publicly Reported Confirmed Cases:* Estimation and Application. Ann Intern Med; Pubmed Journal Website.
2. Ludvigsson, JF. *Systematic review of COVID-19 in children shows milder cases and a better prognosis than adults.* Acta paediatrica (Oslo, Norway: 1992) 2020; 109(6):1088-1095 Pubmed Journal.
3. Małysz, M., Dąbrowski, M., Böttiger, B.W. i wsp. (2020). *Resuscitation of the patient whith suspected/confirmed COVID-19 when wearing personal protective equipment:* A randomized multicenter crossover simulation study. Kardiol. Pol.
4. Nolan, J.P, Monsieurs, K.G., Bossaert, L. i wsp. (2020). *Europan Resuscitation Councill COVID-19 guidelines executive summary. Resuscitation aediatrica* (Oslo, Norway: 1992) 2020;109 (6):1088-1095 Pubmed Journal Clinical management of COVID-19 patient.

5. Olasveengen, T., Castrén, M., Handley, A., Kuzovlev, A., Monsieurs, KG., Perkins, G., Raffay, V., Ristagno, G., Semeraro, F., Smyth, M., Soar, J., Svavarsdóttir, H. (2020). *European Resuscitation Council COVID-19.* 24.04.
6. Szarpak, Ł., Dzieciątkowski, T., Filipiak, K. (2021). *„Bezpieczeństwo personelu medycznego w dobie pandemii COVID-19 według zasad EBM".*
7. Taquet, M, Luciano, S, Geddes, JR, Harrison, PJ. (2020). *Bidirectional associations between COVID-19 and psychiatric disorder*: retrospective cohort studies of 62354 COVID-19 cases in the USA. Lancet Psychiatry; S2215-0366(20):30462-4 Journal World Health Organization: Country & technical guidance – coronavirus disease (COVID-19). 2020; Website.

Liczba znaków ze spacjami: 18 122 + grafika

Paulina Karwowska, Edyta Rafalska, Aleksandra Ostaszewska, Magdalena Wysokińska, Julia Chaciówka, Ewelina Kaźniuk
Studenckie Koło Naukowe Studentów Pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej „Sówka"
Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej
– opiekun naukowy: dr Stanisława Nazaruk, dr Joanna Waszczuk

RECEPCJA NAUCZANIA PAPIEŻA JANA PAWŁA II W ŚWIADOMOŚCI STUDENTÓW PRZYGOTOWUJĄCYCH SIĘ DO PRACY W ZAWODZIE NAUCZYCIELA

Streszczenie
W artykule przedstawiono wyniki badań własnych, których celem było poznanie recepcji nauczania Papieża Jana Pawła II w świadomości studentów kierunków pedagogicznych, którzy przygotowują się do podjęcia pracy w zawodzie nauczyciela. Ze względu na warunki pandemii choroby COVID-19 badania przeprowadzono on-line wśród chętnych studentów (n=93) z kilku uczelni. Jako metodę badawczą wykorzystano diagnozę poznawczą i technikę ankietowania, a za narzędzie badawcze posłużył autorski kwestionariusz ankiety. Wyniki badań pokazały, że większość respondentów zna koncepcję nauczania i wartości przedstawiane przez Papieża Jana Pawła II oraz zadeklarowała ich ważność w pracy zawodowej z uczniami i młodzieżą. Przedstawione wyniki badań zachęcają do dyskusji i refleksji oraz prowadzenia dalszych pogłębionych badań nad recepcją nauczania Papieża Jana Pawła II wśród szerokiej grupy osób.

Słowa kluczowe: Papież Jan Paweł II, recepcja nauczania, zawód nauczyciela, studenci

Wstęp

W bogatym dorobku naukowym Papieża Jana Pawła II odnajdujemy wiele tekstów w różny sposób adresowanych do młodzieży, studentów, nauczycieli i innych grup zawodowych, dotyczących pracy, nauczania i wychowania. Papież Jan Paweł II za podstawę budującą nauczanie i wychowanie uznał wartość miłości, której rola powinna polegać na ukazywaniu wyższych ideałów, otaczaniu towarzystwem w trudach wzrastania i podejmowania pierwszych ważnych decyzji (Jan Paweł II, 1994, s. 102-103). W swoim nauczaniu Papież Jan Paweł II głosił „cywilizację miłości", zakładającą prym osoby nad rzeczą, ducha nad materią (Jan Paweł II, 2005, s. 681-685; Łużyński, 2013; Ecler-Nocoń, 2009).

W nauczaniu Jana Pawła II możemy odnaleźć treści bezpośrednio adresowane do nauczycieli, wychowawców którzy są autorytetami dla swoich wychowanków (Cichocki, 2006; Jan Paweł II, 2005). Papież Jan Paweł II spostrzegał nauczyciela jako przewodnika, będącego z jednej strony autorytetem, a z drugiej strony osobą bardzo bliską uczniowi/wychowankowi, która potrafi rozpoznawać sens życia (Celary, 2006).

W związku z powyższym nasuwa się kluczowe pytanie, czy współczesny pedagog – nauczyciel, jako osoba odpowiedzialna za nauczanie i wychowanie dzieci i młodzieży powinien harmonizować z otaczającą rzeczywistością, pamiętając o podstawowych wartościach, mieć rozeznanie o postępie technologicznym, nauczać o prymacie etyki nad techniką, o wartościach środowiska naturalnego oraz o dbaniu o nie (Chrobak,1999; Jan Paweł II, 1996, 2017)? Wymienione pytanie było motywacją do podjęcia badań i pogłębienia wiedzy o recepcji nauczania Papieża Jana Pawła II w świadomości studentów przygotowujących się do pracy w zawodzie nauczyciela.

Odnosząc się do samego pojęcia recepcja, które wymieniono w tytule artykułu, można przyjąć jego znaczenie opisane w *Słowniku wyrazów obcych,* jako „(…) przyjmowanie, przyswajanie sobie czegoś, np. jakichś poglądów, zwyczajów, innego prawa" (Słownik wyrazów obcych, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995).

Recepcja nauczania Papieża Jana Pawła II rozumiana jako „inny rodzaj obecności Papieża" przekazywana jest przez jego encykliki, homilie, listy, katechezy, modlitwy, przemówienia, audiencje (Kuligowski, 2005). Można również odczytać nauczanie Papieża Jana Pawła II w dostępnych zasobach Internetu, książkach, artykułach oraz środkach masowego przekazu.

Papież Jan Paweł II szczególną uwagę zwracał na personalistyczne ujęcie człowieka i jego wychowanie (Czerniak, 2003). W myśl idei personalizmu, osoba ludzka jest podmiotem (suppositum), działającym dobrowolnie i posiłkując się sumieniem w swych czynach niejako «zamyka» moralność. Drugi nurt personalistycznej wizji wychowania został zapoczątkowany przez Sobór Watykański II. Zwrócono uwagę na komplementarne ujęcie całego procesu wychowawczego, ze szczególnym uwzględnieniem wszechstronnego i harmonijnego rozwoju człowieka, dokonującego się na drodze dialogu. Zatem wychowanie to nabywanie większej dojrzałości wyrażające się w odpowiedzialności, z jaką młodzi ludzie podejmują uporządkowaną i niezbędną działalność własną w poszukiwaniu prawdziwej wolności. Tak rozumiane wychowanie obejmuje wymiar filozoficzny, intelektualny i moralny, społeczny i religijny (Drzeżdżon, 2008).

W naukach Papieża Jana Pawła II można odnaleźć wskazania dotyczące poprawnych relacji między ludźmi, podkreślenia wartości człowieka jako istoty, która jest ponad wieloma aspektami czymś wspaniałym i wyjątkowym. Personalistyczna wizja człowieka, jego dobro i świętość, społeczność jako wspólnota

osób, czy świętość małżeństwa i rodziny, to jedne z głównych przesłanek papieskiego nauczania (Chrobak, 1999).

Według Witolda Gombrowicza „Jan Paweł II wielkim człowiekiem był". Pozostaje nadal pytanie otwarte „dlaczego?". Jak jeden duchowny człowiek zmienił myślenie nie tylko swoich rodaków, ale i ludzi z różnych części świata? Czym jest nauczanie Jana Pawła II? Nie jest to przecież tylko zbiór przypadkowych homilii. Pontyfikat Św. Jana Pawła II, to cały nurt filozoficzny współczesnego, nowoczesnego katolicyzmu, który swoją siłę zdobywał dzięki skromności, uśmiechowi i poszanowaniu ludzkiej godności, przez co potrafił skupić wokół siebie nie tylko młodzież i dzieci, ale osoby w różnym wieku.

Papież Jana Paweł II starał się stworzyć myśli uniwersalne, które mogłyby podsumować w prosty sposób całość jego nauczania. „Nasz" Papież starał się przedstawić mądrość na temat rodziny. Nauka Papieża Jana Pawła II skupiała się na podkreślaniu istoty rodziny i małżeństwa. Opisywany Papież niejednokrotnie wspominał o tym, że tylko „silne pary" są w stanie wychować „silne dzieci". Głosił także konieczność prawnej ochrony rodziny, a w szczególności najmłodszych ich członków. Papież nie godził się z rosnącą modą na rozwody. Przedstawiał pogląd, że o miłość trzeba czasami zawalczyć (Rynio, 2004). Nie godził się również na związki partnerskie i homoseksualne, nie zaprzestał nigdy jednak mówić o poszanowaniu praw i godności tych ludzi. Papież niejednokrotnie napominał też wiernych w trosce o stosunek do najmłodszych. Pragnął, by rodziny uczyły przyszłe pokolenia zaufania, bezinteresownej pomocy, wzajemnej odpowiedzialności i solidarności. Ponadto Papież dużo uwagi w swoim nauczaniu poświęcił kobietom. Chciał, aby przestały żyć w cieniu swoich mężczyzn. Był zachwycony tym, jak niewiasty widzą ludzi, jak dużo jest w nich wrażliwego zrozumienia. Wiedział, że ich umiejętność głębokiego odczuwania i przeżywania uczuć jest darem wyjątkowym, który mogą wykorzystać zgodnie z powołaniem do czynienia dobra (Nowak, 2005).

Innym ważnym motywem w nauczaniu papieskim było dodawanie odwagi do podejmowania zdecydowanych, odpowiedzialnych decyzji. Doskonale pamiętamy słowa „Nie lękajcie się", czy „Każdy ma swoje Westerplatte". Papież starał się uświadomić, że mądre decyzje, to nie zawsze łatwe decyzje. Każdy człowiek w swoim życiu czasami musi stanąć przed wyborem, który jest trudny i wymaga wielu wyrzeczeń. W swoim przesłaniu brzmią one bardzo prosto, ale trudniej jest je wykonać. W tej sytuacji Jan Paweł II daje kolejną wskazówkę „Lęk sam odejdzie, gdy nasze decyzje podjęte będą przy działaniu Ducha Świętego".

Uwzględniając przedstawione powyżej z konieczności w skrócie niektóre aspekty papieskiej nauki i mając na uwadze jej znaczenie w wychowaniu i nauczaniu dzieci i młodzieży postanowiono przeprowadzić badania wśród studentów przygotowujących się do wykonywania zawodu nauczyciela, aby odpowiedzieć na główne pytanie problemowe: *Czy studenci kierunków pedagogicznych*

znają i respektują nauczanie Papieża Jana Pawła II? Sformułowano również problemy szczegółowe:

- Czy studenci objęci badaniem uważają Papieża Jana Pawła II za wzór nauczyciela?
- Z jakimi wartościami z nauczania Papieża Jana Pawła II utożsamiają się objęci badaniem studenci?
- Jakie wartości z nauczania Papieża Jana Pawła II studenci zamierzają stosować w przyszłej pracy zawodowej nauczyciela?
- Czy badani studenci w praktyce pedagogicznej będą uwzględniać koncepcję nauczania i wychowania Papieża Jana Pawła II?

Materiał i metoda badań

Badania sondażowe przeprowadzono w okresie luty-marzec 2021 roku w formie on-line ze względu na istniejące warunki epidemiologiczne w kraju. Zatem każdy z respondentów biorący udział w badaniu wypełnił kwestionariusz w dogodnym dla siebie momencie. W badaniu zastosowano autorskie narzędzie badawcze skonstruowane na potrzeby badań własnych o wymienionej problematyce. Kafeteria większości odpowiedzi w wymienionym narzędziu opierała się na czterostopniowej skali Likerta. Tematyka pytań skorelowana była z postawionymi problemami badawczymi. Zatem badania miały charakter sondażowy (Rubacha, 2008).

Uczestnicy badań

Ogółem w badaniu wzięło udział 93 studentek/studentów, w tym 83 kobiet i 10 mężczyzn. Uwzględniając kierunek studiów i rok studiów dane liczbowe i odsetek uczestników badań przedstawiono w tabeli 1.

Tab. 1. Rok i kierunek studiów uczestników badań

Lp.	Nazwa kierunku studiów	Rok studiów %	Uczestnicy badań	
			n	%
1.	Pedagogika – specjalność nauczycielska	I rok – 21,0 III rok – 25,0	43	46,0
2.	Pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna	IV rok – 12,0 V rok – 14,0	24	26,0
3.	Filologia angielska, specjalność nauczycielska	I rok – 21,5	20	21,5
4.	Inne kierunki	II rok – 6,5	6	6,5
Ogółem		100,0	93	100,0

Źródło: badania własne.

Dane przedstawione w tabeli 1 pokazują, że w badaniach uczestniczyły ogółem 93 osoby. Nie jest to duża grupa badawcza wyłoniona do badania, ale była ona konsekwencją pracy uczelni w reżimie sanitarnym z powodu pandemii choroby COVID-19 i spowodowana trudnościami w bezpośrednim dotarciu do niektórych osób. Ze względu na płeć, kobiety stanowiły znacznie większą liczebnie grupę w porównaniu z mężczyznami. Największy odsetek badanych to studenci I i III roku kierunku pedagogika, studia licencjackie.

Kolejną zmienną charakteryzującą badaną grupę studentów stanowił ich wiek. Zestawienie danych charakteryzujących wiek badanych osób prezentuje tabela 2.

Tab. 2. Wiek uczestników badań

Lp.	Wiek studentek/ów	Uczestnicy badań	
		n	%
1.	18-20 lat	28	30,1
2.	21-23 lat	47	50,5
3.	24-25 lat	8	8,6
4.	> 26 lat	10	10,8
Ogółem		93	100,0

Źródło: badania własne.

Jeśli chodzi o kryterium wieku, to osoby badane znajdowały się w wieku od 18 do 26 lat, a 10,8% (tj. 10 osób) było w wieku powyżej 26 lat. W badanej grupie przeważali respondenci pomiędzy 21 – 23 rokiem życia, co stanowiło 47 osób.

Ostatnią zmienną charakteryzującą badaną grupę było miejsce zamieszkania. Zebrane dane przedstawiono w tabeli 3.

Tab. 3. Miejsce zamieszkania uczestników badań

Lp.	Wiek studentek/ów	Uczestnicy badań	
		n	%
1.	Wieś	43	46,2
2.	Miasto do 10 tys. mieszkańców	9	9,7
3.	Miasto powyżej 10 tys. mieszkańców	41	44,1
Ogółem		93	100,0

Źródło: badania własne.

Analiza danych dotycząca miejsca zamieszkania pozwoliła stwierdzić, iż najwięcej studentów mieszka na wsi i prawie tyle samo w mieście liczącym powyżej 10 tys. mieszkańców. Zdecydowanie najmniej uczestników badań mieszka w mieście liczącym poniżej 10 tys. mieszkańców.

Wyniki badań

Analizując wyniki badań nt. recepcji nauczania Papieża Jana Pawła II w świadomości studentów kierunków pedagogicznych przygotowujących się do wykonywania zawodu nauczyciela na początku odniesiono się do uzyskanych danych na pytanie dotyczące postrzegania Papieża Jana Pawła II przez studentki i studentów jako wzoru nauczyciela. Opracowane dane procentowe ilustruje rycina 1.

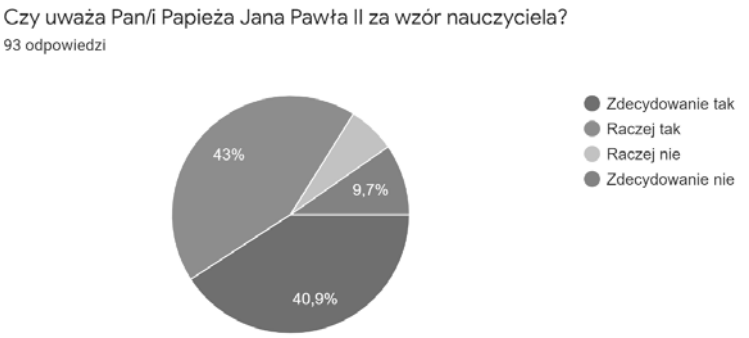

Ryc. 1. Postrzeganie Papieża Jana Pawła II jako wzoru nauczyciela
Źródło: opracowanie własne.

Zebrane dane pozwalają stwierdzić, iż 43% respondentów raczej uważa Papieża Jana Pawła II za wzór nauczyciela. 40,9% zdecydowanie zgadza się z tym stwierdzeniem. Ale część ankietowanych, 9,7% zdecydowanie nie uważa Papieża Jana Pawła II za wzór nauczyciela, natomiast 6,4% raczej nie uważa Papieża Jana Pawła II za wzór nauczyciela.

Kolejne pytanie zadane respondentom miało na celu ustosunkowanie się do stwierdzenia „*człowiek jest podmiotem, a nie przedmiotem, jest kimś, a nie czymś, czym można manipulować*"?

Zebrane odpowiedzi przedstawiono na rycinie 2.

Zdecydowana większość respondentów 71% stwierdziła, iż zgadza się ze stwierdzeniem Papieża Jana Pawła II, iż „*człowiek jest podmiotem, a nie przedmiotem, jest kimś, a nie czymś, czym można manipulować*". W drugiej kolejności pod względem odsetka osób badanych, tj. 21,5% odpowiedziało, iż raczej zgadzają się z tym określeniem. Zdecydowanie nie podziela tego stwierdzenia 5,4% respondentów, natomiast raczej nie zgadza się 2,2% badanych.

Ryc. 2. Ustosunkowanie się do stwierdzenia Jana Pawła II, że człowiek jest podmiotem, a nie przedmiotem
Źródło: opracowanie własne.

W kolejnym pytaniu odniesiono się do uniwersalnych wartości „*czy zgadza się Pan/i z Papieżem Janem Pawłem II, że miłość, prawda, dobro i piękno stanowią podstawy wychowania*?" Zebrane odpowiedzi zaprezentowano na rycinie 3.

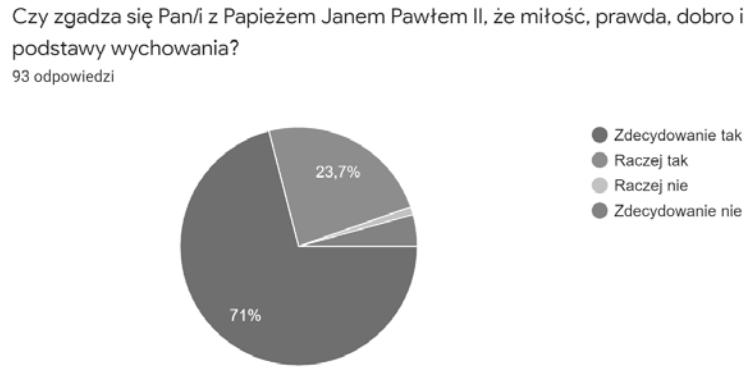

Ryc. 3. Podstawowe wartości w wychowaniu wg Papieża Jana Pawła II
Źródło: opracowanie własne.

Wśród zebranych odpowiedzi zdecydowana większość badanych stanowiących 71% respondentów wskazała, iż zgadza się ze stwierdzeniem, że miłość, prawda, dobro i piękno stanowią podstawy wychowania. W przypadku 23,7% badanych zanotowano odpowiedzi raczej się zgadzam. Zdecydowanie się nie zgadza 4,3% respondentów oraz raczej się nie zgadza 1,1% wskazań.

Poproszono również respondentów o ustosunkowanie się do stwierdzenia, czy nauczyciel w klasach I-III i przedszkolu cieszy się szczególnym autoryte-

tem i powinien świadomie kształtować postawę ucznia? Odpowiedzi na pytanie przedstawiono na rycinie 4.

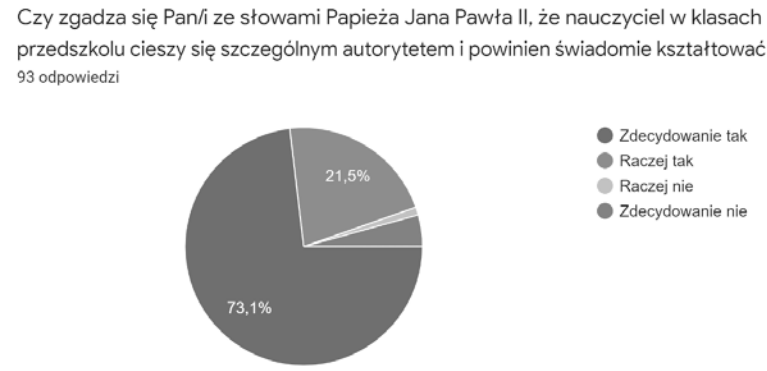

Ryc. 4. Kształtowanie postawy ucznia
Źródło: opracowanie własne.

Zdecydowana większość badanych osób 73,1% stwierdziła, iż nauczyciel w klasach I-III szkoły podstawowej i przedszkolu cieszy się szczególnym autorytetem i powinien świadomie kształtować postawę ucznia. Ale 21,5% respondentów wskazała, iż raczej tak – nauczyciel cieszy się autorytetem. Nauczyciel zdecydowanie nie cieszy się autorytetem według 4,3% badanych oraz raczej nie cieszy się autorytetem według opinii 1,1% osób biorących udział w badaniu.

Odniesienie się do autorytetu nauczyciela niewątpliwie nawiązuje do osoby Papieża Jana Pawła II jako wzoru wychowawcy i nauczyciela. Czy tak należy przedstawiać osobę Papieża Jana Pawła II uczniom? Zebrane dane przedstawiono na rycinie 5.

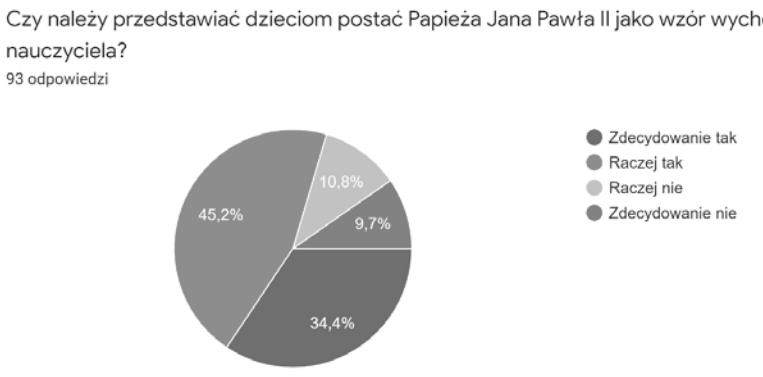

Ryc. 5. Przedstawianie osoby Papieża Jana Pawła II jako wzoru wychowawcy i nauczyciela
Źródło: opracowanie własne.

Ogólnie prawie 80% badanych wskazało, iż należy przedstawiać dzieciom osobę Papieża Jana Pawła II jako wzór wychowawcy i nauczyciela. Raczej nie należy tego robić 10,8% odpowiedzi, a zdecydowanie nie 9,7% zebranych danych.

Zapytano również respondentów „*czy dla Pana/Pani osobiście Papież Jan Paweł II jest wzorem wychowawcy i nauczyciela*"? Zdecydowanie tak jest w przypadku 33,3% badanych, raczej tak 45,2% odpowiedzi, raczej nie 10,8% wskazań oraz zdecydowanie nie 10,8%.

Deklarowane odniesienie się do nauczania Papieża Jana Pawła II powinno znaleźć swoje odzwierciedlenie w codziennej praktyce pedagogicznej. Zatem, czy w pracy zawodowej z dziećmi w przedszkolu i uczniami w szkole respondenci będą stosować nauczanie Papieża Jana Pawła II dotyczące szacunku do drugiego człowieka? Odpowiedzi przestawiono na rycinie 6.

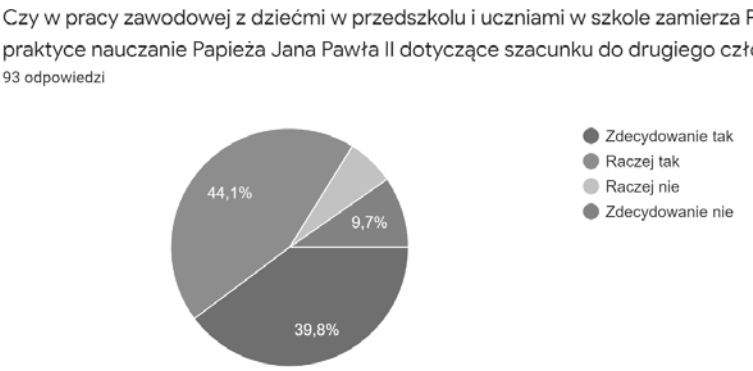

Ryc. 6. Odniesienie się do nauczania Jana Pawła II dotyczącego szacunku do drugiego człowieka Źródło: opracowanie własne.

Zebrane dane pozwoliły ustalić, iż 44,1% badanych osób w pracy zawodowej z dziećmi w przedszkolu i uczniami w szkole raczej zamierza stosować nauczanie Jana Pawła II dotyczące szacunku do drugiego człowieka. Około 39,8% zdecydowanie zamierza stosować nauczanie Jana Pawła II dotyczące szacunku do drugiego człowieka, natomiast zdecydowanie nie zamierza odnosić się do nauczania Jana Pawła II 9,7% badanych osób, raczej nie zamierza 6,4% respondentów.

Studenci kierunków pedagogicznych przygotowujący się do wykonywania zawodu nauczyciela odnoszą się do wartości jaką jest szacunek do drugiego człowieka. Czy również opierają się na szacunku do środowiska naturalnego: roślin, zwierząt, martwej natury? Odpowiedzi ilustruje rycina 7.

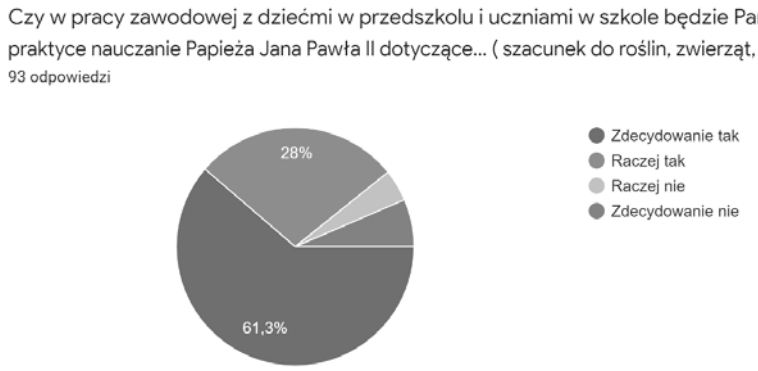

Ryc. 7. Odniesienie się do nauczania Jana Pawła II dotyczącego szacunku do roślin, zwierząt, martwej natury
Źródło: opracowanie własne.

Ponad połowa respondentów wskazała 61,3%, iż zdecydowanie zamierza stosować w praktyce nauczanie Papieża Jana Pawła II dotyczące szacunku do środowiska naturalnego (roślin, zwierząt, martwej natury). Raczej zamierza tak postąpić 28% badanych. Pozostałe odpowiedzi 11% dotyczyły braku zainteresowania omawianą wartością.

Działalność nauczyciela opiera się na literaturze dotyczącej nauczania Papieża Jana Pawła II. Dlatego w kolejnym pytaniu zapytano studentów o korzystanie z literatury dotyczącej nauczania Jana Pawła II. Omawiane dane prezentuje rycina 8.

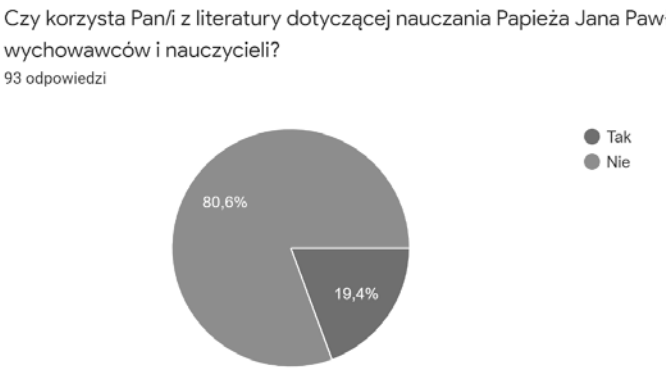

Ryc. 8. Korzystanie z literatury dotyczącej nauczania Papieża Jana Pawła II
Źródło: opracowanie własne.

Ankietowane osoby w zdecydowanej większości 80,6% przypadków korzystają w swojej pracy z literatury dotyczącej nauczania Papieża Jana Pawła II,

adresowanej do wychowawców i nauczycieli. Natomiast 19,4% badanych osób nie korzysta z tematycznej literatury.

Podsumowanie

Na podstawie dokonanej analizy wyników badań można stwierdzić, iż większość uczestniczących w badaniu studentów zgadza się i podziela wartości: miłość, dobro, piękno i prawda, o których mówił albo pisał Papież Jan Paweł II. Na tych uniwersalnych wartościach budowane są podstawy wychowania i nauczania człowieka, zaczynając od wieku dziecięcego, aż do późnej starości. Ponad 70% studentów udzieliło odpowiedzi „zdecydowanie tak" zgadzając się w pełni ze słynnym zdaniem Papieża „*człowiek jest podmiotem, a nie przedmiotem, jest kimś, a nie czymś, czym można manipulować*"? Ten wysoki odsetek odpowiedzi bardzo dobrze świadczy o znajomości zagadnienia podmiotowości człowieka przez badaną grupę studentów, która jest niezbędna w wychowaniu i nauczaniu dzieci oraz młodzieży.

Większość badanych studentów, ponad 80% postrzega Papieża Jana Pawła II jako wzór nauczyciela i zadeklarowała, że w przyszłej pracy zawodowej będzie odwoływać się do wartości i przesłania nauczania Jana Pawła II, wymieniając szacunek do drugiego człowieka, czy też szacunek do środowiska naturalnego. To właśnie natura i etyka wskazana przez Papieża powinna nieść prym nad techniką. Świadomość znaczenia w prawidłowym rozwoju człowieka środowiska naturalnego, otaczającej fauny i flory są integralną częścią wychowania człowieka.

Z badań wynika wniosek, że badana grupa studentów kierunków pedagogicznych jest świadoma znaczenia nauczania Jana Pawła II, jego autorytetu, który w dużej mierze kształtuje osobowość dzieci, młodzieży i rodziców, co miejmy nadzieję będzie wykorzystane przez nich w przyszłej pracy zawodowej.

Na podstawie przedstawionych badań można postawić stwierdzenie, że recepcja nauczania i wychowania Jana Pawła II jest ponadczasowa, aktualna w XXI wieku i pełna wartościowych wskazówek, które studenci jako przyszli nauczyciele powinni znać i w dużej mierze respektować w celu optymalnego rozwoju swoich wychowanków. Należy jednak pamiętać, iż badaniem objęto jedynie pewną grupę studentów, i nie powinno się utożsamiać ich wyników z ogółem osób studiujących na kierunkach pedagogicznych. Jednak zachęcają one do dyskusji i refleksji oraz dalszych pogłębionych badań nad recepcją nauczania Papieża Jana Pawła II wśród szerokiej grupy osób.

Piśmiennictwo

1. Celary, I. (2006). *Rola i zadania nauczyciela i wychowawcy w dzisiejszych czasach w świetle nauczania Jana Pawła II*. Nauczyciel i Szkoła, nr 1/2, s. 9-18.
2. Chrobak, S. (1999). *Personalistyczny wymiar pedagogii Jana Pawła II*, W: F. Adamski (red.),Wychowanie na rozdrożu. Personalistyczna filozofia wychowania. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 195-208.
3. Cichocki, A. (2006). *Etos wychowawcy w nauczaniu Jana Pawła II*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana, http://hdl.handle.net/11320 /3291.
4. Czerniak, A. (2003). *Wychowanie w prawdzie w nauczaniu Jana Pawła II*. Wychowawca, nr 10, s. 16-17.
5. Drzeżdżon, W. (2008). *Wokół personalistycznej koncepcji wychowania Jana Pawła II*. Język – Szkoła – Religia. 3, s. 99-112.
6. Ecler-Nocoń, B. (2009). *Wychowawcze konteksty myśli Karola Wojtyły: rzecz dla pedagogów*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk".
7. Jan Paweł II (1994). *Przekroczyć próg nadziei*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL, s. 102-103.
8. Jan Paweł II (1996). *Encyklika Dives in misericordia*. Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej TUM.
9. Jan Paweł II (2005). *Przemówienie do katechetów, nauczycieli i uczniów*. Włocławek, W: Jan Paweł II – Pielgrzymki do Ojczyzny. Przemówienia, homilie. Kraków, s. 681.
10. Jan Paweł II (2017). *Encyklika Redemptor Hominis*. Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej TUM.
11. Kuligowski, R., *Humanizm w myśli Jana Pawła II*, Kielce 2005, s. 9.
12. Łużyński, W. (2013). *Pierwszeństwo Etyki nad techniką*. COLLOQUIA THEOLOGICA OTTONIANA, Nr 2/2013, s. 77-90.
13. Nowak, M. (2005).*Wymiary teorii i praktyki w pedagogice w ujęciu Karola Wojtyły*. Wychowanie na Co Dzień, nr 4/5, s. 10-13.
14. Rubacha, K. (2008). *Metodologia badań nad edukacją.* Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
15. Rynio, A. (2004). *Integralne wychowanie w myśli Jana Pawła II*. Lublin: Wydawnictwo KUL, s. 211-212.
16. Słownik wyrazów obcych (1995). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
17.

Liczba znaków ze spacjami: 21 534 + grafika

Natalia Gawęda, Wiktoria Moczulska
Koło Naukowe Studentów Socjologii
Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej
– opiekun naukowy: dr Olga Filipiak

DZIAŁALNOŚĆ INSTYTUCJI KULTURALNYCH W CZASIE PANDEMII

Streszczenie
Pandemia SARS-CoV-2 znacząco wpłynęła na funkcjonowanie takich sektorów jak ochrona zdrowia, oświata, turystyka, hotelarstwo, gastronomia, transport oraz obszar działalności instytucji kultury. Negatywne skutki wynikające z globalnej pandemii spowodowały, że instytucje zostały zmuszone do zmiany systemu funkcjonowania i realizacji zamierzonych celów, a tym samym do wykreowania innowacyjnych pomysłów i rozwiązań. Celem artykułu było przedstawienie wybranych inicjatyw podejmowanych przez instytucje kulturalne w związku z rozprzestrzenianiem się omawianej pandemii. Badania, które są przywoływane w pracy ukazują negatywne skutki wywołane pandemią oraz nowe przedsięwzięcia instytucji nimi spowodowane. W pracy zastosowano analizę dokumentów oraz analizę danych wtórnych. Analizy wskazują gotowość społeczeństwa do podjęcia aktywności kulturalnej oraz pokazują jak dużą rolę kultura spełnia w życiu człowieka. Działalność placówek kulturalnych w większej mierze przeniosła się do Internetu, co dało społeczeństwu możliwość uczestniczenia w kulturze oraz komunikacji z innymi ludźmi, pomimo obowiązującego reżimu sanitarnego. Różnorodne projekty i inicjatywy, których autorami byli przedstawiciele poszczególnych instytucji kultury, zachęcały członków społeczeństwa do aktywności w sferze kultury nawet wtedy, kiedy możliwości przemieszczania się były ograniczone.

Słowa kluczowe: kultura, instytucje kulturalne, pandemia

Wstęp

Pojęcie kultury rozumiane jest przede wszystkim jako całokształt materialnej oraz niematerialnej działalności człowieka powstającej od zarania dziejów. Promocją uczestnictwa oraz zachęcaniem do współtworzenia kultury zajmują się przede wszystkim instytucje kulturalne. Wśród nich można wyróżnić między innymi teatry, opery, filharmonie, muzea, biblioteki, galerie sztuki czy domy kultury. Instytucje te zajmują się prowadzeniem działalności mającej na celu upowszechnienie kultury, zapewnienie dostępu do niej społeczeństwu. W realizacji tych założeń przeszkodziła jednak globalna pandemia, która pojawiła się wraz z końcem 2019 roku. Zakaźna choroba zaczęła rozprzestrzeniać się na

samym początku w mieście Wuhan znajdującym się w jednej z chińskich prowincji, a następnie również w innych krajach Azji oraz na innych kontynentach. Równolegle ze wzrostem osób zakażonych wirusem COVID 19, władze państw zaczęły stopniowo wprowadzać ograniczenia, by zminimalizować szansę na rozwój choroby i pojawienie się większej liczby osób zarażonych. Działaniami podjętymi przez rząd było wprowadzenie izolacji osób potencjalnie chorych, ograniczenie zgromadzeń, zamknięcie placówek oraz ustanowienie nakazów dotyczących noszenia maseczek, zachowania dystansu między obywatelami oraz higienę ciała i powierzchni poprzez ich częstą dezynfekcję.

To właśnie przez restrykcje instytucje kultury musiały zmienić dotychczasowy system pracy i podjąć nieschematyczne metody działania przenosząc częściowo swoją działalność do Internetu. Każda osoba posiadająca urządzenie elektroniczne oraz dostęp do sieci komputerowej mogła w dowolnej chwili korzystać ze zbiorów oferowanych przez poszczególne placówki.

Wszelkie zakazy oraz nakazy wprowadzone z powodu sytuacji epidemiologicznej w sposób negatywny wpłynęły również na samo społeczeństwo. Strategia izolacji i zachowywania dystansu przyczyniła się do osłabienia relacji międzyludzkich, co również odbiło się na zdrowiu psychicznym wielu osób.

Artykuł podejmuje problematykę działań, jakie podjęły instytucje kultury podczas trwania pandemii. Liczne pomysły, inicjatywy i projekty zapewniły członkom społeczności możliwość aktywnego udziału w kulturze oraz kontaktu z innymi ludźmi, przyczyniając się do poprawy stanu ich życia.

Kultura w okresie pandemii

Ujęcie znaczenia terminu kultura jest zjawiskiem, którym na przestrzeni lat zajmowało się wielu uczonych z różnych dziedzin nauki. Rozbieżność pomiędzy podejściem badaczy oraz ich interpretacją spowodowała, że nie istnieje jedna definicja kultury, która wyjaśniałaby czym jest badane zjawisko. Kłoskowska (1968) wskazuje na wieloznaczność tego pojęcia nie tylko w potocznym użyciu oraz zastosowaniu na rozległym terenie posiłkujących się nim humanistycznych nauk, lecz także na gruncie samej socjologii. Z wszelkich powstałych sformułowań można jednak wyodrębnić elementy składowe, które definiują kulturę. Szczepański (1978, s. 78) opisuje ją jako „ogół wytworów działalności ludzkiej, materialnych i niematerialnych wartości i uznawanych sposobów postępowania, zobiektywizowanych i przyjętych w dowolnych zbiorowościach, przekazywanych innym zbiorowościom i następnym pokoleniom". W takim znaczeniu kultura rozumiana jest jako cały dorobek społeczeństwa powstały od początku ludzkości i rozwijający się do dzisiaj poprzez pracę człowieka zarówno w ujęciu umysłowym jak i technicznym.

Szeroko pojmowana kultura jest elementem towarzyszącym nieustannie każdemu człowiekowi. Uczestniczenie w niej jest nieuniknione, dlatego jej rola w ludzkim życiu jest tak ogromna. Według Halla (1984, s. 210) kultura w sposób niezwykle intensywny wpływa na „organizację ludzkiej psyche, która z kolei determinuje sposób, w jaki ludzie patrzą na otaczający ich świat, ich poglądy polityczne, sposób podejmowania decyzji, system wartości, organizację ich życia prywatnego i w końcu, sposób, w jaki myślą". Słowa antropologa wskazują na mnogość aspektów życia, na które wpływ wywiera kultura. Wynika z nich, że opisywane zjawisko nie odnosi się wyłącznie do wytworzonych przez człowieka dóbr, jego twórczości artystycznej i poczucia estetyki, ale również systemów norm czy wartości ustalonych wśród różnych grup społecznych, na które oddziałuje dana kultura, z którą mają styczność. Kolejnym z wniosków, jaki można wyprowadzić poprzez rozumienie kultury w takim kontekście, jest niezbędność komunikacji międzyludzkiej w procesie jej tworzenia, na co wskazują słowa Żuka (2016, s. 91), podkreślającego, że w akcie tworzenia kultury człowiek dokonuje samopoznania – poprzez wspólnotowy charakter tworzenia i odbioru kultury obrazuje się jej żywy i organiczny charakter, człowiek z jej pomocą porusza się w przestrzeni wielkiej wspólnoty ludzkiej, a poprzez aktywność komunikuje się zarówno z innymi ludźmi, jak i z samym sobą. Zatem wnioskować można, że człowiek nierozerwalnie łączy się z kulturą, której podstawą jest komunikacja. Połączenie między nimi zostało jednak zachwiane na przełomie lat 2019 i 2020, kiedy większość państw zaczęło zmagać się z pandemią choroby zakaźnej COVID-19.

Pandemię można zdefiniować jako nazwę epidemii o szczególnie dużych rozmiarach, obejmującej kraje, a nawet kontynenty (Encyklopedia Powszechna PWN, 2021). To właśnie jej pojawienie się w grudniu 2019 r. zaskoczyło mieszkańców chińskiego miasta Wuhan, a następnie na początku roku 2020 także resztę państw znajdujących się w Azji oraz na innych kontynentach. Nagłe rozpowszechnianie się choroby zakaźnej na całym świecie znacząco wpłynęło na funkcjonowanie wielu obszarów życia takich jak między innymi ochrona zdrowia, oświata, kultura, administracja państwowa czy stosunki międzynarodowe. W zależności od stopnia centralizacji ognisk wirusa, przedstawiciele władz poszczególnych krajów zaczęli stopniowo wprowadzać ograniczenia mające zapewnić bezpieczeństwo ich mieszkańcom. Jako profilaktykę zaczęto stosować likwidację źródła zakażenia poprzez izolację osoby chorej lub potencjalnie zakażonej zanim stanie się ona zakaźna dla innych oraz przecięcie dróg szerzenia, redukując liczbę kontaktów między ludźmi przez ograniczenie zgromadzeń, zamykanie placówek, pracę zdalną, a także zmniejszenie prawdopodobieństwa zakażenia podczas kontaktu – reżim sanitarny nakazywał utrzymywanie dystansu, noszenie maseczek, higienę oddechową i higienę rąk, odkażanie powierzchni,

zakładano także zaszczepienie jako uodpornienie populacji (Duszyński i in., 2020).

Wprowadzanie ograniczeń epidemicznych miało zadbać o zdrowie każdego człowieka i zminimalizować szansę zarażenia się oraz dalszego rozpowszechniania się choroby. Reżim sanitarny spowodował jednak utrudnienia na wielu płaszczyznach życia społecznego. Jednym z obszarów dotkniętych skutkami izolacji była kultura i ośrodki, które umożliwiały aktywne uczestnictwo w niej. Według badań GUS (2020) w pierwszym kwartale większość instytucji kultury (53,7%) w swojej ocenie doświadczyło negatywnych skutków pandemii COVID-19, poprzez m.in. spadek przychodów z działalności gospodarczej. Ograniczenie możliwości prowadzenia działalności przez podmioty sektora kultury, nieprzygotowanie na zaistniałą sytuację spowodowało zmiany w funkcjonowaniu podmiotów działających w obszarze kultury utrudniając realizację działań kulturalnych.

Instytucje oferujące uczestniczenie w procesie odbioru oraz tworzenia kultury zostały zmuszone do podjęcia nowych działań, wprowadzenia innowacyjnych pomysłów i zmienienia systemu funkcjonowania, aby nie tylko uzyskać dopływ finansów umożliwiający utrzymanie na rynku, ale również umożliwić społeczeństwu kontakt z kulturą.

W badaniu przeprowadzonym w grudniu 2020 roku przez Narodowe Centrum Kultury *„Gotowość do podjęcia aktywności kulturalnej po zniesieniu ograniczeń epidemicznych''* możemy zaobserwować znaczną zmianę w stosunku badania przeprowadzonego w czerwcu 2020 roku. Bardzo duży odsetek respondentów, bo aż 75% tęskni za zasobami kulturalnymi (grudzień 2020 rok), wcześniej było to 60% (czerwiec 2020 rok). Jest to bardzo znacząca liczba wobec badanych (24%), którym nie brakuje dostępu do kultury. Po zakończeniu pandemii w pierwszej kolejności respondenci udadzą się do kina 38% (wzrost o 6%), do teatru 16% (wzrost o 3%), na koncert 15% lub festiwal muzyki innej niż klasyczna, muzeum 7%, dom kultury odwiedzi 7%, obiekt historyczny 7%. W dalszej kolejności uplasowały się płatne wydarzenia kulturalne w plenerze 4% (spadek z 11% w porównaniu z czerwcem 2020), wyjście do opery lub filharmonii 4%, uczestnictwo w koncercie muzyki klasycznej 3%. Można zauważyć, iż największą popularnością cieszy się kino, co może świadczyć o tym, że Polacy są miłośnikami filmów i tego typu rozrywki. Badani najczęściej zaczęliby korzystać z wydarzeń kulturalnych minimum miesiąc po otwarciu tj. 30%, minimum 3 miesiące po otwarciu 25%, natomiast na wstęp zaraz po otwarciu zdecydowałoby się 23% badanych, 16% wcale, 7% nie ma zdania. W badaniu w czerwcu liczba respondentów, którzy chcieliby korzystać z wydarzeń zaraz po otwarciu oraz miesiąc po otwarciu łącznie zmieniła się z 49% na 53%. Może to oznaczać, że badani zachowują pewny dystans i wolą korzystać z dostępnych zasobów online (Narodowe Centrum Kultury, 2020).

Badania na temat przeniesienia się kultury do sieci przeprowadzone wśród podmiotów kultury (Kawa i in., 2020) wskazały, iż najczęściej organizowanymi wydarzeniami są różnego rodzaju warsztaty ok. 32%. W dalszej kolejności ok. 27% wystawy online. Następnie koncerty online ok. 16%. Narzędziami wykorzystywanymi do organizacji wydarzeń online są w pierwszej kolejności Facebook prawie 79%, zaraz za nim YouTube ponad 26% oraz strona internetowa instytucji ponad 5%. Taki wybór dotarcia do dużej liczby osób, może być spowodowany tym, że prawie każdy obecnie korzysta z nowych technologii oraz dlatego, że wszystko przenosi się powoli do Internetu. Bardzo duży odsetek pracujących w ośrodkach kultury, prawie 50% stwierdziło, że nie jest przygotowane do pracy online, głównie ze względu na brak umiejętności potrzebnych do wykonywania tego typu zadań. Pojawiła się pewnego rodzaju bezradność i zdecydowanie ośrodków kultury o nałożeniu odpowiednich ograniczeń, bądź zawieszenia działalności na jakiś czas. Pracownikom również brakowało osobistego kontaktu z podopiecznymi, z którymi byli związani. Przyszłość kultury jest niepewna i należy robić wszystko, aby przetrwała. Ośrodki kulturalne zdecydowanie nie są przygotowane na kryzys. Należy przeprowadzać szereg kursów doszkalających, aby działalność online stała na najwyższym poziomie i spełniała wymogi odbiorców. Mimo wszystko można było zaobserwować, że organizowane wydarzenia były kreatywne i dużo osób na tym skorzystało, ponieważ większość wydarzeń każdy mógł oglądać wygodnie na kanapie bez wychodzenia z domu z dowolnego miejsca na świecie. Nikt nie musiał również narażać się na koszty związane z dojazdem oraz opłaceniem wejściówki. Każdy z nas nie zważywszy na wiek i sytuację finansową mógł wykorzystać ten moment na wzbogaceniu się o różne formy kultury. Osoby, które wcześniej nie mogły sobie na to pozwolić, też mogły na tym skorzystać.

Działania podjęte przez ośrodki kultury w czasie pandemii są różnorodne. Interesujące w tym aspekcie są badania przeprowadzone na przedstawicielach i przedstawicielkach instytucji kulturalnych (Buchner i in., 2021). Jako nowy typ działań najwięcej procent badanych odpowiedziało, że pojawiły się spotkania edukacyjne online 46%, zaraz za nimi konferencje online 34%, później warsztaty edukacyjne bądź webinaria 34%, następnie oprowadzania kuratorskie online 23%, na ostatnim miejscu projekty badawcze 5%. W związku z szybko rozwijającą się sytuacją, pracownicy ośrodków kultury musieli w bardzo krótkim czasie zaplanować nowe formy i opracować rozwiązania, które nie będą kolidowały z obostrzeniami. Średnio ponad 50% badanych stwierdziło, że nigdy wcześniej nie organizowało wymienionych powyżej wydarzeń online.

Instytucje kulturalne w social mediach – wybrane przedsięwzięcia

Coraz częściej można zaobserwować wzrost przenoszenia się instytucji kulturalnych do Internetu. Niektóre instytucje, nigdy wcześniej nie miały założonych stron na portalach społecznościowych i musiały je założyć na czas pandemii. Można było również zauważyć diametralny wzrost aktywności i liczby dodawanych postów. Głównym sukcesem prezentowanego materiału jest przede wszystkim wysoka jakość opublikowanej treści, dźwięku i obrazu. Bardzo ciekawe były szczególnie m.in.: transmisje online z aktorami czy pisarzami, wspólne czytanie książek dla dzieci przez aktorów bądź pracowników domów kultury, wirtualne spacery po muzeach czy galeriach sztuki, teatry również postawiły na odbiór online udostępniając archiwalne nagrania z przedstawień, były również premiery książek online oraz debaty z autorami, nie zabrakło różnorakich warsztatów teatralnych, muzycznych czy plastycznych dla dzieci i nie tylko, a dla melomanów transmisje z koncertów. W przyszłości może to doprowadzić do całkowitego zniknięcia instytucji kulturalnych w formie tradycyjnej i wyprze je forma online. Ten czas był szansą zdobycia nowego doświadczenia i oswojenia się z nieznaną dotychczas formą pracy zdalnej.

Warto przyjrzeć się wybranym przedsięwzięciom podejmowanym przez instytucje kultury w okresie pandemii.

W związku z epidemią Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego wyszło z inicjatywą przygotowania interesującej oferty, w celu podtrzymania stałego kontaktu z kulturą za pomocą form online. Przygotowano masę atrakcji skierowanych do każdej grupy wiekowej. Udział w tej inicjatywie wzięły muzea, filharmonie, biblioteki, teatry, opery oraz galerie sztuki.

Jedną z oryginalnych inicjatyw podjętych przez instytucje kulturalne było udostępnienie swoich zbiorów muzealnych przez Narodowe Muzeum Morskie w Gdańsku w formie 3D. Dzięki temu można zobaczyć wszystko, każdy szczegół bliżej i jeszcze wyraźniej niż wcześniej.

Kolejna inicjatywa, która jest równie nietuzinkowa to zaprezentowanie ponad 900 sztuk kostiumów teatralnych, także za pomocą metody 3D w 360 stopniach przez Teatr Wielki w Łodzi. Wybrano te najatrakcyjniejsze pod względem materiału i renomy twórców. Po kliknięciu na wybrany kostium pojawia się krótki opis z danego przedstawienia oraz informacje takie jak plakat i zdjęcia.

Odkrywczym było także stworzenie specjalnej darmowej aplikacji mobilnej Muselfie, która pozwala na połączenie kolekcji Muzeum Narodowego w Warszawie z własnymi zdjęciami. Z dostępnych zasobów Muzeum można stworzyć m.in. kolaże, własną kartkę urodzinową, „memy'' oraz inne grafiki z użyciem obrazów wybranych artystów. Następnie stworzone kartki można udostępnić znajomym oraz umieścić w mediach społecznościowych.

Teatr Powszechny w Łodzi również postawił na przeniesienie się do sieci. W czasie pandemii stworzono specjalną platformę, dzięki której zapraszano na pierwsze w Polsce premiery teatralne. Wirtualna wersja teatru zapewniła dostęp do możliwości kupna biletu i wstępu na wirtualną scenę mieszczącą około 450 miejsc. Organizacja takiej formy funkcjonowania teatru jest odpowiedzią na bardzo duże zainteresowanie nauczycieli oraz szkół powrotem działalności teatru.

Popularnością cieszyła się akcja „Czas na sztukę" zorganizowana przez Muzeum Narodowe w Warszawie. Jest to zbiór wykładów i zajęć przygotowany dla seniorów, którzy interesują się rzeźbą, architekturą, grafiką czy malarstwem. Oprócz tego przygotowywane były podcasty i quizy tematyczne.

Nie zabrakło czegoś dla miłośników czytelnictwa. Cyfrowa Biblioteka Narodowa POLONA udostępniła 90 e-booków, dostępnych do pobrania za darmo. Książki w formie wirtualnej, które zostały udostępnione były wybierane za pomocą głosowania na zasadzie która książka zdobędzie najwięcej głosów.

Muzeum Narodowe w Warszawie także postawiło na formę online. Przez okres izolacji społecznej organizowało liczne wykłady, oprowadzania po wnętrzu muzeum, konferencje. Dzięki temu ludzie niekiedy po raz pierwszy mogli dokładniej zobaczyć wnętrze oraz jego zasoby. Instruktorzy oprócz oprowadzania odpowiadali na pytania zadawane pod transmisjami online. Muzeum prężnie rozwijało się również na portalu społecznościowym Facebook organizując wiele wydarzeń, do których za pomocą kliknięcia „Interesuje się'' przychodziło powiadomienie o dołączeniu i zaczęciu trwania danego wydarzenia.

Podsumowanie

Podsumowując kultura i instytucje kulturalne mają bardzo duży wpływ na nasze życie. Czynią je bardziej pełniejszym i bogatszym. Dzięki instytucjom kulturalnym uczymy się i wiemy więcej. Przez pandemię rola kultury znacząco się zmieniła, stała się nam jeszcze bardziej bliższa niż zwykle. Zaczęto podejmować szereg działań udoskonalających działanie online. Tworzono i udostępniono wiele wydarzeń i inicjatyw podtrzymujących kontakt ze sztuką, teatrem oraz muzyką. Przeniesienie się do Internetu dawało dużo możliwości i w niektórych przypadkach obserwowano wzrost odwiedzin konkretnych stron placówek kulturalnych o co najmniej 100%. Ważnym elementem było wychodzenie naprzeciw oczekiwaniom odbiorców. Było to dużo trudniejsze niż zwykle, ponieważ wiele pracowników nigdy wcześniej nie miało do czynienia z formą online. Jednak każdy wyciągnął odpowiednie wnioski i zdobył doświadczenie na przyszłość uczestnicząc w różnorakich szkoleniach. Jak widzimy duży odsetek osób jest spragnionych uczęszczania na różnorodne wydarzenia online, a grupa osób nie utożsamiających się z instytucjami kulturalnymi wciąż spada. Może to oznaczać ogromną tęsknotę osób, które stale brały udział w zajęciach i warsztatach organizowanych przez placówki

kulturalne. Najwięcej badanych wskazało, że najbardziej brakującym miejscem związanym z kulturą jest kino, teatr oraz wydarzenia muzyczne typu koncerty. Dużym plusem przeniesienia się instytucji kulturalnych jest niewątpliwie to, że organizowane wydarzenia online dotarły do szerokiego grona odbiorców i cieszyły się większym powodzeniem niż zwykle. Do negatywnych aspektów można zaliczyć to, iż kontakt międzyludzki został bardzo mocno ograniczony, ze względu na zamknięcie w domach. Postęp technologiczny jednak stale ewoluuje i zmierza do tego, aby większość inicjatyw kulturalnych sprowadzić na formę online. W perspektywie czasu okaże się czy było to dobre rozwiązanie.

Piśmiennictwo

1. Buchner, A., Urbańska, A., Wierzbicka, M., Janus, A., Cetera, N. (2021). *Kultura w czasie pandemii*. Doświadczenie polskich instytucji kultury, s. 1-70, https://centrumcyfrowe.pl/wpcontent/uploads/sites/16/2021/04/Raport_Kultura_w_pandemii.pdf (dostęp: 01.07.2021).
2. Duszyński, J., Afelt, A., Ochab-Marcinek, A., Owczuk, R., Pyrć, K., Rosińska, M., Rychard, A., Smiatacz, T. (2020). *Zrozumieć COVID-19,* Polska Akademia Nauk, Warszawa.
3. Encyklopedia Powszechna PWN (2021). https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/pandemia;3953787.html, (dostęp: 01.07.2021).
4. GUS (2020). *Wpływ pandemii COVID-19 na podmioty działające w obszarze kultury w I kwartale 2020 r.*, https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/kultura/wplyw-pandemii-covid-19-na-podmioty-dzialajace-w-obszarze-kultury-w-pierwszym-kwartale-2020-r-,23,1.html, (dostęp: 01.07.2021).
5. Hall, E.T. (1984). *Poza kulturą*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
6. Kawa, A., Jęczalik, J., Skakowska, O. (2020). *Kultura w czasie zarazy*, http://inkubatorkultury.eu/upload/pliki/kultura-w-czasie-zarazy-raport.pdf (dostęp: 01.07.2021).
7. Kłoskowska, A. (1968). *Rozwój koncepcji kultury w socjologii polskiej*, „Przegląd Socjologiczny" 22/2, s. 194-216.
8. Narodowe Centrum Kultury (2020), https://nck.pl/badania/aktualnosci/kultura-po-epidemii-infografika (dostęp: 01.07.2021).
9. Szczepański, J. (1978). *Elementarne pojęcie socjologii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
10. Żuk, G. (2016). *Edukacja aksjologiczna*. Zarys problematyki, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.

Liczba znaków ze spacjami: 21 370

Jakub Prokop
Studenckie Koło Naukowe „Sylwan”
Politechnika Białostocka, Instytut Nauk Leśnych
Wydział Budownictwa i Nauk o Środowisku,
– opiekun naukowy: dr hab. Mikołaj Jalinik, prof. PB

OBSZARY LEŚNE ŹRÓDŁEM SUROWCA DRZEWNEGO

Streszczenie

Lasy w Polsce zajmują 29,6% powierzchni kraju (wg. danych GUS w 2019 roku – 9,26 mln ha), z czego większość (około 7,3 mln ha powierzchni) jest zarządzana przez Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe. Udział lasów należących do Skarbu Państwa w powierzchni wszystkich lasów Polski wynosi około 80%.

W strukturze własnościowej zdecydowanie dominują lasy państwowe (należące do Skarbu Państwa), które zajmują 7456 tys. ha i stanowią 80,8% polskich lasów, lasy gminne – 0,9% oraz lasy prywatne – 18,8%. Polska, pod względem powierzchni lasów, należy do europejskich liderów. W skład obszarów leśnych wchodzą: lasy należące do Skarbu Państwa (lasy państwowe), prywatne, parki narodowe i krajobrazowe.

Dzięki zrównoważonej i odpowiednio przemyślanej gospodarce leśnej w sektorze leśno-drzewnym, mimo sporej wycinki (około 1 mld drzew rocznie) udaje się sukcesywnie zwiększać powierzchnię lasów w Polsce (Leśnictwo, GUS, Warszawa 2020). Zgodnie z ustawą o lasach z 1991 r., Lasy Państwowe stosują się do zasad powszechnej ochrony terenów, ich trwałości, powiększania zasobów leśnych oraz zrównoważonego ich wykorzystania w każdym aspekcie (Ustawa z 28 września 1991 roku o lasach Dz.U. 1991, nr 101, poz. 444, ze zmianami). W Lasach Państwowych pracuje dziś około 25 tys. osób, co pokazuje skalę działania i możliwości tej organizacji. Każde z nadleśnictw otrzymuje plan działania na okres 10-letni realizowany w sposób nieszkodzący strukturze, stabilności i trwałości lasów. Założenia tegoż planu stawiają wymagania poniżej możliwości przyrodniczych zbiorowisk leśnych zgodnie z zasadą trwałości oraz zwiększania zasobów drzewnych. Jak powszechnie wiadomo jedną z głównych funkcji lasu jest funkcja produkcyjna, pozwalająca zaspokajać potrzeby wielu obszarów gospodarki, a co za tym idzie potrzeby społeczne.

Poza funkcją produkcyjną lasów (drewno), ważna jest także pozaprodukcyjna, jak np. edukacyjna, rekreacyjna, turystyczna, czy pozyskiwanie owoców leśnych, żywicy, soku brzozowego, ziół, pożytków ze zwierząt leśnych i innych.

W opracowaniu zastosowano metodę analizy literatury specjalistycznej i innych aktów normatywnych oraz metodę obserwacji autora.

Słowa kluczowe: obszary leśne, drewno, funkcje lasów

Drewno jako podstawowy składnik obszarów leśnych

Pozyskiwanie drewna z lasów zwiększa się systematycznie, co wiąże się głównie ze zwiększaniem zapotrzebowanie na ten surowiec oraz założeniami planowanej gospodarki leśnej. Nasilający się we współczesnej gospodarce światowej dylemat wyboru między rozwojem zbiorowisk leśnych, a ich wyczerpywaniem nie dotyczy jednak polskiego leśnictwa. Zatwierdzane przez ministra środowiska 10-letnie plany urządzenia lasu zakładają wykorzystanie około 60% przyrostu rocznego drewna, pozwalając na stopniowe zwiększanie się zasobności zbiorowisk leśnych. Polskie lasy niepodważalnie spełniają oczekiwane założenia, a nawet je przewyższają, zgodnie z danymi SoEF z 2015 roku (SoEF 2015State of Europe's Forests, 2015 – Stan lasów Europy, 2015). Zasobność lasów Polski wynosi ponad 2,5 mld m^3 (grubizna mierzona od teoretycznej wysokości pniaka), zaś zasobność na hektar wynosi 269 m^3 (przeciętna europejska wynosiła wtedy 163 m^3/ha). W przypadku Lasów Państwowych zasobność wynosi 2,066 mld m^3 (Leśnictwo, GUS, Warszawa 2020). W roku 1970 zasobność wynosiła nieco ponad 1 mld m^3, a zasobność na hektar w 1991 roku – 190 m^3/ha. Koncepcja wielofunkcyjnej oraz zrównoważonej gospodarki leśnej jest zgodna z oczekiwaniami społeczeństwa zdającego sobie coraz większą sprawę z wagi oraz funkcji lasów.

Drewno jest wprawdzie surowcem odnawialnym, lecz po długim czasie i w dużej mierze niezależnie od człowieka, podaż jego jest silnie determinowana przez uwarunkowania przyrodnicze, a w niewielkim stopniu przez popyt. Głównymi sektorami zapotrzebowania na drewno jest przemysł tartaczny, meblarski oraz papierniczy. W skali globalnej, Polska znajduje się na 11 miejscu wśród producentów 90% światowego drewna przemysłowego. Dzięki zrównoważonej gospodarce leśnej LP zwiększają produkcję tego surowca oraz powierzchnię lasów. Na świecie obserwuje się wiele zmian, a głównie rosnący deficyt surowca drzewnego, urbanizacja, zmiany klimatu, potrzeby efektywniejszego wykorzystania lasów, a mimo to polski przemysł leśno-drzewny radzi sobie bardzo dobrze. W 2019 roku w PGL LP pozyskano 40 626 tys. m^3 surowca drzewnego. Całkowite pozyskanie surowca drzewnego w Polsce w 2019 roku wyniosło 42 366 tys. m^3. Porównania wieloletnie wskazują, że w Lasach Państwowych w okresie ostatnich 20 lat (2000–2019) w użytkowaniu rębnym możliwości etatowe zostały wykorzystane w 97,0%, a z kolei wykonanie użytkowania przedrębnego (w wymiarze miąższościowym), wyniosło 111,7%. Przychód ze sprzedaży drewna PGL LP wyniósł ponad 80% całego przychodu (Raport o stanie lasów w Polsce, 2019 – Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe).

Użytkowanie lasów

W latach 1945-1970 średni roczny rozmiar zalesień Polski wynosił 35,9 tys. ha, podczas gdy w latach 1961-1965 aż ponad 55 tys. ha rocznie. Ciężka oraz przemyślana gospodarka leśna na przestrzeni wielu lat pozwoliła uzyskać dzisiejszą lesistość Polski, wynoszącą 29,6% (największą lesistością wykazuje się województwo lubuskie – ryc. 1).

Ryc. 1. Lesistość Polski według województw (%)
Źródło: Raport o stanie lasów w Polsce 2019 – PGLLP.

W Polsce przeważają lasy iglaste, które stanowią ponad 68% wszystkich drzewostanów, a w strukturze wiekowej dominują drzewostany III i IV klasy wieku (około 50% udziału w Lasach Państwowych). Udział drzewostanów w wieku powyżej 100 lat wynosi około 14%, a przeciętny ich wiek w lasach wszystkich form własności w latach 2015-2019 wzrósł z 44 do 59 lat (Raport o stanie lasów w Polsce – PGLLP).

Wszystko to czyni efektywnym oraz zasobnym źródłem surowca drzewnego (ryc. 2).

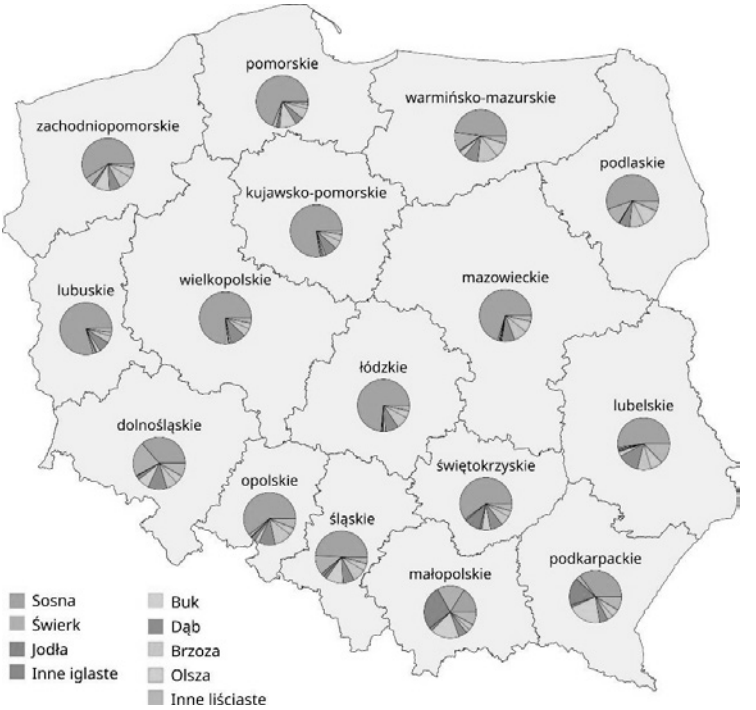

Ryc. 2. Przestrzenne rozmieszczenie drzewostanów według gatunków panujących w układzie województw (WISL 2015–2019)
Źródło: Raport o stanie lasów w Polsce 2019 – Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe (PGLLP).

W 2019 roku dokonano odnowień lasu na powierzchni 63 041 ha (nie licząc dolesień i odnowień częściowych) i zalesień na powierzchni 1165 ha, głównie na nieużytkach rolnych. Posadzono około 500 mln drzew, średnio w ciągu minuty w Polsce sadzi się niemal 1000 drzew. Dzięki odpowiednio prowadzonej gospodarce leśnej Lasów Państwowych, powierzchnia lasów w Polsce sukcesywnie wzrasta. Obszary leśne stanowią ważną część infrastruktury każdego regionu w wymiarze ekonomicznym i ekologicznym. Z ekonomicznego punktu widzenia, lasy są obszarem wsparcia wielu dziedzin życia i w dużym stopniu przyczyniają się do poprawy warunków społecznych, ekonomicznych czy materialnych społeczeństwa.

W Lasach Państwowych możliwe jest samofinansowanie, dzięki istnieniu tzw. Funduszu leśnego. Nadleśnictwa o dobrej kondycji finansowej przekazują swoje nadwyżki do funduszu, a ten zasila jednostki deficytowe. Z funduszu leśnego również finansowane są różnego rodzaju przedsięwzięcia, w tym ogólnokrajowe, jak np. edukacja, badania naukowe, tworzenie infrastruktury, sporządzanie planów urządzenia lasu. Dzięki takiemu modelowi, Lasy Państwowe nie obciążają budżetu państwa, a środki pochodzące ze sprzedaży drewna, są

przeznaczane na inne cele, jakie ma do spełnienia organizacja. Dysponentem funduszu jest Dyrektor Generalny Lasów Państwowych.

Kształtowanie się popytu na drewno

Drewno jest niezbędnym surowcem dla branży meblarskiej, mimo coraz częstszego zastępowania litego drewna materiałami drewnopochodnymi. W 2016 roku wartość produkowanych mebli oscylowała w granicach 42 mld złotych, a w 2020 roku osiągnęła niemal 50 mld. Pod względem produkcji mebli Polska zajmuje 4 miejsce na świecie, w związku z czym duża część produktów jest przeznaczona na eksport. Do obróbki drewna przystosowane są różnego rodzaju tartaki (ryc. 3).

Ryc. 3. Przykładowy tartak
Źródło: https://pl.depositphotos.com>stock-photos>tartak.

W Polsce w 2020 roku funkcjonowało około 27 tys. firm meblarskich zatrudniających 165 tys. pracowników. Przemysł ten działa na ogromną skalę i stwarza znaczące zapotrzebowanie na surowiec drzewny napędzając jednocześnie sektor leśnodrzewny LP (Kozakiewicz, Krzosek, 2013).

Nie inaczej wygląda sytuacja z przemysłem celulozowo-papierniczym. W 2019 roku Polska sprzedała towary na ogólną sumę 43,5 mld złotych i trzeba stwierdzić, że co roku wartość ta rośnie. Mimo postępującej cyfryzacji papier oraz tektura odgrywają wciąż ogromną rolę gospodarczą, a jego wykorzystanie w formie opakowań oraz środków higienicznych jest niezbędne (Sektor leśno-drzewny w zrównoważonej gospodarce – Instytut Technologii Drewna, Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Stowarzyszenie Producentów Płyt Drewnopochodnych w Polsce, 2019).

Nie należy zapominać również o wykorzystaniu drewna w budownictwie, jako materiału o nieocenionych walorach wytrzymałościowych oraz estetycznych. Jedną z jego głównych zalet jest praktycznie brak ograniczeń przy realizowaniu inwencji twórczej pomysłodawców. Surowiec ten jest również surowcem odnawialnym i może być łatwo poddany recyklingowi lub wykorzystany jako źródło energii. Drewno ma duży stopień wytrzymałości w stosunku do masy i jest odporne na wiele czynników chemicznych i fizycznych oraz łatwe w obróbce mechanicznej (ryc. 4).

Ryc. 4. Przykładowe rozplanowanie obróbki pniaka
Źródło: https://pl.depositphotos.com>stock-photos>tartak.

Według zużycia surowca drzewnego, Lasy Państwowe największą jego ilość (ponad 50%) przeznaczają w formie biomasy – w celu pozyskania energii cieplnej bądź elektrycznej. Elektrownie wykorzystując biomasę wytworzyły na przykład w 2018 roku 24,7% odnawialnej energii elektrycznej (Instytut Technologii Drewna, Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, 2019).

Przyszłość obszarów leśnych w produkcji surowca drzewnego

Lasy są niezastąpionym wytworem sił przyrody, a drewno jako produkt odnawialny i przyjazny człowiekowi, jest podstawą wielu dziedzin gospodarki i kultury warunkując rozwój cywilizacyjny bez szkody dla środowiska. Lasy magazynują i rozprowadzają ogromne ilości słodkiej wody, odgrywając ważną rolę w ochronie przeciwpowodziowej, a także zapobiegają erozji gleby i pustynnieniu.

Porównanie wieloletnich danych dotyczących pozyskania drewna w Polsce wykazuje względną stabilność procesu użytkowania lasu. W Lasach Państwo-

wych obserwuje się stopniowy wzrost wielkości pozyskiwania drewna, co jest możliwe dzięki prowadzeniu zrównoważonej gospodarki leśnej. Sektor leśno-drzewny stał się w ostatnich latach bardzo prężnie działającym i dochodowym sektorem polskiej gospodarki. Usprawnia on swoją pracę obniżając jednocześnie koszty. Prowadzenie zrównoważonej polityki leśnej pozwala na przemyślane uzyskiwanie dużej ilości zasobów z jednoczesnym zachowaniem bogactwa naturalnego lasów oraz zwiększaniem powierzchni drzewostanów.

Lasy odgrywają newralgiczne znaczenie dla bioróżnorodności, ponieważ zamieszkują je niezliczone gatunki zwierząt i roślin. Na całym świecie lasy co roku pochłaniają i magazynują kilka miliardów ton CO_2, pełnią więc kluczową rolę w utrzymaniu stabilności klimatu. Aby tak się stało, państwa muszą ograniczyć tempo pozyskiwania drewna. Obecnie ilość pozyskiwanego w europejskich lasach drewna wynosi ok. pół miliarda m^3 – to 77% rocznego przyrostu masy drewna. Gdyby kraje europejskie ograniczyły pozyskiwanie do 50% rocznego przyrostu masy, pozwoliłoby to na znaczący przyrost drewna i zasobów węgla w ekosystemach leśnych. W Polsce w 2019 roku pozyskanie stanowiło 73,6% przyrostu rocznego masy. Wskaźnik ten systematycznie rośnie w ostatnich latach (Główny Urząd Statystyczny, Rocznik statystyczny leśnictwa 2020).

Drewno jest właściwie jedynym z powszechnie znanych materiałów w pełni odtwarzalnym przez przyrodę. Jego masa przybywa bez żadnych ujemnych skutków dla środowiska i człowieka. Można wręcz zaryzykować twierdzenie, że produkcja drewna dzięki procesowi fotosyntezy jest bezpłatna, a pozostałe koszty związane z pielęgnacją lasu, pozyskaniem drewna i jego obróbką tartaczną są stosunkowo niskie. Na obecnym etapie rozwoju sektora leśno-drzewnego ważne są wspólne i indywidualne oraz nowoczesne przedsięwzięcia promujące drewno w różnych formach i postaciach.

Podsumowanie

Drewno należy do najstarszych materiałów używanych przez człowieka. Pierwotnie stosowane było jako nośnik energii (spalanie) oraz podstawowy materiał budowlany do budowy chałup i domów mieszkalnych, budowli gospodarczych, kościołów, mostów, a także budowli obronnych. Przez tysiąclecia budowano z drewna ściany, stropy i dachy, kryte dranicami lub gontem. Obecnie drewno stosowane jest jako materiał konstrukcyjny oraz wykończeniowy. Swoją popularność zawdzięcza swej lekkości i wystarczającym do wielu zastosowań własnościom wytrzymałościowym.

Prognozowanie rozwoju zasobów drzewnych i ich użytkowania, to jedno z fundamentalnych zadań określanych w strategiach Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe, które sygnalizują o występowaniu w gospodarce leśnej szeregu zjawisk i procesów, a między innymi:

– systematyczne zwiększanie pozyskania użytków rębnych w lasach oraz ograniczanie rozmiaru użytkowania przedrębnego;
– starzenie się drzewostanów i utrzymywanie znacznej grupy starodrzewów na pniu w lasach gospodarczych i ochronnych;
– ciągły wzrost akumulacji zapasu drzewnego w LP;
– niedostateczność areału młodego pokolenia lasów i drzewostanów;
– próby ograniczania produkcyjnej roli lasów przy wzroście oczekiwań ekologicznych i społecznych, w szczególności na obszarach chronionych;
– brak wypracowanych sektorowych zasad/polityki prowadzenia ochrony przyrody w lasach zagospodarowanych przy respektowaniu zasady zrównoważonego rozwoju, z uwzględnieniem aspektów przyrodniczych, gospodarczych, jak i społecznych.

Rozwój przemysłów opartych na drewnie kształtują różne siły napędowe, co nie pozostaje bez konsekwencji dla zrównoważonego rozwoju obecnie i w przyszłości. W Polsce w 2019 roku pozyskanie drewna stanowiło 73,6% przyrostu rocznego masy. Wskaźnik ten systematycznie rośnie w ostatnich latach (20 lat temu wynosił poniżej 60% rocznego przyrostu masy).

Piśmiennictwo

1. Drewno – surowiec strategiczny? – Instytut Technologii Drewna, Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, 2019.
2. Główny Urząd Statystyczny – Rocznik statystyczny leśnictwa 2020.
3. Informacyjne Lasów Państwowych, Stowarzyszenie Producentów Płyt Drewnopochodnych w Polsce, 2015.
4. Kozakiewicz P., Krzosek S. (2013). *Inżynieria materiałów drzewnych*, Wyd. SGGW, Warszawa, s. 136.
5. Leśnictwo, GUS, Warszawa 2020.
6. Raport o stanie lasów w Polsce 2019 – Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe.
7. Ratajczak E. (2014). *Zrównoważona gospodarka zasobami surowca drzewnego w Polsce*, Instytut Technologii Drewna, Poznań.
8. SoEF 2015State of Europe's Forests 2015 – Stan lasów Europy 2015.
9. Sektor leśno-drzewny w zrównoważonej gospodarce – Instytut Technologii Drewna, Centrum
10. Ustawa z 28 września 1991 roku o lasach (Dz.U. 1991, nr 101, poz. 444, ze zmianami).

Liczba znaków ze spacjami: 15 202 + grafika

Tomasz Pawłowicz
Studenckie Koło Naukowe „Sylwan”
Politechnika Białostocka, Instytut Nauk Leśnych
Wydział Budownictwa i Nauk o Środowisku,
– opiekun naukowy: dr hab. Mikołaj Jalinik, prof. PB

CHARAKTERYSTYKA ORAZ SKUTKI WYSTĘPOWANIA JEMIOŁY POSPOLITEJ (*VISCUM ALBUM*) W LASACH GOSPODARCZYCH

Streszczenie
Jemioła pospolita (*Viscum album*) jest to półpasożyt pobierający wodę oraz składniki odżywcze oraz mineralne z drzew żywicielskich, prowadząc do ich stopniowego osłabienia, a w konsekwencji śmierci drzewa. W lasach gospodarczych notuje się obecnie ekspansje jemioły pospolitej (*Viscum album*), będącą powodem zmian klimatycznych, obniżeń wód gruntowych oraz susz, skutkujących osłabieniem drzewostanów. Biologia i ekologia tego gatunku sprawiają, iż obecnie nie są stosowane efektywne sposoby zwalczania jemioły pospolitej, pozwalające na przeciwdziałanie szkodom wyrządzonych przez półpasożyta. Poniższy artykuł ma na celu przedstawić ogólną charakterystykę, biologie oraz ekologię jemioły pospolitej, a także możliwości przeciwdziałania ekspansji tego gatunku w polskich lasach gospodarczych

Słowa kluczowe: jemioła pospolita, leśnictwo, zagrożenia biotyczne

Wstęp

Jemioła pospolita (*Viscum album L.*), to gatunek należący do rodziny sandałowcowatych (*Santalaceae*), rodzaju jemioła (*Viscum*), będący ornitochondryczną, zimozieloną, dwupienną i wiecznie zieloną rośliną (Barney, Hawksworth, Geils, 1998, Becker, 1986). Wykazuje ona zdolność dowiązania atmosferycznego dwutlenku węgla oraz samodzielnego przeprowadzania procesu fotosyntezy, z czego wynika jej półpasożytniczy charakter. Występuje na roślinach drzewiastych, z których pozyskuje wodę oraz rozpuszczone nieorganiczne składniki odżywcze bezpośrednio z ksylemu (Barney i in., 1998, Lech i in., 2020, Zuber, Widmer, 2009).

Viscum album L. została zidentyfikowana na 452 gatunkach roślin drzewiastych. Jej żywicielami najczęściej są drzewa z rodzin różowatych (*Rosaceae*), wierzbowatych (*Salicaceae*) oraz z rodzajów topola (*Populus*), klon (*Acer*), jabłoń (*Malus*), śliwa (*Prunus*) oraz głóg (*Crataegus*) (Becker, 1986, Lech i in.,

2020, Zuber, 2004). Nieliczne drzewa, takie jak buk zwyczajny (*Fagus sylvatica*) wykazują całkowitą odporność na zakażenia jemiołą pospolitą, natomiast inne są atakowane bardzo rzadko (np. *Quercus* spp., *Ulmus* spp.) (Becker, 1986, Lech i in., 2020).

Jednopłciowe, żółtawe kwiaty o wymiarach do 3 mm zapylane są przez owady, a dojrzale pseudojagody z owocami właściwymi są rozprzestrzeniane przez różne gatunki ptaków, przede wszystkim z rodzajów drozdowatych (*Turdidae*) oraz jemiołuszkowatych (*Bombycillidae*) (Becker, 1986, Zuber, 2004). Zakażenie drzewa jemiołą pospolitą prowadzi do jego osłabienia, będąc przyczyną defoliacji, ograniczonego rozwoju, zmniejszenia intensywności fotosyntezy czy wzrostu podatności na zakażenia grzybowe oraz bakteryjne. Skutkuje to zmniejszeniem jakości surowca drzewnego, skróceniem długości życia drzew oraz przerzedzaniami koron u zakażonych drzew, przekładając się na znaczne straty w gospodarce leśnej, zwłaszcza podczas występowania masowego [fot.1]. Jemioła pospolita (*Viscum album L.*) jest szeroko rozpowszechniona w Europie oraz Azji. Została także introdukowana w Ameryce Północnej (Hosseini i in., 2007, Iszkuło i in., 2020).

Celem opracowania jest przedstawienie charakterystyki oraz wpływu metod zwalczania występujących w Polsce podgatunków jemioły pospolitej (*Viscum album L.*) w drzewostanach gospodarczych. W opracowaniu zastosowano metodę opartą o analizę literatury specjalistycznej oraz obserwacje własne.

Fot. 1. Klon srebrzysty (*Acer saccharinum*) opanowany przez *Viscum album subsp. album.* Białystok, marzec 2021
Źródło: T. Pawłowicz.

Podgatunki jemioły pospolitej (*Viscum album L.*)

Różnorodność jemioły pospolitej (*Viscum album L.*) została udowodniona poprzez badania biochemiczne, wykazujące znaczące różnice w składzie substancji wypełniającej dojrzale nibyjagody – wiscynie (Schaller, 1998). W Polsce wyróżnić można trzy podgatunki jemioły pospolitej: jemiołę pospolitą typową (*Viscum album L. subsp. album*), jemiołę pospolitą rozpierzchłą (*Viscum album L. subsp. austriacum*) oraz najrzadszą, jemiołę pospolitą jodłową (*Viscum album L. subsp. abietis*). Rozróżnienie trzech powyższych podgatunków przy pomocy cech morfologicznych jest możliwe wyłącznie poprzez analizę dojrzałych nibyjagód oraz znajdujących się w nich owocach właściwych (Lech i in., 2020, Schaller 1998, Mejnartowicz, 2006).

Jemioła pospolita typowa (*Viscum album L. subsp. album*) jest najbardziej rozpowszechnionym podgatunkiem tego półpasożyta, obejmującym jednocześnie największą liczbę żywicieli (ponad 440 taksonów). Notowana była wyłącznie na drzewach liściastych, a przede wszystkim z rodziny różowatych (*Rosaceae*) oraz wierzbowatych (*Salicaceae).* Cechą charakterystyczną *Viscum album L. subsp. album* jest mniejsza ilość owoców właściwych (zarodków) zawartych w nibyjagodzie, która jest okrągłego kształtu (nigdy jajowatego bądź wydłużonego) (Barney i in., 1998, Schaller 1998, Bojarczuk, 1968).

Jemioła pospolita rozpierzchła (*Viscum album L. subsp. austriacum*) jest gatunkiem atakującym drzewa z rodzajów sosna (*Pinus*), rzadziej świerk (*Picea*) (Barney i in., 1998, Lech i in., 2020). Występuje głownie w centralnej i południowej Polsce, gdzie według najnowszych notowań następuje silne jej rozprzestrzenienie. Stanowi ona poważne zagrożenie dla drzewostanów sosnowych, gdzie w połączeniu z innymi czynnikami, np. suszami, prowadzi do zamierania drzewostanów i poważnych strat w gospodarce leśnej (Szmidla i in., 2019, Dobbertin, Rigling, 2006, Dobbertin i in, 2005).

Najbardziej wyspecjalizowanym podgatunkiem jemioły pospolitej występującym w Polsce jest jemioła pospolita jodłowa (*Viscum album subsp. abietis*), występująca wyłącznie na 18 żywicielach, jednak przede wszystkim na jodle pospolitej (*Abies alba*) (Becker, 1986, Tsopelas i in., 2004). Gatunek ten charakteryzuje się znaczną redukcją jakości surowca drzewnego oraz wysokim poziomem śmiertelności wśród żywicieli, przez co uważany jest za najbardziej niebezpieczny ze wszystkich trzech podgatunków (Idžojtić, 2008, Bukowiec, Bednarz, 2017). W Polsce osiąga północną granicę rozmieszczenia, przez co jest mało liczny i notowany dotychczas wyłącznie w południowej części kraju. Nibyjagody, podobnie jak u jemioły pospolitej rozpierzchłej mogą być wydłużone, a liście większe niż u *Viscum album L. subsp. album* (Barney i in., 1998, Lech i in., 2020, Zweifel, 2012).

Wpływ jemioły pospolitej (*Viscum album*) na drzewa lasotwórcze

Jemioła jest półpasożytniczą byliną, zależną od pobieranych składników odżywczych od żywiciela. Żywotność jemioły wynosi do 30 lat, jednak samo zakażenie jemiołą pospolitą trwa niemal zawsze, aż do śmierci drzewa żywicielskiego (Becker, 1986). Wynika to ze stosowanych przez jemiołę ornitochorycznych mechanizmów rozsiewania owoców, powodujących ciągle osadzanie się nibyjagód na tym samym drzewie żywicielskim, skutkując ponownymi zakażeniami (Barney i in., 1998, Becker, 1986).

Wrastanie ssawek oraz pobieranie substancji przez jemiołę skutkuje szeregiem negatywnych konsekwencji u żywiciela, wśród których można wymienić zmniejszenie odporności na zakażenie grzybowe oraz bakteryjne, ograniczenie bądź zanik owocowania, defoliacje, negatywna tendencja wzrostowa czy spadek intensywności fotosyntezy (fot. 2) (Becker, 1986, Iszkuło i in., 2020). Infekcja gałęzi żywiciela powoduje zmiany na powierzchniach liści, negatywnie wpływa na ich ilość, tempo wzrostu i biomasę, co odzwierciedla fizjologiczne zaburzenia powodowane przez półpasożyta (Becker, 1986, Zuber, 2004).

W konsekwencji tego, w drzewostanach gospodarczych zakażonych *Viscum album,* notuje się przerzedzanie koron, spadek jakości pozyskiwanego drewna oraz zwiększone występowanie szkodników drzew leśnych - owadów kambiofagicznych oraz grzybów fitopatogenicznych (Barney i in., 1998, Zuber, 2004, Iszkuło i in., 2020).

Jednym z najważniejszych czynników wpływających na szkodliwość jemioły, zwłaszcza w drzewostanach, jest jej specyficzne zachowanie podczas okresów suszy. W okresie przy niewielkim dostępie do wody, rośliny żywicielskie zamykają aparaty szparkowe, hamując intensywność procesu fotosyntezy i jednocześnie silnie redukują transpirację (Becker, 1986, Zuber, 2004, Zweifel i in., 2012). Sytuacja ta jednak nie następuje w przypadku pasożytującej na żywicielu jemioły pospolitej, która cały czas pobierając takie same ilości

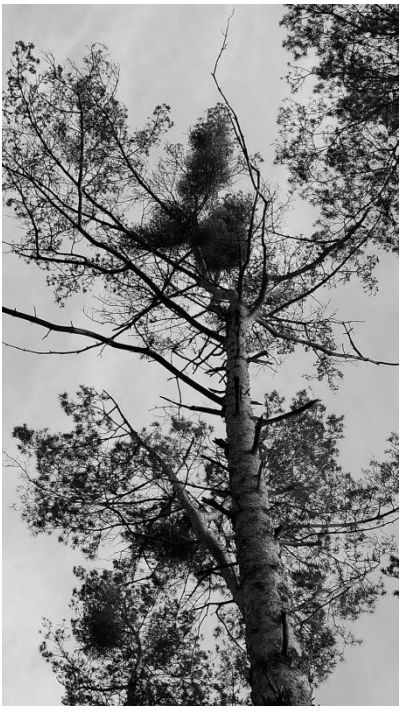

Fot. 2. Sosna porażona przez jemiołę pospolitą rozpierzchłą (*Viscu album L. subsp. Austriacum)*
Źródło: Iszkuło, i in. (2020). Jemioła jako zagrożenie dla zdrowotności drzewostanów iglastych. sylwan, 164(3), 226-236.

wody z rozpuszczonymi w niej substancjami mineralnymi, pozostawia aparaty szparkowe otwarte i przeprowadza proces fotosyntezy (Barney i in., 1998, Zweifel i in., 2012).

Wysoka śmiertelność sosen zwyczajnych (*Pinus sylvestris*L.) zakażonych przez jemiołę pospolitą rozpierzchłą została wykazana w licznych badaniach (Szmidla i in., 2019, Dobbertin, Rigling, 2006, Pilichowski i in., 2018).

W ostatnich latach zanotowano masowe występowanie tego podgatunku jemioły, zwłaszcza w obszarach charakteryzujących się występowaniem negatywnych czynników biotycznych i abiotycznych, zwłaszcza susz (Szmidla i in., 2019, Zweifel i in., 2012). Jej nagle rozprzestrzenianie zanotowano również w obszarze centralnej oraz południowej Polski, przez co stanowi ona poważne zagrożenie dla litych drzewostanów sosnowych, będąc aktualnie najczęstszą, równą 7,4% przypadków szkód spowodowanych przez czynniki biotyczne w drzewostanach z dużym udziałem sosny zwyczajnej (*Pinus sylvestris*) (Barney i in., 1998, Dobbertin, Rigling, 2006, Pilichowski i in., 2018).

Jemioła pospolita jodłowa (*Viscum album subsp. abietis*) przez wielu autorów jest uważana za podgatunek charakteryzujący się największą śmiertelnością żywicieli (Idžojtić i in, 2008, Bukowiec, Bednarz, 2017). Występuje ona najczęściej na osobnikach jodły pospolitej (*Abies alba*) w wieku powyżej 50 lat (Barbu, 2012). Zainfekowane drzewa zawsze wykazują negatywny trend wzrostu (badany na postawie radialnych przyrostów drzew), wykazują defoliację oraz silnie osłabiony charakter surowca drzewnego. Wielu badaczy uważa, że podgatunek ten jest w stanie prowadzić do śmierci całych drzewostanów jodłowych (Idžojtić i in., 2008, Bukowiec, Bednarz, 2017, Barbu, 2012). Zauważa się jednak, iż masowe występowanie, podobnie jak w przypadku *Viscum album L. subsp. austriacum* ma miejsce pojawiania się współistniejących negatywnych czynników w środowisku (Becker, 1986, Bukowiec, Bednarz, 2017).

Grzyby patogeniczne zagrożeniem jemioły

Aktualnie nie są stosowane masowe zabiegi zwalczania jemioły pospolitej w gospodarce leśnej, jednak wraz ze wzrostem jej występowania, niezbędne może okazać się opracowanie nowych sposobów ograniczenia zasięgu półpasożyta.

Obecnie wykorzystywane metody opierają się o zapisy Zasad Hodowli Lasu. Stosuje się bieżące obserwacje drzewostanów porażonych przez jemiołę oraz usuwanie w ramach cięć sanitarnych drzew silnie zainfekowanych przez *Viscum album*. W przypadku opanowania przez jemiołę drzewostanów stosuje się zręby sanitarne.

W przyszłości, może mieć miejsce wykorzystanie grzybów pasożytujących na jemiole, celem zmniejszenia jej liczebności. Na jemiole pospolitej stwierdzono obecność 10 grzybów pasożytniczych lub saprofitycznych: *Acremonium*

kiliense, Alternaria alternata, Botryosphaeria dothidea, Botryosphaeria visci, Botryosphaerostroma visci, Colletotrichum gloeosporoides, Gibberidea visci, Plectophomella visci, Septoria visci oraz Sphaeropsis visci (fot. 3, 4) (Peršoh i in., 2010, Tkaczyk, Sikora, 2020).

Prace badawcze dotyczące mykobioty jemioły pospolitej są jednak nadal bardzo nieliczne i nieuwzględniające ich potencjalnego zastosowania w zwalczaniu półpasożyta. Ponadto, nie opracowano dotychczas chemicznych środków zwalczania jemioły pospolitej, które jednocześnie byłyby obojętne dla drzew żywicielskich.

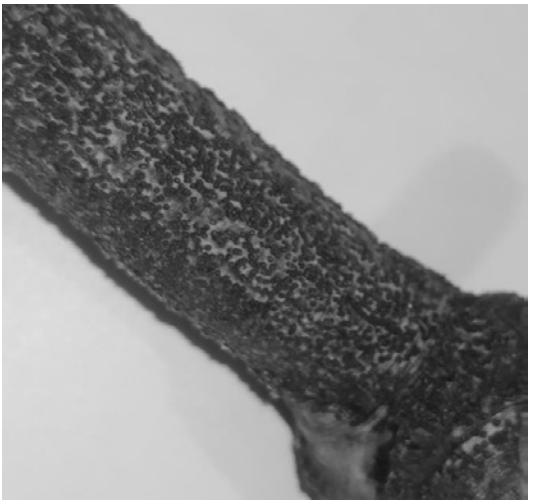

Fot. 3. Grzyb *Sphaeropsis visci* występujący na jemiole pospolitej (*Viscum album*)
Źródło: T. Pawłowicz.

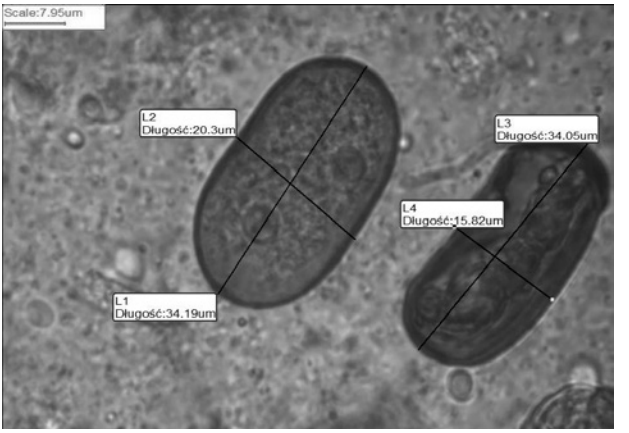

Fot. 4. Zarodniki *Sphaeropsis visci.*
Źródło: T. Pawłowicz.

Grzyb ten do niedawna figurował na liście kwarantannowej. W chwili obecnej jest grzybem powszechnym, jak osutka, który poraża pączki. W pierwszych fazach rozwoju niszczy pędy wierzchołków, w tym wszystkie igły w strefie porażenia. Grzyb nie atakuje strzałki.

W drzewostanach patogen ten występuje powszechnie na końcach pędów sosny, a zahamowany w rozwoju i zamarły przyrost dość wyraźnie odróżnia się od zdrowej części pędu. Porażenie grzybem następuje na młodych jeszcze nie zdrewniałych pędach. Bardzo często na sadzonkach sosny objawia się przechylaniem wierzchołka sadzonki i parasolowatym kształtem igieł opuszczających się ku dołowi.

Podsumowanie

Coraz większym zagrożeniem dla lasów stanowi jemioła. Zamierają nie tylko pojedyncze drzewa, ale także całe drzewostany sosnowe, jodłowe, czy brzozowe. Naukowcy badają zjawisko, leśnicy monitorują zagrożenie i prowadzą działania zaradcze. W ostatnich latach obserwowana jest jednak ekspansja jemioły pospolitej rozpierzchłej (*Viscum album ssp. austriacum*), która rośnie przede wszystkim na sosnach, rzadziej modrzewiach i świerkach oraz jemioły pospolitej jodłowej (*Viscum album ssp. abietis*), która rośnie tylko na jodłach.

Problem występowania jemioły do niedawna nie stanowił dla leśników dużego problemu. Obecnie to bardzo poważne zagrożenie dla zdrowotności drzewostanów, a miejscami i trwałości lasów. Już niemal 170 tys. ha borów iglastych jest intensywnie zakażonych przez jemiołę pospolitą rozpierzchłą. Badania wskazują na to, że jemioła nie tylko wrasta w drzewo, ale ma też wpływ na różne procesy. Korzysta ona jednak i to „rozrzutnie" z wody pobieranej z gleby przez drzewo – ma to szczególnie negatywny wpływ w okresie suszy – podczas, gdy aparaty szparkowe igieł się zamykają, aby zmniejszać parowanie to jemioła nadal transpiruje. Znane są też badania, z których wynika, że jest wręcz pasożytem – w pewnym zakresie pobiera także składniki odżywcze od drzewa. W miejscach wnikania jemioły do drzewa może dochodzić też do zakażeń np. grzybami.

Obserwacje prowadzone przez Lasy Państwowe potwierdzają, że jemioła pospolita rozpierzchła oraz jemioła pospolita jodłowa z każdym rokiem porażają coraz więcej drzew i mogą stanowić poważne zagrożenie dla trwałości drzewostanów iglastych, co zmusza do konieczności opracowania nowych metod zwalczania wszystkich podgatunków *Viscum album.*

Piśmiennictwo

1. Barbu, C. O. (2012). Impact of white mistletoe (Viscum album ssp. abietis) infection on needles and crown morphology of silver fir (Abies alba Mill.). *Notulae Botanicae Horti Agrobotanici Cluj-Napoca*, *40*(2), 152-158.
2. Barney, C. W., Hawksworth, F. G., & Geils, B. W. (1998). Hosts of Viscum album.
3. *European Journal of Forest Pathology*, *28*(3), 187-208.
4. Becker H. (1986). Botany of European mistletoe (Viscum album L.). *Oncology*, *43* (Suppl. 1), 2-7.
5. Bojarczuk, T. (1968). Jemioła pospolita (Viscum album L.) w Arboretum Kórnickim. *Aboretum Kórnickie*, *13*, 123-132.
6. Bukowiec, G., & Bednarz, B. (2017). Wpływ jemioły pospolitej jodłowej (Viscum album ssp. abietis) na przyrosty roczne jodły pospolitej (Abies alba). *Acta Sci. Pol. Silv. Colendar. Ratio Ind. Lignar, 16(2)*, 77-83.
7. Dobbertin, M., & Rigling, A. (2006). Pine mistletoe (Viscum album ssp. austriacum) contributes to Scots pine (Pinus sylvestris) mortality in the Rhone valley of Switzerland. *Forest Pathology*, *36*(5), 309-322.
8. Dobbertin, M., Hilker, N., Rebetez, M., Zimmermann, N. E., Wohlgemuth, T., & Rigling, A. (2005). The upward shift in altitude of pine mistletoe (Viscum album ssp. austriacum) in Switzerland – the result of climate warming? *International Journal of Biometeorology, 50*(1), 40-47.
9. Hosseini, S. M., Kartoolinejad, D., Mirnia, S. K., Tabibzadeh, Z., Akbarinia, M., & Shayanmehr, F. (2007). The effects of Viscum album L. on foliar weight and nutrients
10. Idžojtić, M., Pernar, R., Glavaš, M., Zebec, M., & Diminić, D. (2008). The incidence of mistletoe (Viscum album ssp. abietis) on silver fir (Abies alba) in Croatia. *Biologia*, *63*(1), 81-85.
11. Iszkuło, G., Armatys, L., Dering, M., Ksepko, M., Tomaszewski, D., Ważna, A., & Giertych, M. J. (2020). Jemioła jako zagrożenie dla zdrowotności drzewostanów iglastych. *Sylwan*, *164*(3), 226-236.
12. Lech, P., Żółciak, A., & Hildebrand, R. (2020). Occurrence of European Mistletoe (Viscum album L.) on Forest Trees in Poland and Its Dynamics of Spread in the Period 2008–2018. *Forests*, *11*(1), 83.
13. Mejnartowicz, L. (2006). Relationship and genetic diversity of mistletoe [Viscum album L.] subspecies. *Acta Societatis Botanicorum Poloniae*, *75*(1), 39-49.
14. Peršoh, D., Melcher, M., Flessa, F., & Rambold, G. (2010). First fungal community analyses of endophytic ascomycetes associated with Viscum album ssp. austriacum and its host Pinus sylvestris. *Fungal Biology*, 114(7), 585-596.

15. Pilichowski, S., Filip, R., Kościelska, A., Żaroffe, G., Żyźniewska, A., & Iszkuło, G. (2018). Wpływ Viscum album ssp. austriacum (Wiesb.) Vollm. na przyrost radialny Pinus sylvestris L. *sylwan*, *162*(6), 452-459.
16. Schaller, G., Urech, K., Grazi, G., & Giannattasio, M. (1998). Viscotoxin composition of the three European subspecies of Viscum album. *Planta Medica*, *64*(07), 677-678.
17. Szmidla, H., Tkaczyk, M., Plewa, R., Tarwacki, G., & Sierota, Z. (2019). Impact of common Mistletoe (Viscum album L.) on Scots pine forests – a call for action. *Forests*, 10(10), 847.
18. Tkaczyk, M., & Sikora, K. (2020). First report about occurance of Sphaeropsis visci on mistletoe (Viscum album L.) in Poland. *Baltic.*
19. Tsopelas, P., Angelopoulos, A., Economou, A., & Soulioti, N. (2004). Mistletoe (Viscum album) in the fir forest of Mount Parnis, Greece. *Forest ecology and management*, *202*(1-3), 59-65.
20. Zweifel, R., Bangerter, S., Rigling, A., & Sterck, F. J. (2012). Pine and mistletoes: how to live with a leak in the water flow and storage system?. *Journal of Experimental Botany*, *63*(7), 2565-2578.
21. Zuber, D. (2004). Biological flora of central Europe: Viscum album L. *Flora-Morphology, Distribution, Functional Ecology of Plants*, *199*(3), 181-203.
22. Zuber, D., & Widmer, A. (2009). Phylogeography and host race differentiation in the European mistletoe (Viscum album L.). *Molecular Ecology*, *18*(9), 1946-1962.

Liczba znaków ze spacjami: 18 162 + grafika

Sławomir Janocha, Damian Dubis
Studenckie Koło Naukowe Towaroznawców
Karpacka Państwowa Uczelnia w Krośnie

ZASTOSOWANIE NARZĘDZI JAKOŚCI DO ANALIZY I OGRANICZENIA STRAT PRZEDSIĘBIORSTWA

Streszczenie
W niniejszym opracowaniu przedstawiono zastosowanie narzędzi zarządzania jakością do analizy wadliwości półproduktu tj. fryzy dębowej. W metodzie badawczej posłużono się następującymi narzędziami zarządzania jakością: Burzy mózgów, Analizy Pareto-Lorenza. W wyniku analizy rozpoznano, oraz zhierarchizowano występowanie kluczowych wad, określono miejsce ich powstawania, oraz oszacowano skutki ich występowania jakie niosą one dla wyrobu gotowego. Po przeanalizowaniu otrzymanych wyników dostrzeżono konieczność wprowadzenia zmiany w obszarze termicznej obróbki surowca.

Słowa kluczowe: Analiza Pareto-Lorenza, burza mózgów, niezgodność, jakość wyrobu, rozwarstwienie, suszenie

Wstęp

W dobie globalizacji rynku produktów, jednym z ważniejszych czynników kształtujących konkurencyjność przedsiębiorstwa jest jakość dostarczanych przez nie produktów. Norma ISO 9001 definiuje jakość jako: „stopień, w jakim zbiór inherentnych właściwości spełnia wymagania", definicja ta wydaję się bardzo lakoniczna co sprawia, że brakuje jej praktycznego zastosowania. Problem z jednoznacznym zdefiniowaniem czym jest jakość, wiąże się z często powielanym stwierdzeniem, że: „istnienie jakości produktu nie zauważa się tak długo, jak długo jest ona w nim zawarta, drastycznie odczuwany jest natomiast jej brak" (Hamrol, 2013). W lepszym zrozumieniu potrzeb klienta oraz jego postrzeganiu jakości z pomocą przychodzi nam model Kano opracowany przez Noriaki Kano. Zakłada on przełożenie ogólnych wymagań często niedoprecyzowanych oczekiwań klienta w stosunku do produktu na język specjalistyczny.

Noriaki Kano zaproponował, aby jakość dostarczonych produktów postrzegać trójwymiarowo (rys. 1). Do poszczególnych wymiarów możemy zakwalifikować następujące cechy:

Cechy obowiązkowe (must be quality) to takie, które bezwzględnie muszą być zawarte w produkcie. Brak ich powoduje ograniczenie funkcjonalności wy-

robu. Istnienie tych cech jest uznawane za oczywiste, a ich brak przekłada się na utratę klienta.

– Cechy jednowymiarowe (one demensional quality) mają największy wpływ na zadowolenie klienta, są to cechy przez niego poszukiwane, im większa ich ilość tym zadowolenie znacząco wzrasta. Ich brak sprawia wzrost niezadowolenia potencjalnego nabywcy, jednak niezadowolenie to nie jest tak gwałtowne jak w przypadku cech obowiązkowych.
– Cechy wabiące (attractive quality) występowanie ich powoduje uczucie zachwytu u klienta, ponieważ bowiem przewyższają jego wymagania, oczekiwania w stosunku do produktu (Hamrol, 2013).

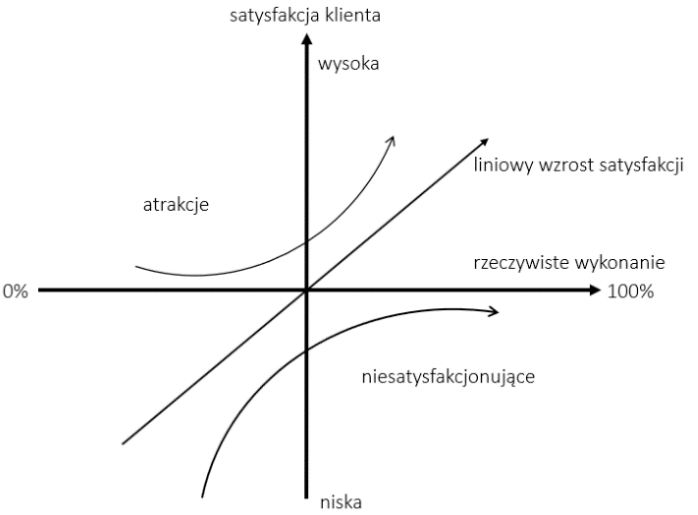

Ryc. 1. Model Kano
Źródło: Hołodnik-Janczura, 2016.

Celem opracowania jest zaprezentowanie wykorzystania narzędzi zarządzania jakością do analizy wadliwości wyrobu jakim jest blat z litego drewna, łączonego z fryz dębowych, metodą na mikrowczep. W niniejszej pracy użyto dwóch narzędzi zarządzania jakością jakimi są: Analiza Pareto-Lorenza, oraz „burzy mózgów" w celu zidentyfikowania oraz określania przyczyny źródłowej najczęściej występujących wad jakościowych.

W zakładach produkcyjnych na co dzień spotykamy się z wieloma rodzajami niezgodności jakościowych produktu. Aby skutecznie można było je wyeliminować konieczne jest określenie miejsca ich powstawania oraz przyczyny źródłowej. Jednakże samo zdefiniowanie występujących problemów, może okazać się niewystarczające do zredukowania strat przez nie wywołanych. Konieczna jest również ich hierarchizacja oraz wytypowanie wad o największym znaczeniu.

Eliminowanie wad produktu wpływa przede wszystkim na wymagania podstawowe w modelu Kano. Nieobecność wad nie stanowi cechy atrakcyjnej lecz jest oczekiwana przez klienta jako pewien poziom minimalny.

Analiza Pareto-Lorenza

Diagram Pareto (rys. 2) znajduje zastosowanie w wielu dziedzinach nauki, w wielu obszarach zarządzania oraz w życiu codziennym. Jego twórcą jest Włoch V. Pareto, który był ekonomistą i socjologiem. Diagram Pareto stanowi graficzny obraz (wykres słupkowy) rozkładu przyczyn i skutków zachodzących w procesie. Wskazuje nierównomierność rozkładu „skutek – przyczyna", informując, że stosunkowo niewielka liczba przyczyn wpływa na znaczny udział skutków. Z reguły 20-30% czynników decyduje o około 70-80% skutków. Rozpoznanie tych przyczyn ułatwia wyznaczenie kierunków działań służących podniesieniu jakości wyrobu i doskonaleniu procesu produkcji.

Regułę Pareto można zinterpretować następująco: nieznaczna liczba zdarzeń, sytuacji odpowiada za większość występujących zjawisk. Pokazuje na czym należy się skupić, aby poprawić efektywność, co należy naprawić, a co trzeba pominąć w zarządzaniu. Umożliwia określenie kierunków działań służących poprawie poziomu jakości procesów, produktów/usług. Hierarchizuje dane pod względem ich istotności, ważności. Diagram Pareto jest uniwersalnym narzędziem, łatwym do zastosowania, mało kosztownym, za to bardzo przydatnym (Łuczak, Matuszak-Flejszman, 2007).

Opracowanie diagramu przebiega w następujących etapach:

- zebranie, gromadzenie informacji o badanym procesie, mających związek z danym problemem,
- wskazanie wielkości, za pomocą których można mierzyć wynik procesu w kontekście rozpatrywanego problemu,
- hierarchizacja przyczyn z uwzględnieniem siły ich oddziaływania na wynik procesu,
- wyznaczenie zebranych wartości procentowych każdej przyczyny,
- połączenie linii punktów odpowiadających zebranym wartościom,
- analiza wykresu w celu wskazania grupy przyczyn, które powinny być zlikwidowane, usunięte, ograniczone w pierwszej kolejności (Łuczak, Matuszak-Flejszman, 2007).

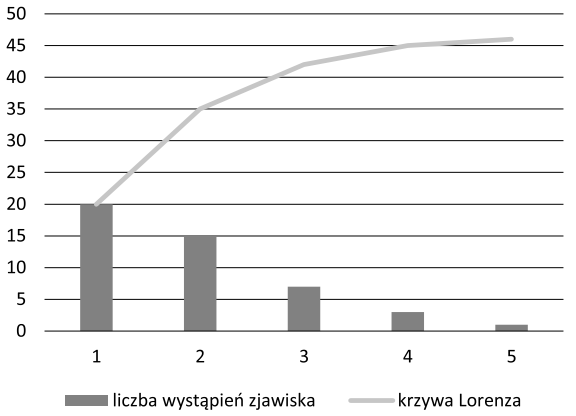

Ryc. 2. Przykładowy diagram Pareto-Lorenza
Źródło: opracowanie własne.

Stosowanie tego narzędzia ma wiele zalet. Przede wszystkim dzięki hierarchizacji przyczyn następuje szybkie i skuteczne rozwiązanie problemów. Dzięki wskazaniu priorytetów możliwe jest szybkie zredukowanie występującego problemu. Ponadto pozwala wykorzystać określone zasoby do eliminacji przyczyny, co zapobiega rozproszeniu zasobów na inne przyczyny w danej chwili. Diagram w łatwy graficzny sposób wskazuje gdzie należy podjąć konkretne działania. Narzędzie zarządzania jakością jakim jest diagram ułatwia komunikację między pracownikami. Dzięki uszeregowaniu wad w porządku malejącym wraz z podanym procentowym ich udziałem oraz wartości skumulowane, możemy zidentyfikować wady które generują najdotkliwsze problemy w procesie produkcyjnym. Na podstawie tak uszeregowanych danych, w sposób graficzny uzyskujemy diagram obrazujący nam w sposób uszeregowany, liczbę najczęściej wstępującej wady z procentowym jej udziałem.

Burza mózgów

Często burza mózgów utożsamiana jest ze spotkaniem, w którym grono osób spotyka się i wszyscy mówią naraz, a każda strona próbuje przekrzyczeć się nawzajem. Burza mózgów choć z pozoru spontaniczna powinna być organizowana według ściśle określonych zasad. Zasady te to między innymi:

– Organizacja spotkania w celu znalezienia rozwiązania nietypowego problemu.
– Zespól powinien składać się z osób dobrze znających problem, jak i takich które go nie znają. Rolą tych osób jest wprowadzenie nie rutynowego spojrzenia na problem.

– W czasie określonym członkowie zespołu podają na głos, propozycje rozwiązania problemu, jedna osoba zapisuje je na tablicy.
– W trakcie poddawania propozycji pod żadnym pozorem nie wolno poddawać ich krytyce, ani ich odrzucać.
– Wszystkie pomysły winny zawierać konkretne przykłady na rozwiązanie problemu, mogą to być przykłady abstrakcyjne oderwane od rzeczywistości, ma to na celu pobudzenie wyobraźni zebranych uczestników (Blikle, 2017).

Po etapie zbierania pomysłów, zespól przystępuje do ich weryfikacji. Według literatury przedmiotu dobrą praktyką jest posegregowanie zebranych informacji pod kątem możliwości ich zastosowania.

Narzędzie zarządzania jakością jakim jest burza mózgów, pozwala na znalezienie nieszablonowego rozwiązania, problemu który z pozoru jest nie do rozwiązania,

Identyfikacja wad wyrobów

Badania zostały przeprowadzone w zakładzie produkcyjnym zlokalizowanym w jednym z większych miast na podkarpaciu. Głównym profilem firmy jest produkcja dębowych blatów litych łączonych na mikrowczep. Po przeanalizowaniu procesu produkcyjnego wyodrębniono trzy kluczowe wady wyrobu grupując je w następujący sposób:

– Wady krytyczne – wada wyrobu nieakceptowalna przez klienta. Występowanie tej wady w rażący sposób narusza podstawowe normy bezpieczeństwa, stu procentowa utrata klienta. Do typowych wad krytycznych możemy zaliczyć:
  » rozwarstwienie,
  » uszkodzenia mechaniczne,
  » niedoklejka.
– Wady główne – wada prowadząca do wysokiego niezadowolenia klienta. Jej wystąpienie powoduję złożenie oficjalnej reklamacji. Wysokie prawdopodobieństwo utraty klienta,
  » Klasa surowca znacząco odbiegająca od specyfikacji jakościowej,
  » Wymiary poza dopuszczalną tolerancją.
– Wady drugorzędowe – powodujące nieznaczny stopień niezadowolenia klienta. Niskie prawdopodobieństwo otrzymania reklamacji. Znikoma szansa na utratę klienta. Do typowych wad drugorzędowych możemy zaliczyć:
  » brak standaryzacji pakowania,
  » niedostateczne wykończenie blatu (zapadnięta szpachla, występowanie drobnych ubytków).

W tabeli 1 przedstawiono łączne zestawienie niezgodności za rok 2020, w odniesieniu do sumy wyprodukowanych blatów. Procentowy poziom wad w stosunku wyprodukowanych blatów wynosił 12,44%.

Tab. 1. Ilość wyrobów wadliwych w skali roku

Wielkość produkcji (szt.)	Liczba produktów wadliwych (szt.)	Udział wad w produkcji (%)
285458	3550	12,44

Źródło: opracowanie własne.

Rycina 3 przedstawia występowanie wad z podziałem na ich znaczenie w skali roku. Po przeanalizowaniu danych wynika, iż wady krytyczne występowały najczęściej. Na 3550 sztuk blatów zakwalifikowanych jako wadliwe, aż 2095 sztuki posiadały wady krytyczne. Wady główne występowały w 1435 sztukach, natomiast wady drugorzędowe zidentyfikowano w 20 blatach.

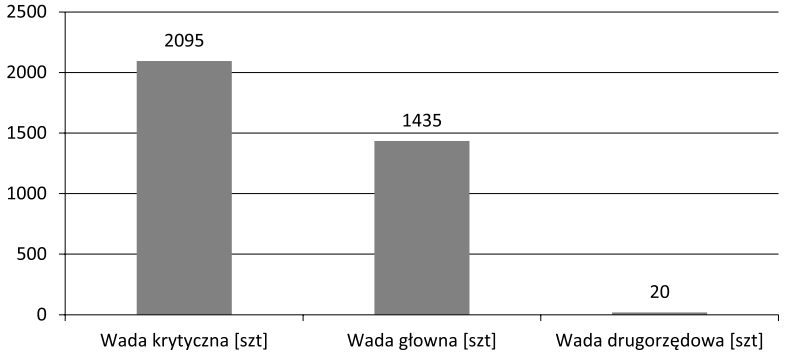

Ryc. 3. Rodzaje wad w skali roku
Źródło: opracowanie własne.

Występowanie wad krytycznych skutkuje ponoszeniem znaczących strat dla firmy. Zgodnie z obowiązującymi procedurami jakościowymi w przedsiębiorstwie, zakwalifikowanie wyrobu posiadającego wadę krytyczną jest równoznaczne z jego złomowaniem, gdyż produkt ten nie nadaje się do naprawy. Rycina 4 przedstawia procentowy udział wad krytycznych, który stanowi 62,54%.

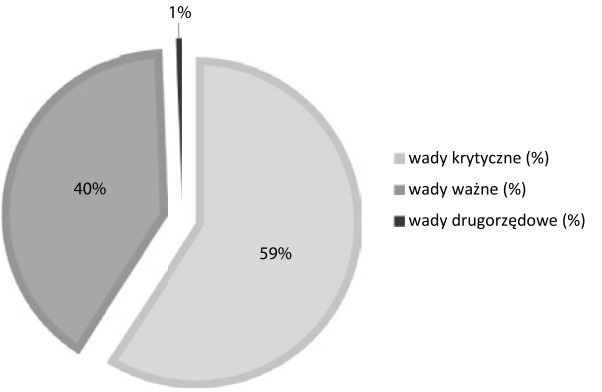

Ryc. 4. Procentowy udział wad w produkcji
Źródło: opracowanie własne.

W tabeli 2 przedstawiono szczegółowy opis i ilości ujawnionych niezgodności.

Tab. 2. Ilość oraz rodzaje blatów niezgodnych w skali roku 2020

Nr wady	Nazwa wady	Ilość w skali roku
1	Rozwarstwienie	1966
2	Linie klejowe	7
3	Brak naddatku na długości	56
4	Ciemne ślady po szlifie	1
5	Jakość surowca (zakorek)	548
6	Jakość surowca	21
7	Niedoklejka	106
8	Niedostrug	331
9	Nieobcięte (brak wymiaru długości)	7
10	Odwrócona lamela (Mikrowczep do góry)	8
11	Odwrócona lamela(strona gorsza do góry)	4
12	Pęknięcie	75
13	Ubytek drewna (> 20 mm długości)	103
14	Uszkodzenie mechaniczne	23
15	Uszkodzenie	78
16	Wygięcie poza tolerancją	0
17	Wypadnięta półka	67
18	Wyszczypana krawędź	149

Źródło: opracowanie własne.

Analiza wad za pomocą diagramu Pareto-Lorenza

Diagram Pareto-Lorenzo jest to narzędzie zarządzania jakością pozwalające na zbieraniu danych dotyczących problemów oraz analizowanie ich w sposób umożliwiający zhierarchizowanie obszarów oraz czynników oddziaływujących w sposób kluczowy na proces produkcyjny.

W tabeli 3 przedstawiono w sposób malejący uszeregowany wykaz wad z obliczonym ich procentowym udziałem, oraz wartości skumulowane. Dzięki takiemu uszeregowaniu w sposób szybki i czytelny można zidentyfikować wady, które powodują najdotkliwsze skutki.

Tab. 3. Ilość oraz rodzaje blatów niezgodnych w skali roku 2020

Nazwa wady	Liczba poszczególnych wad [szt.]	Suma wad rosnąco [szt.]	Wad Udział poszczególnych typów wady [%] %	Krzywa Lorenza
Rozwarstwienie	1966	1966	55,38%	55,38%
Jakość surowca (zakorek)	548	2514	15,44%	70,82%
Niedostrug	331	2845	9,32%	80,14%
Wyszczypana krawędź	149	2994	4,20%	84,34%
Niedoklejka	106	3100	2,99%	87,32%
Ubytek drewna (>20mm długości)	103	3203	2,90%	90,23%
Uszkodzony bok	78	3281	2,20%	92,42%
Pęknięcie	75	3356	2,11%	94,54%
Wypadnięta półka	67	3423	1,89%	96,42%
Brak naddatku	56	3479	1,58%	98,00%
Na długości				
Uszkodzenie mechaniczne	23	3502	0,65%	98,65%
Jakość surowca	21	3523	0,59%	99,24%
Odwrócona lamela	8	3531	0,23%	99,46%
(Mikrowczep do góry)				
Linie klejowe	7	3538	0,20%	99,66%
Nieobcięte (brak wymiaru długości)	7	3545	0,20%	99,86%
Odwrócona lamela (strona gorsza do góry)	4	3549	0,11%	99,97%
Ciemny ślad po szlifie	1	3550	0,03%	100,00%
Wygięcie poza tolerancją	0	3550	0,00%	100,00%
suma	3550			

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie tabeli 3, został wykonany diagram, który przedstawiony został na ryc. 5. Obrazuje on dane za okres 01.01.2020 – 31.12.2021. Lewa oś obrazuje liczebność poszczególnych wad. Prawa zaś – udział procentowy.

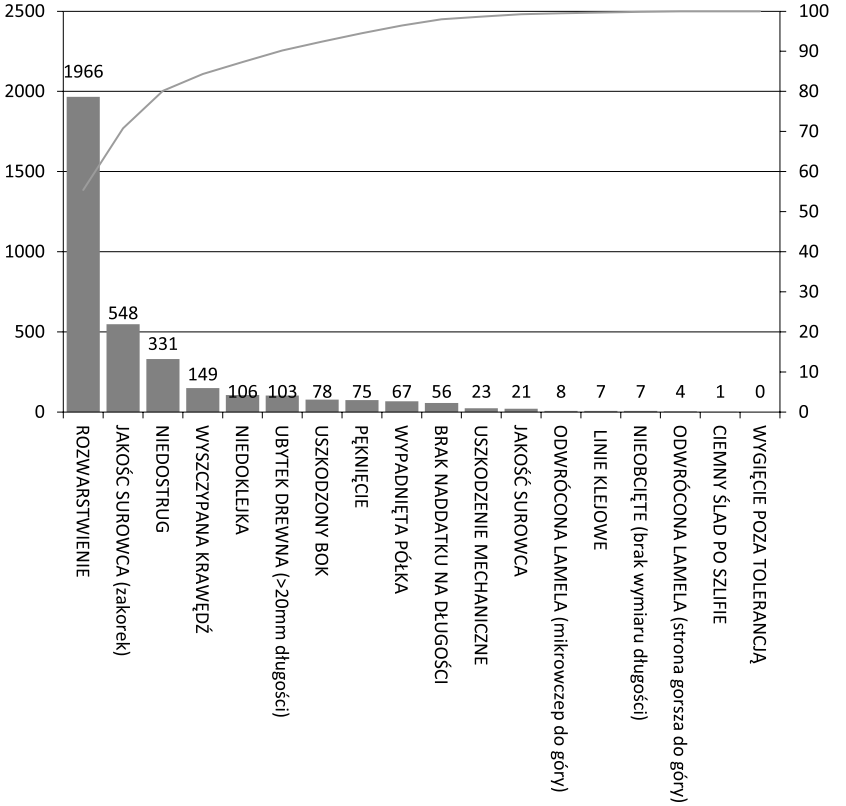

Ryc. 6. Diagram Pareto-Lorenza dla analizowanych wad
Źródło: opracowanie własne.

Z diagramu wynika, że za 58,38% wad zidentyfikowanych w procesie produkcyjnym produkcji blatów z litego drewna z fryzy dębowej łączonego metodą na mikrowczep odpowiada wada krytyczna w postaci rozwarstwień. Na drugim miejscu znalazły się wady w obszarze jakości surowca (zakorki), które stanowiły 15,44% wad występujących w produkcji. Na ostatnim miejscu zakwalifikowano niedostrugi na poziomie 9,32%. Łączna suma 3 najczęściej występujących wad daje 80,14%.

Po przeanalizowaniu powyższych danych, w pierwszej kolejności zajęto się rozwiązaniem oraz zidentyfikowaniem miejsc powstania wady jaką są rozwarstwienia.

Identyfikacja przyczyny źródłowej

W celu ograniczenia strat przedsiębiorstwa wynikającego z produkcji blatów klejonych z litego drewna łączonego na mikrowczep, poddano kontroli 100% półfabrykatu tj. fryzy dębowej i oceniono go pod kątem występowania ww. wady (rozwarstwienia). Uzyskano próbę reprezentatywną przedstawioną w tabeli 4.

Tab. 4. Ilość fryz poddanych kontroli

Ogółem 45x45 mm			
Klasa	**Łączna suma m³ w próbie**	**Łączna suma fryz w próbie [szt.]**	**Śr. dł. fryz [mm]**
AC	7,952	13090	0,3

Źródło: opracowanie własne.

W wyniku kontroli uzyskano dane, przedstawione w tabeli 5.

Tab. 5. Analiza wyników kontroli

AB					
Ujawnione wady – łącznie					
Nazwa wady	**Ilość sztuk w palecie**	**Ilość [m³]**	**% wady w próbie**	**Suma % wad bez przycinki + rybiej łuski**	**Suma % wad w próbie**
AB	66	0,040095	0,50%	2,09%	2,39%
Pęknięcie	49	0,0297675	0,37%		
Przycinka *	38	0,023085	0,29%		
Rozwarstwienie	34	0,020655	0,26%		
Przebarwienie	32	0,01944	0,24%		
chodniki	18	0,010935	0,14%		
Niedostrug	15	0,0091125	0,11%		
Zakorek	14	0,008505	0,11%		
BC	5	0,0030375	0,04%		
Rybia łuska *	2	0,001215	0,02%		
AA	0	0	0,00%		
AB0	0	0	0,00%		
CC	0	0	0,00%		

Ujawnione wady - bez przycinki i rybiej łuski					
Nazwa wady	**Ilość sztuk w palecie**	**Ilość [m³]**	**% wady w próbie**	**Suma % wad w próbie**	
Przycinka *	38	0,023085	0,29%	0,31%	
Rybia łuska *	2	0,001215	0,02%		

Źródło: opracowanie własne.

Po przeanalizowaniu uzyskanych danych zawartych w tabeli 5 odrzucono przypuszczenie zakładający błąd ludzki na etapie procesu sortowania wstępnego. Próba kontrolna wykazała minimalny udział wady krytycznej jakim są rozwarstwienia na poziomie zaledwie 34 sztuk z 13090 sztuk skontrolowanych co stanowiło 0,28% wad z całości. W związku z odrzuceniem wstępnej hipotezy, została przeprowadzona burza mózgów w celu określenia potencjalnych miejsc wystąpienia szukanej wady krytycznej (rozwarstwienia). Wyniki pracy zespołu zostały zaprezentowane w tabeli 6.

Tab. 6. Mapa wystąpienia wad

	Miejsce wystąpienia wady									
Nazwa wady	**Sortowanie wstępne**	**Mikrowczepiarki**	**Hydromat**	**Prasa**	**Transport**	**Szlifowanie wstępne str A/B**	**Costa StrA/B**	**Wykończenie str A/B**	**Pakowanie str. A/B**	**Magazynowanie**
Czarne zrośnięte sęki	*	*	*	*	-	+	/	-	-	-
Zdrowe zrośnięte sęki	*	*	*	*	-	+	/	-	-	-
Zdrowe pęknięte sęki	*	*	*	*	-	+	/	-	-	-
Sęki szpilkowe	*	*	*	*	-	+	/	-	-	-
Dziura po sęku	*	*	*	*	-	+	/	-	-	-
Rdzeń	*	*	*	*	-	-		-	-	-
Promienie rdzeniowe	*	*	*	*	-	+	/	-	-	-
Błyszcz	*	*	*	*	-	-		-	-	-
Zakorek, zabitek, oblina	*	*	*	*	-	+	/	-	-	-
Wewnętrzny biel	*	*	*	*	-	-	-	-	-	-
Fałszywa twardziel	*	*	*	*	-	-	-	-	-	-
Przebarwienia: sinizna, cytrynka, zaparzenie	*	*	*	*	-	/	/	-	-	-
Chodniki owadzie	*	*	*	*	-	/	/	-	-	-
Zgnilizna	*	*	*	*	-	/	/	-	-	-

Rozwarstwienie	*	-	-	-	-	*	/	-	-	-
Pęknięcia	*	*	*	*	-	+	/	-	-	-
Niepoprawna wilgotność	*	*	*	*	-	-	-	-	-	*
Niedostrugi na surowcu	*	*	*	*	-	-	-	-	-	-
Niedoklejki na wczepie	-	*	*	*	-	-	-	-	-	-
Niepoprawna długość lameli	-	*	*	*	-	*	-	-	-	-
Niepoprawna szerokość lameli	-	-	*	*	-	-	-	-	-	-
Niedostrugi na lameli	-	-	*	*	-	-	-	-	-	-
Niedoklejka w płycie	-	-	-	*	/	+	/	-	+	*
Uszkodzenie	-	-	+	*	*	+	/	+	+	*

Legenda	
*	Duże prawdopodobieństwo wystąpienia
-	Niemożliwe
+	Średnie prawdopodobieństwo wystąpienia
/	Małe prawdopodobieństwo wystąpienia

Źródło: opracowanie własne.

Dzięki utworzeniu mapy występowania wad, zawężono obszar poszukiwania miejsca źródłowego do dwóch gniazd produkcyjnych tj. sortowania wstępnego oraz szlifowania wstępnego. Dzięki przeprowadzeniu 100% kontroli materiału wejściowego (fryzy dębowej struganej) wykluczono występowanie powierzchniowych rozwarstwień, a co za tym idzie użycie wadliwego półfabrykatu do produkcji, zatem po przenalizowaniu procesu produkcyjnego i eliminowaniu możliwości powstania ww. wady (rozwarstwienie), na poszczególnych gniazdach produkcyjnych, w drodze eliminacji wytypowano gniazdo szlifowania wstępnego jako przyczynę powstawania wady jaką jest rozwarstwienie się surowca.

Zważywszy na specyfikę procesu produkcyjnego blatów z litego drewna łączonego na mikrowczep, założono iż szukana wada tj. rozwarstwienia ukryte są w strukturze drewna co sugerowało przyczynę źródłową problemu w procesie suszenia oraz odprężania drewna. Proces suszenia i odprężania drewna wykonywany jest wewnątrz zakładu z wykorzystaniem suszarni komorowych firmy EKOPOL (ryc. 7).

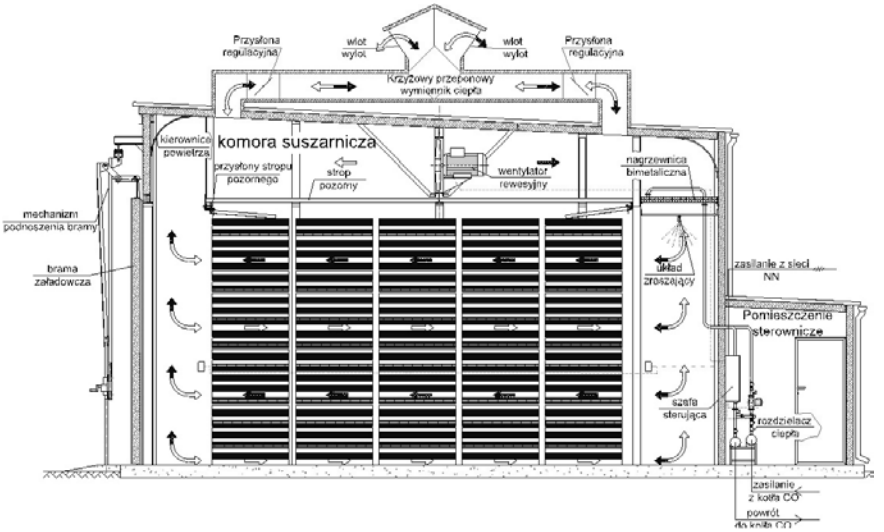

Ryc. 7. Suszarnia komorowa EKOPOL
Źródło: http://www.ekopol.com.pl/suszarnie-drewna.html

Nieodpowiednie dobranie parametrów suszarniczych, skrócenie czasu suszenia powoduję utratę wilgotności zawartej we fryzie dębowej, w sposób gwałtowny, co skutkuję rozerwanie włókien, a w efekcie rozwarstwienie się materiału.

W związku z zlokalizowaniem przyczyny źródłowej podjęto szereg działań korygujących w obszarze nastawy parametrów suszarniczych, zamontowaniem dodatkowych czujników kontrolujących parametry pracy suszarni oraz wydłużono czas odprężania drewna po procesie suszenia. W tabeli 7 przedstawiono ilość ujawnionych wad za okres od 01.01.2021 do 30.04.2021.

Tab. 7. Ilość oraz rodzaje blatów niezgodnych w skali roku pierwszy kwartał

Procentowy udział wad do ilości wyprodukowanych płyt			
Nr wady	**Nazwa wady**	**Ilość malejąco**	**Wada [%]**
1	Rozwarstwienie	110	0,93%
2	Wyszczypana krawędź	68	0,57%
3	Jakość surowca (zakorek)	59	0,50%
4	Niedostrug	38	0,32%
5	Wypadnięta półka	35	0,29%
6	Brak naddatku na długości	30	0,25%
7	Niedoklejka	23	0,19%
8	Jakość surowca	20	0,17%
9	Uszkodzenie mechaniczne	16	0,13%

10	Pęknięcie	12	0,10%
11	Ubytek drewna (>20 mm długości)	10	0,08%
12	Nieobcięte (brak wymiaru długości)	3	0,03%
13	Ciemne ślady po szlifie	3	0,03%
14	Wygięcie poza tolerancją	4	0,03%
15	Odwrócona lamela (strona gorsza do góry)	2	0,02%
16	Uszkodzony bok	15	0,01%
17	Odwrócona lamela (mikrowczep do góry)	0	0,00%
18	Linie klejowe	0	0,00%

Źródło: opracowanie własne.

Analiza danych z pierwszego kwartału wykazała znaczący spadek występowania wady krytycznej jaką są rozwarstwienia do poziomu akceptowalnego błędu 0,93% sumy ogólnych wad w procesie produkcyjnym.

Podsumowanie

Przedstawiona analiza potwierdza, że proces produkcji blatów z litego drewna dębowego łączonego na mikrowczep jest procesem skomplikowanym, a czynniki wpływające na finalną jakość produktu dość mocno ze sobą korelują. W trakcie analizy zidentyfikowano 3 podstawowe grupy wad występujących podczas procesu produkcyjnego tj. wady krytyczne, główne oraz drugorzędowe. Dalsza analiza powstałych niezgodności z wykorzystaniem narzędzi zarzadzania jakością takich jak diagram Pareto-Lorenza oraz burzy mózgów pozwoliła na wskazanie przyczyny źródłowej występowania tych wad. W związku z znaczącym obniżeniem wskaźnika produkcji blatów wadliwych, zaproponowano wprowadzenie szeregu działań zapobiegawczych mających w przyszłości ograniczyć występowanie wad krytycznych. Zaproponowano następujące działania: automatyzację procesu suszenia drewna, zwiększenie czasu odprężania surowca po procesie suszenia, wprowadzenie kart kontrolnych, okresowe szkolenia pracowników, alerty jakościowe po przekroczeniu ustalonego wskaźnika KPI.

Stosowanie narzędzi zarzadzania jakością w przyszłości przez firmę pozwolą na cykliczne zbieranie danych co w konsekwencji ich analizowania, pozwoli w znaczący sposób ograniczyć straty związane z produkcją wyrobu niezgodnego jak i nieplanowanym przestojem linii produkcyjnej.

Piśmiennictwo

1. Blikle, A. (2017). *Doktryna jakości wydanie II turkusowe*, Helion, Gliwice.
2. Hołodnik-Janczura G. (2016). *Priorytet wymagań w projektach Agile*, Ekonomiczne Problemy Usług, 122, 259-267.
3. Hamrol, A. (2013). *Zarządzanie jakością z przykładami*, PWN, Warszawa.
4. Łuczak, J., Matuszak-Flejszman, A. (2007). *Metody i techniki zarządzania jakością. Kompendium wiedzy*, Quality Progress, Poznań, s. 39.
5. http://www.ekopol.com.pl/suszarnie-drewna.html

Liczba znaków ze spacjami: 20 643 + grafika

Jacek Krzympiec, Zuzanna Podborączyńska, Ewelina Waligóra
Koło Rachunkowości Symfonia
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nysie
– opiekun naukowy: dr inż. Marta Targowicz

ZRÓŻNICOWANIE UMÓW DOTYCZĄCYCH ZATRUDNIENIA W POLSCE – STAN PRAWNY NA 01.01.2021

Streszczenie
Zatrudnienie jest rodzajem aktywności zawodowej, polegającym na odpłatnym zaangażowaniu sił i umiejętności ludzkich (kapitału ludzkiego) w działalność podmiotu gospodarczego. Jest swoistego rodzaju umową pomiędzy zatrudnionym/pracownikiem a zatrudniającym/pracodawcą i podlega określonym i obowiązującym w danej chwili regulacjom prawnym.
Spotykane obecnie formy zatrudnienia w Polsce są zróżnicowane, umożliwiające dostosowanie ich zgodnie z najważniejszymi potrzebami zarówno pracowników, jak i pracodawcy.
Różnorodność ta dotyczy w szczególności wymiaru i organizacji czasu pracy, stabilności zatrudnienia oraz typów zawieranych umów.
Cechą wspólną umów umożliwiających zatrudnienie jest jasny podział, w którym to pracodawca gwarantuje pracownikowi zajęcie na ściśle określonych warunkach i za ściśle określone wynagrodzenie, a pracownik zapewnia w zamian swoją uczciwą i dobrze wykonaną pracę.
Przyjętym celem artykułu jest przedstawienie rodzajów umów zawieranych z pracownikami na rynku pracy oraz wyeksponowanie różnic między nimi, a także wad i zalet tych umów z perspektywy pracownika.

Słowa kluczowe: rynek pracy, umowy, zatrudnienie

Wstęp

Stosunek pracy i umowy cywilnoprawne to prawnie dopuszczalne formy świadczenia pracy. O rodzaju zawartej umowy, będącej podstawą świadczonej pracy, decydują strony. O tym, czy w danym przypadku mamy do czynienia ze stosunkiem pracy, decyduje nie nazwa umowy zawartej między stronami, lecz warunki, w jakich faktycznie praca jest świadczona. Kodeks pracy z dnia 26 czerwca 1974 r. (Dz.U. z 2020r., poz. 1320), który jest podstawowym źródłem prawa pracy, zawiera różnego rodzaju umowy o pracę. Z kolei o zatrudnieniu na podstawie umów cywilnoprawnych można mówić wtedy, gdy zatrudniający nawiązuje z osobą fizyczną lub prawną, stosunek prawny, który nie podlega re-

gulacjom Kodeksu pracy, lecz regulowany jest przepisami Kodeksu cywilnego, czyli Ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. (Dz.U. z 2020 r. poz. 1740).

Przy zawieraniu umów cywilnoprawnych istnieje większa swoboda, jeśli chodzi o kształtowanie treści umów. Nie jest ona jednak jednoznaczna z całkowitą dowolnością. Prawo cywilne także wyznacza określone granice, których strony umowy nie mogą przekroczyć.

Jak wyżej wskazano, pierwszym celem niniejszego artykułu jest przedstawienie rodzajów umów zawieranych z pracownikami, tj. umowy o pracę, umowy zlecenia oraz umowy o dzieło z pracownikiem własnym i obcym, a także uczniem lub studentem do 26. roku życia.

Zgodnie z art. 25 Kodeksu pracy wyróżniamy 3 podstawowe typy umów o pracę:

– umowa o pracę na okres próbny,
– umowa o pracę na czas określony,
– umowa o pracę na czas nieokreślony.

W ramach umowy o pracę na czas określony należy dodatkowo wyróżnić umowę o pracę na zastępstwo.

Ryc. 1. Klasyfikacja form zatrudnienia
Źródło: Opracowanie własne na podstawie Kodeksu Pracy Art. 25.

Umowa o dzieło

Przedmiotem umowy o działo jest osiągnięcie konkretnego rezultatu – dzieła, który jest indywidualny, niepowtarzalny, np. opracowanie materiału lub napisanie artykułu na konkretny temat. Wykonanie dzieła najczęściej przybiera postać wytworzenia rzeczy, ale może także polegać na dokonaniu zmian w rzeczy już istniejącej, jej naprawieniu, ulepszeniu, przerobieniu lub uzupełnieniu.

Na podstawie art. 627 Kodeksu Cywilnego, podpisując umowę o dzieło, przyjmujący zlecenie zobowiązuje się do wykonania oznaczonego dzieła, a zlecający do zapłaty określonego wynagrodzenia.

Osoba wykonująca dzieło ponosi pełną odpowiedzialność za wynik pracy, czyli ewentualne wady wykonanego dzieła, których usunięcia może żądać zlecający. Umowa o dzieło ma duży plus. Jest nim dowolność sposobu wykonania dzieła. Wykonawca może wykonać dzieło w dowolny miejscu i czasie i co ważne, nie musi wykonywać go osobiście. Wszystko to jednak zależne jest od zapisów zawartych w umowie, które mogą narzucać pewne ograniczenia czy metody jego wykonania.

Oskładkowanie umowy o dzieło

Umowa o dzieło co do zasady nie stanowi podstawy do ubezpieczeń społecznych ani do ubezpieczenia zdrowotnego. Wykonawca dzieła nie podlega ubezpieczeniom pod warunkiem, że:

- umowa nie jest zawarta z własnym pracodawcą
- umowa nie jest wykonywana na rzecz własnego pracodawcy.

Jeżeli wykonawca takiej umowy podpisał ją z własnym pracodawcą lub wykonuje ją na jego rzecz, podlega ubezpieczeniom społecznym i zdrowotnego, jeżeli natomiast jest to umowa z obcym podmiotem, wykonawca nie podlega składkom na ubezpieczenie.

Należy zaznaczyć, że od 1 stycznia br. ZUS dowie się o każdej umowie o dzieło, tzn. każdy płatnik składek i każda osoba fizyczna zlecająca dzieło mają obowiązek poinformować o tym ZUS w terminie 7 dni od dnia zawarcia umowy. Od 2021 r. ZUS na bieżąco gromadzi dane o wszystkich nieoskładkowanych umowach o dzieło. Tym samym nie będzie musiał wszczynać kontroli u pracodawcy, aby uzyskać dane płatników, którzy stosują tę formę współpracy. Do korzyści, które uzyska osoba wykonująca pracę na podstawie umowy o dzieło zaliczyć można:

- możliwość otrzymania świadczeń emerytalnych po osiągnięciu wieku emerytalnego na takiej samej zasadzie jak pracownicy w rozumieniu Kodeksu pracy;

– potencjalna możliwość zmiany dotychczasowej umowy na umowę o pracę w rezultacie zakwestionowania przez ZUS umowy.

Pomimo zalet wprowadzenia proponowanych zmian, oskładkowanie umów o dzieło uderzy nie tylko w pracodawców, jako płatników składek, ale w konsekwencji również w budżet państwa. Najbardziej oczywistą konsekwencją oskładkowania umów o dzieło, jakie przyniesie ono dla pracodawcy jest:

– wzrost pozapłacowych kosztów pracy o prawie 1/5 (składka emerytalna wynosi bowiem obecnie 19,52 proc. podstawy wymiaru);
– koszty czasowe związane z załatwianiem formalności w urzędach.

Opodatkowanie umowy o dzieło

Umowa o dzieło jest opodatkowana, przy czym w przypadku kiedy kwota nie przekracza 200 zł brutto, stosuje się tzw. podatek zryczałtowany. W takiej sytuacji odliczany jest podatek w wysokości 17% bez uwzględnienia kosztów uzyskania przychodu.

We wszystkich umowach o dzieło zawartych na kwotę powyżej 200 zł brutto zaliczka na podatek dochodowy wynosi 18% lub po przekroczeniu rocznych dochodów ponad 85 528 zł - 32%. W tradycyjnej umowie o dzieło stosowane są koszty uzyskania przychodu w wysokości 20%, natomiast w przypadku umowy o dzieło z prawami autorskimi, koszty uzyskania przychodu wynoszą 50%.

Zestawienie wysokości obciążeń dla umowy o dzieło z własnym pracownikiem oraz obcym wykonawcą przedstawiają tabele 1 i 2.

Tab. 1. Umowa o dzieło ze zryczałtowanymi kosztami 20%

Tradycyjna umowa o dzieło ze zryczałtowanymi kosztami 20% Umowa pracodawcy z własnym pracownikiem				
Brutto:	**3000**			
Składki ZUS				
Pracownika			**Pracodawcy**	
emerytalna	9,76%	292,8	9,76%	292,8
rentowa	1,50%	45	6,50%	195
wypadkowa	-		1,67%	50,1
chorobowa	2,45%	73,5	-	
Razem:	13,71%	411,30	17,93%	537,90
Podstawa ubezp. zdrowotnego:	2588,70			
płacone	9%	232,98		
odliczane	7,75%	200,62		
KUP[1] 20%	517,74			
Podstawa opodatkowania	2070,96			
Podatek 17%	352,06			

[1] KUP – koszty uzyskania przychodu

zaliczka	151,00		
	FP	2,45%	73,5
	FGŚP	0,10%	3
Netto	2204,72	3614,40	
Umowa z obcym pracownikiem lub z uczniem/studentem do 26. roku życia			
Brutto:	3000		
KUP 20%	600		
Podstawa opodatkowania	2400		
Podatek 17%	408		
zaliczka	408		
Netto	2592	3000	

Źródło: opracowanie własne, na podstawie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych oraz ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych.

Tab. 2. Umowa o dzieło ze zryczałtowanymi kosztami 50%

Umowa o dzieło z prawami autorskimi- ze zryczałtowanymi kosztami 50% Umowa pracodawcy z własnym pracownikiem				
Brutto:	**3000**			
Składki ZUS				
Pracownika			**Pracodawcy**	
emerytalna	9,76%	292,8	9,76%	292,8
rentowa	1,50%	45	6,50%	195
wypadkowa	-		1,67%	50,1
chorobowa	2,45%	73,5	-	
Razem:	13,71%	411,30	17,93%	537,90
Podstawa ubezp. zdrowotnego:	2588,70			
płacone	9%	232,98		
odliczane	7,75%	200,62		
KUP[2] 50%	1294,35			
Podstawa opodatkowania	1294,35			
Podatek 17%	220,04			
zaliczka	19,00			
	FP		2,45%	73,5
	FGŚP		0,10%	3
Netto	2349,72		3614,40	
Umowa z obcym pracownikiem lub z uczniem/studentem do 26. roku życia				
Brutto:	3000			
KUP 50%	1500			
Podstawa opodatkowania	1500			
Podatek 17%	255			
zaliczka	255			
Netto	2745		3000	

Źródło: opracowanie własne, na podstawie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych oraz ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych.

[2] KUP – koszty uzyskania przychodu

Analizując dane i obliczenia w powyższych zestawieniach, zauważyć można z łatwością, jak wysokie koszty składek oraz zobowiązanie podatkowe występują przy umowach z własnym pracownikiem. Pracownik uzyskuje nieco wyższe wynagrodzenia w przypadku umowy o dzieło, z podwyższonymi kosztami uzyskania przychodu, jednak rezultat umowy musi wiązać się z przeniesieniem praw autorskich. Umowa o dzieło z wyższymi zryczałtowanymi kosztami jest korzystniejsza dla każdego autora dzieła. Dodatkowo należy zauważyć, że w przypadku studentów do 26. roku życia oraz osób zewnętrznych, wynagrodzenie dla studentów i nie pracowników jest wyższe od pracowników etatowych o niemal 15% w przypadku umów o dzieło.

Umowa zlecenie

Umowa zlecenia jest umową cywilnoprawną, którą regulują przepisy art. 734-751 Kodeksu cywilnego. Stronami umowy zlecenia mogą być: osoby fizyczne, osoby prawne, a także jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej. Stromi umowy jest zleceniodawca – strona umowy, która daje zlecenie oraz zleceniobiorca – strona wykonująca zlecenie.

Strony te są równorzędnymi podmiotami, oznacza to, że w stosunkach cywilnoprawnych żadna ze stron nie posiada większego zakresu praw czy też obowiązków.

Zleceniodawcy nie muszą przestrzegać, tak jak w przypadku umów o pracę, przepisów dotyczących udzielania urlopu wypoczynkowego i ekwiwalentu za urlop, wypłaty wynagrodzenia za okres choroby czy też przepisów odnośnie ochrony przed wypowiedzeniem umowy, które regulują przepisy Kodeksu pracy. Przedsiębiorcy powinni jednak pamiętać, że w przypadku takiej umowy zleceniobiorca może odejść z pracy z dnia na dzień, bez uprzedzenia. Do zakresu obowiązków zleceniodawcy należy: udostępnienie sprzętu, pomieszczeń oraz materiałów, a także udzielenie wykonawcy niezbędnych wskazówek, które zleceniodawca powinien respektować, po to, aby zleceniobiorca mógł prawidłowo wykonać usługę stanowiącą przedmiot umowy.

Zleceniobiorca posiada swobodę w zakresie: ustalania dni i godzin aktywności, opracowywania systemu pracy oraz sposobu w jaki będzie ją wykonywać. Osoba fizyczna, która przyjmuje zlecenie, zobowiązuje się je wykonać w ciągu określonego czasu na rzecz osoby, która to zlecenie jej powierzyła. W sytuacji, gdy okoliczności zmuszają zleceniobiorcę do realizacji umowy w inny sposób niż to wynika z postanowień zawartych w umowie, a zleceniodawca nie ma możliwości uzyskania zgody na tą zmianę od zleceniobiorcy, przepisy kodeksu cywilnego przyzwalają na ingerencję, jeśli istnieje uzasadnione przypuszczenie, że zleceniodawca wyraziłby na nie zgodę (z art. 737 k.c.). Jest to umowa nazwana (została wskazana z nazwy przez ustawodawcę) i konsensualna (dochodzi

do skutku przez samo złożenie oświadczenia woli), może być odpłatna jak i nie odpłatna.

W ramach tej umowy biorący zlecenie (zleceniobiorca) zobowiązuje się dokonać określonej czynności prawnej dla dającego zlecenie (zleceniodawcy). Przykładem takiej czynności prawnej może być zlecenie adwokatowi prowadzenia sprawy przed sądem, opieka nad dzieckiem, ochrona obiektu, wprowadzanie danych do systemu komputerowego, sprzątanie pomieszczeń i powierzchni, przeprowadzanie szkolenia z nauki zawodu, przeprowadzenie inwentaryzacji.

Umowa zlecenie powinna być zawarta na piśmie i podpisana przez obydwie strony - zleceniobiorcę i zleceniodawcę. Umowa zlecenie nie liczy się do stażu pracy i nie daje żadnej gwarancji ciągłości zatrudnienia.

Oskładkowanie umowy zlecenie

Przedsiębiorca, zatrudniając zleceniobiorcę na podstawie umowy zlecenie, powinien pamiętać, iż w przypadku takiej umowy istnieje obowiązek naliczania i odprowadzania składek na ubezpieczenia społeczne do ZUS-u. Zleceniodawca zwolniony jest z odprowadzania składek społecznych za zleceniobiorcę, dopiero w momencie, kiedy zleceniobiorca posiada inne tytułu do ubezpieczenia, których kwota jest równa lub wyższa niż minimalna krajowa. W takim przypadku obowiązkowo opłacana będzie jedynie składka zdrowotna. Zgłoszenia do składek ZUS należy dokonać w ciągu 7 dni od rozpoczęcia umowy zlecenie, dokonując tego na formularzu zgłoszeniowym ZUS ZUA. Przedsiębiorca zgłasza zleceniobiorcę do wszystkich obowiązkowych ubezpieczeń społecznych, jedynie ubezpieczenie chorobowe jest dobrowolne. W przypadku, gdy zleceniodawca zatrudni zleceniobiorcę na umowę zlecenie, a jest on z nim jednocześnie związany na podstawie umowy o pracę, wówczas zleceniobiorca traktowany jest jak pracownik i podlega obowiązkowo wszystkim ubezpieczeniom społecznym i zdrowotnym z tytułu umowy zlecenia.

Stawka godzinowa

Jak zostało wspomniane wyżej, umowa zlecenie może być wykonywana bezpłatnie. Jeśli jednak strony umowy zdecydują się na zawarcie jej odpłatnie, muszą pamiętać o zachowaniu minimalnej stawki godzinowej. Od 2017 roku wynagrodzenie zleceniobiorcy nie może być mniejsze niż określona przepisami stawka godzinowa obowiązująca w danym roku. Na podstawie Dziennika Ustaw z 2020 roku pozycja 1596 minimalna stawka godzinowa obowiązująca od 01.01.2021 do 31.12.2021 wynosi 18,30 zł brutto za godzinę. Zatem wynagrodzenie zleceniodawcy stanowi liczba przepracowanych godzin pomnożona przez ustaloną stawkę godzinową.

Wynagrodzeniem może również zostać określona kwota za wykonanie całego zlecenia, jednak w takim przypadku należy wykazać liczbę przepracowanych przez zleceniobiorcę godzin. Kwota wynagrodzenia podzielona przez liczbę godzin nie może być niższa niż obowiązująca minimalna stawka godzinowa.

Opodatkowanie umowy zlecenie

Przychody wynikające z umowy zlecenia kwalifikuje się do przychodów z działalności wykonywanej osobiście. Płatnikiem jest tutaj zakład pracy, a więc to on jest zobowiązany naliczyć, pobrać oraz odprowadzić do urzędu skarbowego zaliczkę na podatek dochodowy od wypłaconego wynagrodzenia. Opodatkowanie takiego przychodu może mieć formę ryczałtu (17%) lub opodatkowania na zasadach ogólnych (17%).

W sytuacji, gdy kwota należności, która została ustalona w umowie zawartej z osobą niebędącą pracownikiem płatnika nie przekracza 200 zł brutto, obowiązkiem płatnika jest pobranie zryczałtowanego podatku (17% przychodu). Jest on pobierany od przychodu, którego nie pomniejsza się o koszty uzyskania przychodu.

Inaczej kwestia opodatkowania kształtuje się, jeżeli wynagrodzenie ustalone w umowie przekracza 200 zł. Zadaniem płatnika jest wówczas obliczenie oraz pobranie zaliczki na podatek dochodowy od osób fizycznych. Oznacza to, iż przychód (wynikający z umowy zlecenia) przed obliczaniem zaliczki jest pomniejszony o koszty uzyskania przychodu (art. 22 ust. 9 ustawy o PIT; zazwyczaj 20% przychodu pomniejszonego o składki ZUS), a także o potrącone w danym miesiącu składki na ubezpieczenia społeczne (jeśli występują).

Jeżeli dochód został ustalony w powyższy sposób, płatnik pobiera od niego zaliczkę na podatek, którą liczy się według stawki 18% lub 32%. Wyższa jest stosowana tylko na wniosek zleceniobiorcy. Tak obliczona zaliczka jest następnie pomniejszana o kwotę składki na ubezpieczenie zdrowotne (jeżeli podatnik takiemu podlega), którą pobiera się ze środków zleceniobiorcy. Odliczenie takie nie może przekroczyć 7,75% podstawy wymiaru tej składki.

Opodatkowanie umowy zlecenia studenta lub ucznia do 26 roku życia

Umowa zlecenia zawierana z uczniami gimnazjów, szkół ponadgimnazjalnych, ponadpodstawowych oraz studentami (do ukończenia przez nich 26. roku życia) zwolniona jest ze składek na ubezpieczenie społeczne i zdrowotne.

Tak więc, zatrudnienie studenta lub ucznia na podstawie umowy zlecenie jest bardzo korzystne z punktu widzenia kosztów przedsiębiorstwa, ponieważ wynagrodzenie brutto jest równe wynagrodzeniu netto zleceniobiorcy, a kwoty te są równe całkowitym kosztom przedsiębiorcy.

Oskładkowanie umowy zlecenie ze studentem

Umowa zlecenie ze studentem lub uczniem nie stanowi podstawy do objęcia jej obowiązkowymi składkami ZUS. Jest jednak sytuacja, gdy należy taką umowę oskładkować – kiedy umowa zlecenie jest podpisana ze studentem, z którym zleceniodawca ma już podpisaną umowę o pracę. Wtedy podstawę oskładkowania stanowi suma wynagrodzenia z tytułu umowy o pracę oraz umowy zlecenia.

Zestawienie wysokości obciążeń dla umowy zlecenie z obcym pracownikiem przedstawiają tabele 3 i 4.

Tab. 3. Obliczenie wynagrodzenia przy umowie zlecenia ze zryczałtowanymi kosztami 20%

	Tradycyjna umowa zlecenie – ze zryczałtowanymi kosztami 20%		
	Brutto: 3000 zł		
	Umowa z obcym pracownikiem przy co najmniej minimalnym wynagrodzeniu	**Umowa z obcym pracownikiem bez minimalnego wynagrodzenia**	**Umowa z uczniem/ studentem do 26 roku życia**
Składki ZUS			
Pracownik			
emerytalna (9,76%)	292,80 (dobrowolne)	292,80	-
rentowa (1,50%)	45,00 (dobrowolne)	45,00	-
chorobowa (2,45%)	-	73,50 (dobrowolne)	-
Razem pracownik	337,80	411,30	0,00
Pracodawca			
emerytalna (9,76%)	292,80 (dobrowolne)	292,80	-
rentowa (6,50%)	195,00 (dobrowolne)	195,00	-
wypadkowa (1,67%)	50,10	50,10	-
Razem pracodawca	537,90	537,90	0,00
Podstawa ubezp. zdrowotnego:	2662,20	2588,70	3000,00
płacone (9%)	239,60	232,98	-
odliczane (7,75%)	206,32	200,62	-
KUP[3] 20%	532,44	517,74	600
Podstawa opodatkowania	2130,00	2071,00	2400,00
Podatek 17%	362,10	352,07	408,00
Zaliczka	156,00	151,00	408,00
FP (2,45%)	-	73,50	-
FGŚP (0,10%)	-	3,00	-
Netto pracownik	2266,60	2204,72	2592,00
Koszty pracodawcy	3537,90	3614,40	3000,00

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych oraz ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych.

[3] KUP – koszty uzyskania przychodu

Tab. 4. Obliczenie wynagrodzenia przy umowie zlecenia ze zryczałtowanymi kosztami 50%

	Tradycyjna umowa zlecenie – ze zryczałtowanymi kosztami 50%		
	Brutto: 3000 zł		
	Umowa z obcym pracownikiem przy co najmniej minimalnym wynagrodzeniu	**Umowa z obcym pracownikiem bez minimalnego wynagrodzenia**	**Umowa z uczniem/ studentem do 26 roku życia**
Składki ZUS			
Pracownik			
emerytalna (9,76%)	292,80 (dobrowolne)	292,80	-
rentowa (1,50%)	45,00 (dobrowolne)	45,00	-
chorobowa (2,45%)	-	73,50	-
Razem pracownik	337,80	411,30	0,00
Pracodawca			
emerytalna (9,76%)	292,80 (dobrowolne)	292,80	-
rentowa (6,50%)	195,00 (dobrowolne)	195,00	-
wypadkowa (1,67%)	50,10	50,10	-
Razem pracodawca	537,90	537,90	0,00
Podstawa ubezp. Zdrowotnego:	2662,20	2588,70	3000,00
płacone (9%)	239,60	232,98	-
odliczane (7,75%)	206,32	200,62	-
KUP[4] 50%	1331,1	1294,35	1500
Podstawa opodatkowania	1331,00	1294,00	1500,00
Podatek 17%	226,27	219,98	255,00
Zaliczka	20,00	19,00	255,00
FP (2,45%)	-	73,50	-
FGŚP (0,10%)	-	3,00	-
Netto pracownik	2402,60	2336,72	2745,00
Koszty pracodawcy	3537,90	3614,40	3000,00

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych oraz ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych.

Podobnie jak w przypadku umów o dzieło, w przypadku umowy zlecenia jest bardzo podobna sytuacja. Bardziej korzystne okazują się umowy, dla których koszty uzyskania przychodu wynoszą 50%, gdyż jest płacony niższy podatek. Dodatkowo studenci, ze względu na brak oskładkowania (nie jest gromadzony kapitał emerytalny) otrzymują wyższe wynagrodzenie od pozostałych grup.

[4] KUP – koszty uzyskania przychodu

Umowa o pracę

Umowa o pracę to czynność prawna, która polega złożeniu przez obie strony pracodawcę i pracownika zgodnych oświadczeń woli, które potwierdzają, że pracownik musi wykonać określoną prace, w określonym miejscu i czasie a pracodawca jest zobowiązany do zapłaty umówionego wcześniej wynagrodzenia. Taka umowa o pracę powinna być spisana.

W kodeksie pracy od 2016 roku wyróżniane są trzy rodzaje umowy o pracę:

- na okres próbny
- na czas określony
- na czas nieokreślony.

Prawidłowo sporządzona umowa o prace powinna określać:

datę zawarcia umowy

- rodzaj umowy o pracę
- strony stosunku pracy
- warunki umowy o pracę, czyli wymiar czasu pracy, wynagrodzenie, rodzaj pracy, miejsce wykonywania pracy.

Umowa na czas próbny

Ten rodzaj umowy jest pierwszym z trzech rodzajów umów o pracę. Ta umowę, zawiera się do sprawdzenia umiejętności i wiedzy pracownika, na okres do 3 miesięcy. Umowa na okres próbny nie jest trwałą umową, która zapewni prace ponieważ powody zwolnienia nie są obowiązkowe do podania a okres wypowiedzenia jest krótki. Ta umowa nie wlicza się do limitu 3 umów terminowych ani do limitu 33 miesięcy. Okres wypowiedzenia jest zależny od tego na jaki czas trwa. Jeśli jest do 2 tygodni to, to można wypowiedzieć taką umowę z trzydniowym okresem wypowiedzenia. Jeśli umowa trwa od 2 tygodni do 3 miesięcy to okres wypowiedzenia wynosi tydzień. Jeśli umowa na okres próbny trwa 3 miesiące to okres wypowiedzenia wynosi 2 tygodnie. W przypadku tej umowy szczególne rozwiązania prawne dotyczą poborowych. Według art. 118 ust. 3 ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2004 r. nr 241, poz. 2416 z późn. zm.), w razie upływu okresu próbnego po powołaniu pracownika do czynnej służby wojskowej, umowę o pracę uważa się za zawartą na czas nieokreślony.

Umowy na okres próbny nie można zawrzeć z pracownikiem młodocianym zatrudnionym w celu przygotowania zawodowego (art. 194 K.p.).

Umowa na czas określony

Umowę na czas określony zawiera się na określony czas. Jest to najpopularniejszy rodzaj umowy. Przy umowie na czas określony brak jest obowiązku uzasadnienia decyzji o zwolnieniu pracownika. Pracodawca może nam wręczyć wypowiedzenie nie tłumacząc dlaczego.

Dopuszczalny maksymalny okres zatrudnienia na podstawie umowy na okres próbny oraz umów na czas określony, pracodawca ma możliwość czasowego zatrudnienia pracownika na maksymalnie 36 miesięcy, tj. 3 miesiące okresu próbnego + 33 miesiące zatrudnienia w ramach maksymalnie 3 umów na czas określony.

22 lutego 2016 r. weszły w życie zmiany do Kodeksu Pracy, które zmodyfikowały zasady terminowego zatrudniania pracowników na podstawie umowy na czas określony. Do umów zawartych na czas określony stosowany jest 33 miesięczny limit zatrudnienia oraz limit trzech umów. Jeżeli którekolwiek z powyższych limitów zostanie przekroczony, wówczas umowa na czas określony przekształca się w umowę bezterminową.

Limitów nie stosuje się do umów o pracę zawartych na czas określony:
- w celu zastępstwa pracownika w czasie jego usprawiedliwionej nieobecności,
- w celu wykonywania pracy sezonowej lub dorywczej,
- w celu wykonywania pracy przez okres kadencji,
- w przypadku, gdy pracodawca wskaże obiektywne przyczyny leżące po jego stronie.

Długość okresu wypowiedzenia umowy zawartej na czas określony wynosi:
- 2 tygodnie, jeżeli pracownik był zatrudniony krócej niż 6 miesięcy,
- 1 miesiąc, jeżeli pracownik był zatrudniony co najmniej 6 miesięcy,
- 3 miesiące, jeżeli pracownik był zatrudniony co najmniej 3 lata (art. 36 § 1 KP).

Umowa na czas nieokreślony

Umowa na czas nieokreślony to najbardziej pożądana forma zatrudnienia przez pracowników i najmniej chętnie stosowana przez pracodawców. Okres wypowiedzenia umowy o pracę zawartej na czas nieokreślony uzależniony jest od okresu zatrudnienia u danego pracodawcy i wynosi:
- 2 tygodnie, jeżeli pracownik był zatrudniony krócej niż 6 miesięcy;
- 1 miesiąc, jeżeli pracownik był zatrudniony od 6 miesięcy do 3 lat;
- 3 miesiące, jeżeli pracownik był zatrudniony więcej niż 3 lata.

Przy umowie na czas nieokreślony nie trzeba zabiegać, aby umowa została przedłużona na kolejny okres. Wydaje się, że bezterminowa umowa gwarantuje

stabilne zatrudnienie. Dzieje się tak, ponieważ umowa na czas nieokreślony zapewnia pracownikowi najpełniejszą ochronę.

Nie oznacza to jednak, że nie można jej rozwiązać. Pracodawca może to zrobić w każdym momencie, jeśli tylko będzie miał ku temu podstawy prawne. W oświadczeniu o wypowiedzeniu umowy na czas nieokreślony musi być wskazana przyczyna wypowiedzenia.

Dodatkowo umowa na czas nieokreślony może zostać rozwiązana:

- na mocy porozumienia stron, czyli zgodnego oświadczenia obu stron;
- przez pracodawcę z winy pracownika (potocznie dyscyplinarka) w razie ciężkiego naruszenia obowiązków pracowniczych, popełnienia przez pracownika przestępstwa uniemożliwiającego dalszego zatrudnienia lub utraty koniecznych uprawnień do zajmowania danego stanowiska;
- przez pracodawcę bez wypowiedzenia z przyczyn niezawinionych przez pracownika, jeżeli niezdolność pracownika z powodu choroby trwa dłużej niż 3 miesiące (jeżeli pracownik był zatrudniony u danego pracodawcy krócej niż 6 miesięcy lub dłużej niż łączny okres pobierania z tego tytułu wynagrodzenia i zasiłku oraz pobierania pierwszych 3 miesięcy świadczenia rehabilitacyjnego), jeżeli pracownik był zatrudniony u danego pracodawcy co najmniej 6 miesięcy lub jeżeli niezdolność do pracy została spowodowana wypadkiem przy pracy albo chorobą zawodową; lub w razie dłuższej niż miesiąc usprawiedliwionej nieobecności pracownika w pracy z innych przyczyn niż choroba (żaden z powyższych przypadków nie dotyczy niezdolności do pracy, przypadającej w okresie ciąży);
- przez pracownika bez wypowiedzenia z przyczyn zawinionych przez pracodawcę w razie ciężkiego naruszenia podstawowych obowiązków wobec pracownika.

Umowa na czas nieokreślony nie zawiera terminu jej rozwiązania.

Jeżeli wypowiedzenie pracownikowi umowy o pracę zawartej na czas nieokreślony lub umowy o pracę zawartej na czas określony następuje z powodu ogłoszenia upadłości lub likwidacji pracodawcy albo z innych przyczyn niedotyczących pracowników, pracodawca może, w celu wcześniejszego rozwiązania umowy o pracę, skrócić okres trzymiesięcznego wypowiedzenia, najwyżej jednak do 1 miesiąca. W takim przypadku pracownikowi przysługuje odszkodowanie w wysokości wynagrodzenia za pozostałą część okresu wypowiedzenia. Okres, za który przysługuje odszkodowanie, wlicza się pracownikowi pozostającemu w tym okresie bez pracy do okresu zatrudnienia.

Tab. 5. Obliczenia wynagrodzenia pracownika z tytułu umowy o pracę

	Pracownik, który ukończył 26. rok życia		**Pracownik, który nie ukończył 26. roku życia**	
	praca w miejscu zamieszkania	**praca poza miejscem zamieszkania**	**praca w miejscu zamieszkania**	**praca poza miejscem zamieszkania**
wynagrodzenie brutto:	3 000,00 zł	3 000,00 zł	3 000,00 zł	3 000,00 zł
składka emerytalna (9,76%):	292,80 zł	292,80 zł	292,80 zł	292,80 zł
składka rentowa (1,5%):	45,00 zł	45,00 zł	45,00 zł	45,00 zł
składka chorobowa (2,45%):	73,50 zł	73,50 zł	73,50 zł	73,50 zł
składki na ubezpieczenia społeczne:	411,30 zł	411,30 zł	411,30 zł	411,30 zł
podstawa wymiaru składki zdrowotnej:	2 588,70 zł	2 588,70 zł	2 588,70 zł	2 588,70 zł
składka na ubezpieczenie zdrowotne (9%):	232,98 zł	232,98 zł	232,98 zł	232,98 zł
składka na ubezpieczenie zdrowotne podlegająca odliczeniu (7,75%):	200,62 zł	200,62 zł	200,62 zł	200,62 zł
koszty uzyskania przychodu:	250,00 zł	300,00 zł	0	0
podstawa obliczenia zaliczki:	2 399,00 zł	228,90 zł	0	0
zaliczka na podatek (17%):	353,87 zł	345,37 zł	0,00 zł	0,00 zł
Należna zaliczka do urzędu skarbowego:	153,00 zł	145,00 zł	0,00 zł	0,00 zł
do wypłaty:	2 202,72 zł	2 210,72 zł	2 355,72 zł	2 355,72 zł
	Pracodawca	Pracodawca	Pracodawca	Pracodawca
kwota brutto	3 000,00 zł	3 000,00 zł	3 000,00 zł	3 000,00 zł
ubezpieczenie emerytalne	292,80 zł	292,80 zł	292,80 zł	292,80 zł
ubezpieczenie rentowe	195,00 zł	195,00 zł	195,00 zł	195,00 zł
ubezpieczenie wypadkowe	50,10 zł	50,10 zł	50,10 zł	50,10 zł
Fundusz Pracy	73,50 zł	73,50 zł	73,50 zł	73,50 zł
FGŚP	3,00 zł	3,00 zł	3,00 zł	3,00 zł
koszty pracodawcy	3 614,40 zł	3 614,40 zł	3 614,40 zł	3 614,40 zł

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych oraz ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych.

Analizując powyższą tabelę, dotyczącą zatrudnienia na podstawie umowy o pracę z pracownikiem, który ukończył 26 rok życia i opłaca podatek od osób fizycznych PIT, a z pracownikiem, który takiego wieku nie ukończył i jest zwolniony z podatku widać wprost, że dzięki temu osoby takie dostaną więcej wynagrodzenia netto. Wysokość podatku jest tu decydująca w tej kwestii.

Dodatkowo należy wskazać różnice pomiędzy powyższymi umowami, które zawarto w tabeli 6. Z tabeli wynika, że największe bezpieczeństwo zatrudnienia daje umowa o pracę (etat), przy czym jest ona wysoko obciążona potrąceniami o charakterze publiczno-prawnymi. Pozostałe umowy nie dają takich uprawnień

pracowniczych jak podstawowa umowa o pracę, jednak w przypadku ich zawarcia uzyskuje się wyższe wynagrodzenie netto.

Tab. 6. Różnice pomiędzy poszczególnymi umowami

	Umowa o prace	**Umowa zlecenie**	**Umowa o dzieło**
Podporządkowanie kierownictwu dającemu pracę	TAK	NIE	NIE
Obowiązek świadczenia pracy osobiście	TAK	TAK (za zgodą zleceniodawcy możliwe jest zastępstwo)	NIE
Prawo do rekompensaty za nadgodziny w postaci czasu wolnego	TAK	NIE	NIE
Prawo do rekompensaty za nadgodziny poprzez wypłatę dodatku	TAK	NIE	NIE
Prawo do płatnego urlopu wypoczynkowego	TAK	NIE	NIE
Prawo do urlopu okolicznościowego	TAK	NIE	NIE
Korzystanie z ZFŚS	TAK (gdy pracodawca tworzy fundusz)	NIE	NIE
Ochrona przed rozwiązaniem umowy o pracę	TAK	NIE	NIE
Obowiązek przedłużenia umowy z ciężarną pracownicą	TAK	NIE	NIE
Gwarancja minimalnego wynagrodzenia	TAK	TAK	NIE
Bezpłatna opieka medyczna	TAK	TAK	NIE

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie Kodeksu Pracy.

Każda forma zatrudnienia z punktu widzenia pracownika posiada zalety i wady, które wyeksponowano w tabeli 7. Jak podkreślono, umowa o pracę daje największe bezpieczeństwo zarówno ekonomiczne, jak i socjalne pracownikowi.

Tab. 7. Wady i zalety umowy zlecenia, o dzieło oraz umowy o pracę z punktu widzenia pracownika

Umowy cywilnoprawne (umowa o dzieło, umowa zlecenia)		**Umowa o pracę**	
Zalety	**Wady**	**Zalety**	**Wady**
– Niższe składki ZUS – Brak kierownictwa, podlegania innym osobom – Brak ściśle określonego czasu pracy – Możliwość pracy w miejscu wyznaczonym przez pracownika	– Brak prawa do płatnego urlopu wypoczynkowego – Brak prawa do zwolnienia lekarskiego – Brak prawa do minimalnej stawki godzinowej (w przypadku umowy o dzieło) – Brak prawa do wypowiedzenia i odprawy – Okres pracy nie wlicza się do stażu pracy – Brak prawa do wynagrodzenia za nadgodziny	– Prawo do wynagrodzenia minimalnego – Prawo do corocznego, płatnego urlopu wypoczynkowego – Prawo do płatnego urlopu macierzyńskiego i wychowawczego – Prawo do uregulowanego czasu pracy (np. 8 godzin na dobę i 40 godzin w tygodniu) – Prawo do dodatkowego wynagrodzenia za pracę w nadgodzinach – Prawo do skorzystania z dodatkowych urlopów okolicznościowych (narodziny dziecka pracownika, śmierć członka rodzinny, ślub pracownika) – Prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy (przepisy BHP, szkolenia BHP) – Prawo do okresu wypowiedzenia w przypadku rozwiązania umowy o pracę – Opłacanie części składek ZUS przez pracodawcę – Prawo do zwolnienia lekarskiego	– Obowiązek osobistego świadczenia pracy (pracy nie można zlecić innej osobie) – Praca pod nadzorem pracodawcy – Praca w miejscu i czasie wyznaczonym przez pracodawcę – Możliwość świadczenia pracy poza zakładem pracy wyłącznie za zgodą pracodawcy

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie Kodeksu Pracy.

Podsumowanie

W niniejszym artykule przybliżono złożoność umów, obciążenia składkowo-podatkowe każdej umowy. Dodatkowo podkreślono, że oskładkowanie i opo-

datkowanie zależy od osoby, z którą podpisywana jest określona umowa (np. student, pracownik, niepracownik). To z kolei ma wpływ na wysokość kosztów zatrudnienia danej osoby i przed zawiązaniem umowy istnieje konieczność ustalenia przyszłych kosztów przez pracodawcę. Czytelnik może przeanalizować opłacalność każdej umowy przy określonym wynagrodzeniu brutto.

Zróżnicowanie umów może się zmieniać co roku. Aktualnie w naszym kraju umowy są korzystniejsze dla młodych ze względu na program „zerowy PIT dla młodych". Zdaniem autorów artykułu, taki program sprzyja zatrzymywaniu młodych pracowników w naszym kraju.

Umowy regulują także zakres i czas pracy, dzięki czemu każda ze stron – pracownik oraz pracodawca mają określone warunki pracy. Każdy początkujący pracownik może dobrze poznać zasady i opłacalność każdej z umów, a także dowiedzieć się ile wynosi obligatoryjne ubezpieczenie lub w jakich przypadkach nie trzeba opłacać ubezpieczeń, jaki jest koszt pracodawcy za takiego pracownika i ile wynosi zobowiązanie podatkowe.

Piśmiennictwo

1. Kodeks cywilny, Ustawa z dnia 23.04. 1964, Dz.U. z 2020 r. poz. 1740.
2. *Kodeks pracy*, Ustawa z dnia 26.06.1974 - *Kodeks pracy*, Dz. U. z 2020 r. poz. 1320
3. Ustawa z dnia 26.07.1991 o podatku dochodowym od osób fizycznych Dz. U. z 2021 r. poz. 1128.
4. Ustawa z dnia 13.10.1998 o systemie ubezpieczeń społecznych Dz. U. z 2021 r. poz. 423.
5. https://poradnikprzedsiebiorcy.pl/-koszty-zwiazane-z-zatrudnieniem-ucznia-lub-studenta-na-umowe-zlecenie
6. https://poradnikprzedsiebiorcy.pl/-o-czym-musisz-pamietac-zatrudniajac-pracownika-na-umowe-zlecenie
7. https://poradnikprzedsiebiorcy.pl/-wzor-umowa-o-dzielo-z-omowieniem
8. https://www.prawo.pl/kadry/umowa-o-prace-umowa-zlecenia-umowa-o-dzielo,267506.html
9. http://www.przewodnikkadrowego.gofin.pl/
10. http://www.przewodnikkadrowego.gofin.pl/zatrudnianie-i-zwalnianie-pracownikow/rodzaje-umow-o-prace
11. https://wojciechrudzki.pl/prawo-cywilne/umowa-zlecenie/
12. https://wynagrodzenia.pl/

Liczba znaków ze spacjami: 32 806 + grafika